

શ્રી યશાધિજ્યજ્ઞ

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

~~૨૪૨૫૩૨૨~~ ૨૧૧

21.23
25.24

अने स्पृश्यास्पृश्यविवेक.

चला लक्ष्मीश्चलाः प्राणाश्चले जीवितयौवने ।
चलाचले च संसारे धर्म एका हि निश्चलः ॥

अशाश्वतानि गात्राणि विभवो नैव शाश्वतः ।
नित्यं सन्निहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥
विक्रम संवत्सर. १९४४. — ❀ — ख्रीस्ताब्द. १९२८.

प्रकाशक,

श्रीसनातनधर्मप्रवर्तकमंडळ.

भावनगर.

॥ ॐ तत्सत्परमात्मने नमः ॥

।सनातनधर्मभवर्तकमंडल ग्रंथभाण-अंक. ५

पुनर्लून निषेध

अने

स्पृश्यास्पृश्य विवेक.

प्रकाशक,

श्रीसनातनधर्मभवर्तकमंडल,

भावनगर.

॥ “यतो धर्मस्ततो जयः” ॥

प्रत. १०००

मूल्य ३. ९-३-

વિષય,

લેખક.

પુનર્જનનિષેધ + સદ્ધર્મભાસ્કર, શ્રીયુત લક્ષ્મી-
શંકર નરોત્તમ વૈધરાજ.

સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યવિવેક * ધર્માલિંગકાર, સ્વધર્મધુરંધર, સના-
તનધર્મ ભૂષણ, શ્રીયુત યુનીલાલ
છાટમલાલ બોહરા.

+ જગદ્ગુરુ, પૂજ્યપાદ, શંકરાચાર્ય શ્રીમાન્ રાજરાજેશ્વરાશ્રમ
મહારાજ તરફથી મળેલી પદવી

* શ્રી ભારતધર્મ મહામંડળ તરફથી મળેલી પદવી.

x જગદ્ગુરુ, પૂજ્યપાદ, શંકરાચાર્ય, શ્રીમાન્ રાજરાજેશ્વરા-
શ્રમ મહારાજ તરફથી મળેલી પદવી.

÷ ભાવનગરની સનાતનધર્માભિમાની પ્રજા તરફથી મળેલી
પદવી

ભૂમિકા.

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એ પુરુષાર્થ ચતુષ્ટય છે, તેમાં ધર્મ એ પ્રથમ અને મુખ્ય પુરુષાર્થની સિદ્ધિથીજ અવશિષ્ટ પુરુષાર્થત્રય-અર્થ, કામ અને મોક્ષ સિદ્ધ થાય છે, એ અતિ મહત્વનો વિષય આપણા પ્રાચીન ત્રિકાલક્ષ ઋષિમુનિઓએ આપણાં આર્યધર્મશાસ્ત્રોમાં નિર્વિવાદરીતે અને નિઃસંદેહરીતે સુસિદ્ધ કરેલ છે, અર્થાત કે ધર્મની ઉન્નતિથીજ અર્થ, કામ અને મોક્ષ ઉન્નત સ્થિતિમાં આવે છે. આ કરાલ તથા ઘેર કલિયુગના દુષ્ટ, દુસ્તર અને દુર્ઘટ સમયમાં જનસમૂહમાં સનાતનવૈદિકધર્મનો હાસ અને અવનત દશા તેમજ ઇતર અવૈદિકધર્મ, પંથ, મતમતાંતર, સમાજ, સોસાયટી આદિની અભિવૃદ્ધિ દિનપ્રતિદિન આપણા નયનગોચર થતાં જાય છે, તેવા અત્યંત દારણુ અને હૃદયવિદારક સમયમાં જનસમુદાયમાં વૈદિકધર્મના તે થતા હાસનો સત્વર નિરોધ કરવા તેમજ અત્યંત વિસ્તારપૂર્વક જનમંડળમાં તે ધર્મના આચારવિચારનો પ્રચુર પ્રચાર કરવા વિક્રમ સંવત્સર. ૧૯૬૫ના માધમાસના કૃષ્ણપક્ષની પ્રતિપદા ખ્રીસ્તાબ્દ. તા. ૬-૨-૧૯૦૯ મંદવારે આ ભાવિક અને ધાર્મિક નગરમાં-“શ્રીસનાતનધર્મપ્રવૃત્તકમંડળ”-નામે એક વૈદિક સંસ્થાની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. સર્વશક્તિમાન પરમાત્માના પરિપૂર્ણ અનુગ્રહવશાત્ તેમજ આ નગરની સનાતન ધર્મનું અભિમાન રાખનારી ચાતુર્વર્ણ્ય પ્રજા તરફથી દ્રવ્યની ઉચિત

સહાયતાથી આ “મંડળને” અઢારમું વર્ષ સમાપ્ત થતાં હાલમાં ઓગણીશમું વર્ષ ચાલે છે. ધર્મ તથા નીતિ આદિનો સર્વોચ્ચ આપે એવા અપૂર્વ ગ્રંથો મંડળ તરફથી ધર્મપ્રચાર તથા ધર્મની જાગૃતિ નિમિત્તે પ્રસિદ્ધ કરાવી મંડળને વાર્ષિક લવાજમ આપનારા સભાસદોને વિના મૂલ્યે ભેટ આપવામાં આવે છે અને અન્ય પુરુષોને મૂલ્ય લઈ તે પુસ્તકોનો લાભ આપવામાં આવે છે. આ રીતે મંડળ તરફથી જે ચાર પુસ્તકો—“જન્મથી જાતિનિર્ણય”, “સદ્વ્યવસ્થા સુધા”, “સ્વધર્મ-સર્વસ્વ” તથા “આત્મનિરૂપણ” પ્રસિદ્ધ કરાવવામાં આવ્યાં છે, તે પૈકી વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર (સાયન્સ) ના અતિગૂઢ અને ગહન રહસ્યોથી પરિપૂર્ણ—“સ્વધર્મસર્વસ્વ” ની પ્રસિદ્ધિના સંબંધમાં ભારતવર્ષની ચારે દિશાઓમાં મુદ્રાંકિત થતાં દૈનિક સમાચાર પત્રો, સાપ્તાહિક પત્રો, માસિકપત્રો તથા ત્રિમાસિક પત્રો સમાલોચનાર્થે આ પુસ્તક મોકલતાં—“શ્રી ભાવનગર સનાતનધર્મપ્રવર્તકમંડળ” ની અતિસ્તુતિપાત્ર કીર્તિ મુક્તકંઠે ચારે દિશાઓમાં ગજવી રહ્યાં છે. ભારતભૂમિમાં સનાતન વૈદિકધર્મને હાનિ પહોંચાડનારી જાહેર પ્રવૃત્તિઓ સામે ધર્મની રક્ષા-નિમિત્તે ધર્મોપદેશક પુરુષપ્રવરોના પ્રમુખપદનીયે સમર્થ વિદ્વાન વ્યાખ્યાતાઓ દ્વારા સનાતનધર્માવકાંચી પ્રજાની મંજવર સભાઓ એકત્રિત કરવામાં આવેછે; દૃષ્ટાંત તરીકે શારદાપીઠની ખાલી પહેલી ગાદીપર સનાતનધર્મના સુદૃઢ અભિમાની અને અનુરાગી પુરુષ-વર્ચની યોજનાના સંબંધમાં, મી. પટેલના વર્ણસંકરતાજનક લગ્નના ખરડાની વિરૂદ્ધતાના સંબંધમાં, આર્ચ સમાજની આર્ય પરિષદ સામે સ્વામીદક્ષિણનંદના કુતર્કોનું સમૂહ ખંડન કરી સનાતનધર્મના અચલ સિદ્ધાંતોનું પ્રતિષ્ઠાન કરવાના સંબંધમાં તથા ભાવનગર-કાઠીયાવાડ

રાજકીય પરિપદના સંમેલન પ્રસંગે ગાંધીજીના અત્યંતસ્પર્શના શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ કેવલ કપોલકલ્પિત અસત્ મંતવ્ય સામે તીવ્ર, ઉત્કટ અને ઉગ્રતમ વિરોધ દર્શાવી તેમનો પૂર્ણ પરાજય કરવામાં સમસ્ત ભારત-વર્ષમાં આ મંડળે જે પ્રથમ અને અગ્રેસર પદ લીધું હતું, તે માટે જે અત્યંત પ્રસંશાપાત્ર પ્રવૃત્તિઓ આ મંડળે કરી હતી, તે સંબંધે ભારતભૂમિના અસંખ્ય સમાચારપત્રો તેમજ સુવિખ્યાત માસિકપત્રો— “શ્રીભાવનગરસનાતનધર્મપ્રવર્તકમંડળ”નું મુકતકંઠે યશોગાન કરી રહ્યાં છે; આ મંડળ દ્વારા સ્થાનિક તેમજ વિદેશી વિદ્વાન્ વક્તાઓનાં વ્યાખ્યાનામૃતોનો અપૂર્વ અને અલભ્ય લાભ પણ આ નગરની પ્રજાને અપાય છે; આ મંડળને અંગે એક લઘુ પુસ્તકાલયની યોજના પણ કરવામાં આવી છે, જેને અનેક પરોપકારી સર્જનો પુસ્તકો અર્પણ કરેછે અને જેનાં પુસ્તકોનો લાભ આ નગરની સમગ્રપ્રજા કંઈપણ લવાજમ આપ્યા સીવાય લે છે, છત્યાદિ સનાતની પ્રજાની સેવારૂપ અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ ધર્મના સંરક્ષણાર્થે આ મંડળ યથાશક્તિ કરે છે.

ગાંધીજીની સત્તાનો પ્રખરગ્રીષ્મશ્રુતિના મધ્યાન્હનો પ્રચંડ માર્તંડ સંતપ્ત થઈ રહ્યો હતો, તેવા અતિ વિકટ સમયમાં પણ—શ્રી “ગુજરાતી” પત્રન અધિપતિમહાશય, સનાતનધર્મમંડળપત્રકારશિરોમણિ, રા. રા. શ્રીયુત મણિલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈએ—પોતાના વિશ્વવિખ્યાત “ગુજરાતી” સમાચાર પત્રમાં—“સ્પૃશ્યારસ્પૃશ્યવિવેક” આદિ સનાતનધર્મના સિદ્ધાંતોનું જ પ્રતિપાદન કરનારા અમારાં લેખોને નીડરપણે યોગ્ય સ્થાન આપી અમારા આર્ષસિદ્ધાંતોને સમગ્ર હિંદુપ્રજાસમક્ષ નિવેદન કરવા રૂપ અમોને જે અસાધારણ આશ્રય આપ્યો હતો અને અદ્યાવધિ પણ તેવોજ આશ્રય આપી રહ્યા છે, તે નિમિત્તે તેઓશ્રી સર્વોંશે ધન્યવાદ, પ્રશંસાવાદ,

સાધુવાદ તથા અભિનંદનવાદને પાત્ર છે, એમ અત્ર સ્થલે સુસ્પષ્ટ રીતે લખી દર્શાવવામાં કોઈપણ પ્રકારની અતિશયોક્તિ કરી ગણાશે નહિં તેમજ તે નિમિત્તે અમે તેમનો અનિર્વચનીય મહાન ઉપકાર પ્રદર્શિત કરીએ છીએ. સાંપ્રતસમયમાં ધર્મવિરોધી લેખોને વિના વિલંબે તથા વિનાસકોચે સ્થાન આપવા માટે અહર્નિશ સર્વ સમાચાર પત્રો તત્પર, સાવધાન અને જગત જ હોવાથી તેમજ જે કેટલાએક શાસ્ત્રીય વિવાદાસ્પદ વિષયો પ્રત્યેક સ્થલે ચર્ચાઈ રહ્યા છે, તે સર્વ-વિષયોને “ગુજરાતી” સમાચાર પત્ર સીવાય અન્ય કોઈપણ સમાચાર પત્ર સ્થાન નહિં આપતું હોવાથી શ્રીકાર્યવાહકમંડળની સંમતિ અનુસાર શાસ્ત્રોનાં પ્રબલ પ્રમાણોપૂર્વક તે લેખોને પુસ્તક રૂપે આ મંડળ તરફથી પ્રાંતવર્ષ પ્રસિદ્ધિમાં લાવી સમગ્ર આતુર્વણ્ય હિંદુપ્રજાસમક્ષ ઋષિમુનિપ્રોકત-અકાટ્ય અને અખંડનીય સિદ્ધાંતોને નિવેદન કરવાનું અમને ઉચિત અને પરમ આવશ્યક લાગ્યું છે; જેથી “પુનર્લગ્નનિષેધ” અને “સ્પૃશ્યસ્પૃશ્યવિવેક” નામે બંને લેખો એક પુસ્તકરૂપે પ્રકટ કરી અમે સનાતની હિંદુપ્રજાના કરકમલમાં અર્પણ કરવા પરમ લાગ્યશાળી થયા છીએ. તે બંને લેખો નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિથી આદ્યંત વાંચી, તેનું સંપૂર્ણ અને સમ્યક્ મનન કરી તદનુસાર વર્તન કરવા કરાવવા ને પ્રત્યેક હિંદુવ્યક્તિ કટિબદ્ધ થશે, તો આ મંડળે પુસ્તકપ્રસિદ્ધિનિમિત્તે લીધેલ સર્વશ્રમ તથા તેને અંગે થયેલ સર્વ ખર્ચ સર્વાંશે સાર્થક થઈ ચુક્યો, એમ આ મંડળ સ્વતઃ માનીલેશે. આ પુસ્તકનો વિશેષ વિસ્તારમાં પ્રચાર કેમ થાય, તેવા અતિશુભ ઉદ્દેશથીજ આ પુસ્તકનું મૂલ્ય ખર્ચ પુરતુંજ રાખવામાં આવ્યું છે, એ હકીકત અમે સનાતની પ્રજાને નિવેદન કરી દેવાની અનુદા લઈએ છીએ. મંડળની દ્રવ્યસંપત્તિ અત્યંત અલ્પ

હોવાથી મંડળ તરફથી આવાં પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિ માટે એક “પુસ્તક-પ્રસિદ્ધિકર્તા”ની યોજના કરવામાં આવી છે, તો અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ નગરના તેમજ પરદેશના ઔદાર્યશીલ સનાતની સર્જકો પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર આવાં પરોપકારી કાર્યોમાં એક સારી દ્રવ્યની રકમ અર્પણ કરવા જરૂર કૃપા કરશે અને તેમનાં મુખ્યારંક નામો પુસ્તકોમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

સંયુક્ત મંત્રીઓ,

વિક્રયાબ્દ. ૧૯૮૪. દ્વિતીય
શ્રાવણ. શુકલપક્ષ પ્રતિપદા
ગુરુવાર તા. ૧૬-૮-૨૮

યુનીલાલ છેટમલાલ બોહરા.
નાનાલાલ કાળીદાસ પંડ્યા.
છગનલાલ ગૌરીશંકર પંડ્યા.
છગનલાલ માણેકલાલ બક્ષી.

શ્રી સનાતનધર્મ પ્રવર્તકમંડળ, ભાવનગર,

॥ વિજ્ઞાપ્તિઃ ॥

દૃષ્ટં કિમપિ લોકેઽસ્મિન્ન નિર્દોષં ન નિર્ગુણમ્ ।

આવૃણુશ્વમતો દોષાન્બિવૃણુધ્વં ગુણાન્બુધાઃ ॥

ગુણદોષો બુધો ગૃહ્ણન્નિન્દુક્ષ્વેડાવિવેશ્વરઃ ।

શિરસા શ્વાઘટે પૂર્વે પરં કંઠે નિયચ્છતિ ॥

॥ આશીર્વચનમ્. ॥

સર્વે વૈ મનુજા ભવંતુ સુખિનો હૈશ્વર્યયુક્તાઃ સદા
પૂર્ણારોગ્યસમન્વિતા નયપરા દીર્ઘાયુષઃ શ્રીયુતાઃ ।
સદ્ધર્માચરણે સદૈવ નિરતા ધૈર્યાનુકંપાન્વિતાઃ
સત્યક્ષાંતિવિવેકદાનવિમલાચારપ્રભાસંયુતાઃ ॥

અર્થઃ—સર્વ મનુષ્યો નિરંતર સુખી, ઐશ્વર્યયુક્ત, પૂર્ણ આરોગ્યવાન, નીતિપરાયણ, ચિરંજીવી, ધનાઢ્ય, સદ્ધર્મનું અનુશાન કરવામાં સર્વદા તત્પર. ધૈર્યધર, દયાળુ, સત્યવાદી, ક્ષમાવાન, વિવેકી, દાનપરાયણ, શુદ્ધઆચારનિષ્ઠ તથા તેજસ્વી થાઓ.

શ્રીસનાતનધર્મસ્ય પ્રવૃત્તિકારિમંડલ— ।

મંત્રિણશ્ચુનિલાલસ્ય છોટાલાલાંગજસ્ય વૈ ॥

બ્રહ્મવર્ણાભિજાતસ્ય બોહાવટંકધારિણઃ ।

एवं शुभाशिषः संति समस्तपुरुषान्प्रति ॥

અર્થઃ—એ પ્રમાણે શ્રીસનાતનધર્મપ્રવર્તકમંડળના મંત્રી, બ્રાહ્મણવર્ણોત્પન્ન, ચુનીલાલ છોટલાલ બોહરાનો સર્વ મનુષ્યોપ્રતિ શુભ આશીર્વાદ છે.

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनૂभिर्व्यशेम देवहितं यदायुः ॥

અર્થઃ—હે યજ્ઞન કરવા યોગ્ય દેવો ! કાનોવડે અમે કલ્યાણને સાંભળીએ, નેત્રોવડે અમે કલ્યાણને જોઈએ અને દૃઢ અંગે તથા શરીરો વડે સ્તવન કરતા છતાં અમે દેવે નિર્માણ કરેલું જે આયુષ છે તેને પામીએ. इति शिवम्.

પુનર્લગ્નનિષેધ.

॥ મંગલમ્ ॥

નિધયે સર્વવિદ્યાનાં મિષજે ભવરોગિણામ્ ।
ગુરવે સર્વલોકાનાં દક્ષિણામૂર્તયે નમઃ ॥

ન જાતુ કામાન્નભયાન્નલોભાષ્ઠર્મત્યજેજ્ઞીવિતસ્યાપિ હેતોઃ
ધર્મો નિત્યો સુખદુઃખે હ્યનિત્યે જીવોનિત્યસ્તસ્યહેતુરનિત્યઃ ॥

અર્થ—કોઈ દીવસ સુખને માટે ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહીં, તેમજ ભયથી, લોભથી અને જીદગીને બચાવવા ખાતર પણ ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહીં. કેમ કે ધર્મ નિત્ય છે એટલે મરવા પછી પણ આપણી સાથે આવે છે અને સુખ તથા દુઃખ અનિત્ય છે એટલે.

કાયમ રહેનારાં નથી, તેમજ જીવ નિત્ય છે અને તેનું કારણ અજ્ઞાન અનિત્ય છે. માટે અનિત્ય એવા સુખને મેળવવા માટે અને દુઃખને નિવૃત્ત કરવા માટે નિત્ય એવા ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહીં. કારણકે સુખ અને દુઃખ તો પ્રારબ્ધયોગે પોતાની મેજે આવે છે અને જાય છે તેને માટે ધર્મનો ત્યાગ કરવો એ મોટી મૂર્ખાઈ છે.

દરેક દેશની પ્રજા પોતાના ધર્મને અનુસરીને ચાલે છે અને દરેક ધર્મને માટે તે તે ધર્મનાં પુસ્તકો છે, તેમાં કહ્યા પ્રમાણે તે તે ધર્મનાં અનુયાયીઓ વર્તે છે, તેમ સનાતન વૈદિક ધર્માનુયાયી પ્રજા પણ આજ દિવસ સુધી વેદ અને ધર્મશાસ્ત્રરૂપ પોતાનાં ધર્મશાસ્ત્રો પ્રમાણે વર્તતી આવી છે તોપણ તે માંહેના કેટલાએકને પશ્ચિમની પ્રજાના સંસર્ગને લીધે અને તેના શિક્ષણના કુસંસ્કારને લીધે પોતાનાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલા ધર્મોમાં સંદેહ ઉત્પન્ન થયો છે તેથી તેઓ પોતાના મંતવ્ય પ્રમાણે ધર્મના સ્વરૂપને ફેરવીને પોતાની સગવડ સચવાય અને પોતાના 'વ્યવહારકાર્યમાં, ખાનપાનમાં તેમજ વિવાહના સંબંધમાં પણ કાંઈ પ્રતિબંધ આવે નહીં તેવો કરવા માગે છે અને તેને માટે ઠેકાણે ઠેકાણે સભાઓ ભરે છે, દરેક દૈનિક, સાપ્તાહિક અને માસિક છાપાઓમાં લેખો લખે છે, પુસ્તકોદ્વારા કે નાટકોદ્વારા લોકોમાં તેવો ઉપદેશ કરવા અનેક રીતે પ્રયત્નો કરે છે. પરિણામને અને ધર્માધર્મને નહીં જાણીને લોકો તેને અનુમોદન આપતા જાય છે પણ તેઓ તેના પરિણામને કે હિતાહિતને જાણતા નથી તેમ વિચાર પણ કરતા નથી એ અત્યંત શોચનીય છે.

વધારે ખેદની વાતતો એ છે કે ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલા ધર્મો અને આચરણો દરેક મનુષ્યને હિતકારક અને સુખકારક છે તેને અહિતકારક

અને દુઃખકારક માનીને જેઓ ધર્મશાસ્ત્રને, તેના મર્મને અને તેના પરિણામને નહીં જાણનારાઓ કે જેઓ માત્ર અર્થ અને કામનાજ ઉપાસકો છે તેનાં વચનો અને તેના આડંબરથી મોહ પામીને ઉપરથી સુંદર દેખાતા પણ પરિણામે ભયંકર પરિણામને પમાડનારા ખનાવટી (કૃત્રિમ) ધર્મને ખરા ધર્મરૂપ અને સુખરૂપ માને છે. જેને આજે સુધારો કહેવામાં આવે છે તે સુધારાના વિચારો પ્રાચીન સમયમાં ચાર્વાકમતના લોકોજ કરતા હતા, અને કહેતા હતા કે લોકોનાં મુખાદિક અવયવો સમાન છે માટે સર્વ પ્રજા સમાન છે, વર્ણાશ્રમ કૃત્રિમ છે, સ્ત્રીપુરુષોના સરખા હક છે માટે બન્નેને ફરી લગ્ન કરવાની છુટ હોવી જોઈએ, અર્થ અને કામ બેજ પુરુષાર્થ છે, સ્વર્ગ, નર્ક નથી, ઇશ્વર નથી, જીવ નથી, તેતો સંયોગજન્ય માદકગુણ જેવો એક ચૈતન્ય ગુણ છે. આ લોકમાં માત્ર કામમુખ ભોગવવું એજ જીવનની સાર્થકતા છે. દરેક ઈંદ્રિયોને પોતપોતાનો વિષય છુટથી ભોગવવા દેવો એ કુદરતી ધર્મ છે અને તેને રોકવી એ અધર્મ છે. એ વિચારો ધણું કરીને લોકસ્વભાવને અનુકુળ હોવાથી તે તરફ સર્વ પ્રજાનું વલણ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એનું આચરણ તે પશુધર્મ છે અને તે પશુધર્મને અટકાવવા દીર્ઘદર્શી અને પ્રજાના હિત ધ્યાનનારા પ્રાચીન મહર્ષિઓએ પ્રજાને તેથી અટકાવી છે અને મનુષ્યધર્મ શીખવ્યો છે અને તેજ આપણને પરિણામે હિતકારક છે.

પ્રાચીન ચાર્વાકમતને અનુસરનારા નવીન સુધારકો ફરીથી ચાર્વાકનાજ શબ્દોમાં પ્રજાને ઉપદેશ કરે છે કે “ પુરુષો ન્યારે બીજી, ત્રીજીવાર પરણી શકે છે ત્યારે સ્ત્રીઓ પણ બીજી ત્રીજીવાર સામાટે ન

પરણે ? તેનો પણ પુરૂષના જેટલોજ હક હોવો જોઈએ ”. આ કહેવું ઉપલક્ષ્ય દષ્ટિએ તો ધર્મ રૂપ જણાય પણ વિચારવાથી ધર્મ પરાયણ અને ન્યાયી પુરૂષોને તો તે અવશ્ય અધર્મરૂપ અને અન્યાય યુક્ત જણાશે.

વેદધર્માનુયાયી સદ્ગુણી પ્રજા પોતાનાં ધર્મશાસ્ત્રો અને ગૃહ્યસૂત્રો પ્રમાણે લગ્ન વિધિ કરે છે તે સૌને સંમત છે તેમાં કોઈએ કાંઈ ફેરફાર કર્યો નથી અને કરવા માંગતા પણ નથી. પુનર્લગ્નના હિમાયતીઓ પણ એજ લગ્ન વિધિથી લગ્ન કરે છે. તે વૈદિક વિધિથી થતા લગ્ન વિધિમાં કન્યાનું દાન છે એટલે વરને કન્યાનું દાન કરવામાં આવે છે તેથી કન્યાના પિતાનો અને કન્યાનો પોતાનો અધિકાર (સત્તા) ઉડી જાય છે તેથી કન્યાનો પિતા તે કન્યા વિધવા થાય તોપણ તેનું ફરીથી દાન કરી શકતો નથી તેમજ કન્યા પોતે પણ દાન વસ્તુ રૂપ હોવાથી પોતાની સ્વતંત્રતાથી ખીજે પરણી શકતી નથી જેમકે એક માણસ એક ગાયનું દાન ખીજા પુરૂષને આપે તો તેથી ગાય આપનારની ગાય ઉપરથી સત્તા ઉડી જાય છે અને તે ગાયનું તે દાતા ખીજે દાન કરી શકતો નથી. તેમજ ગાય પણ દુર્ગુણવાળી હોઈને પોતાના પ્રથમના ધણીને ઘેર અથવા અન્યને ત્યાં જતી રહે તો તે ધણી તેને રાખી શકતો નથી કારણ કે દાન વસ્તુ ઉપર તેના ગ્રહણ કરનારનીજ સત્તા રહે છે. એ સર્વને વિદિત છે. એજ પ્રમાણે દાનમાં અપાએલા ગામ, ગરાસ, ઘર કે ખેતર આજીવન ત પ્રતિગ્રહકરનાર પાત્રજોનાજ અધિકારમાં છે અને તેઓ તેનો ભોગવટો કરે છે. બ્રિટિશ સરકારે પણ તેનો ફેરફાર નહીં કરતાં તેને કાયમ જાળવી રાખેલ છે. માત્ર પોતાના ધર્મને અને ન્યાયને નહીં સમજનારા કેટલાએક રજવાડાઓએ તે ધર્મનો અનાદર કર્યો હોયતો

તેઓની મોટી ભૂલ છે તે અત્યંત શોચનીય છે, અને ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે. વળી ધર, ક્ષેત્ર કે ગાય વગેરે વસ્તુનું દાન લીધા પછી તે વસ્તુનો પ્રતિગ્રહકાર ખીજને દાન આપી શકે છે પણ કન્યાનું દાન લેનાર તે કન્યાનું ખીજને દાન કરી શકતો નથી, એ અધર્મ છે એમ શાસ્ત્રકાર યાજ્ઞવલ્કય કહે છે. **સકૃત્ પ્રદીયતે કન્યાહરંસ્તાં ચોરદંડમાકૂ ।**
આ.વિવાહ. શ્લો. ૬૫ ॥ કન્યાનું દાન એકજ વખત થાય છે તેનું હરણ કરનાર ચોરનાર દંડને પાત્ર છે. મનુ ભગવાન પણ અધ્યાય ૬ના શ્લોક ૭ માં કહે છે કે **સકૃત્પ્રદીયતે કન્યાકન્યાનું** એકજ વખત દાન કરાય છે. મારે કન્યાનું દાન લેનાર તેનો પતિ પણ તેનું ફરીથી દાન કરી શકતો નથી અને કન્યા તો દાન વસ્તુ હોવાથી પોતાની જાતે ખીજને પરણી શકતી નથી એટલુંજ નહિ પણ ભગવાન મનુ નવમા અધ્યાયના શ્લોક ૪૬ માં કહે છે કે **ન નિષ્ક્રયવિસર્ગાભ્યાં મર્તુર્માર્યા વિમુચ્યતે ।** **एवं धर्म विजानीमः प्रजापतिविनिर्मितम् ॥**
વેચવાથી તથા કાઢી મુકવાથી સ્ત્રી પોતાના પતિથી છુટી થઈ શકતી નથી (પણ તેનીજ સ્ત્રી રહે છે અને ખીજે પરણી શકતી નથી) એમ બ્રહ્માએ નિર્માણ કરેલા ધર્મને અમે જાણીએ છીએ. આ વચન અને યાજ્ઞવલ્કયના વચનથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે કોઈ હિંદુ સ્ત્રી કે જેનો વિવાહ હિંદુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે થયો છે તે પોતે પોતાની જાતથી, પોતાના પિતાની આજ્ઞાથી કે પતિના કાઢી મુકવાથી કે કોઈ જોર જીલમથી તેને વટલાવે કે પરણે તોપણ તે પોતાના પૂર્વના પતિની સ્ત્રી મટી શકતી નથી. હાલમાં કેટલાએક જીલમી અને ધમદ્રેષી પુરૂષો હિંદુ સ્ત્રીઓને વટલાવીને પરણ્યા છે તે બીલગીરી ભર્યું અને અન્યાય યુક્ત થયું છે. પણ માત્ર ભાવનગરના ન્યાયી રાજ્યમાં તેવા દુષ્ટોને શિક્ષાએ પહોંચાડ્યા છે, એ દાખલો નોંધવા જેવો છે.

સંસાર સુધારાના હિમાયતીઓના કહેવા પ્રમાણે સ્ત્રીઓને પણ પુરૂષો પ્રમાણે પરણવાનો હક હોવો જોઈએ એમ તેઓ વગર સંકોચે માનતા હોય તેમણે પુરૂષો જેમ એક સ્ત્રી હયાત છતાં બીજી અથવા ત્રીજી સ્ત્રી પરણી શકે છે તેમજ સ્ત્રીઓને પણ એક પુરૂષ હયાત હોવા-
છતાં બીજો અને ત્રીજો પતિ પણ કરવાની છુટ આપવી જોઈએ અને દરેક પુરૂષને ત્યાં જવા વખત મુકરર કરવો જોઈએ, અને તેમાં દોષ માનવો જોઈએ નહીં. કારણ કે તેઓ સ્ત્રીઓને પુરૂષના જેવીજ હકદાર ગણે છે.

સ્ત્રીઓને કેટલી ઉંમર સુધીમાં પુનર્લગ્નની છુટ આપવી તે પણ વિચારવા જોઈએ છે. સુધારકો કહે છે કે—“ જ્યાંસુધી પુરૂષ સંબંધ થયો ન હોય અથવા કાંઈ પણ પ્રભુ થઈ ન હોય ત્યાંસુધી પુનર્લગ્ન કરી શકાય એમ છુટ આપવી. ” પરંતુ એમ કરવાથી મોટો અન્યાય થાય છે કે તેઓ એમ માને છે કે—“ પુરૂષો જીવે ત્યાંસુધી એક સ્ત્રી મરે અથવા જીવતી હોય તોપણ બીજી સ્ત્રી પરણી સંસાર સુખ ભોગવે ત્યારે સ્ત્રીઓને તે સુખ ભોગવવાનો પ્રતિબંધ શામાટે હોવો જોઈએ ? ” એટલે એ સુધારકોનું માનવું એવું છે કે લગ્ન કરવાનો હેતુ સંસાર સુખ છે અને તે પતિ શિવાય મળી શકતું નથી માટે પુરૂષોની પેઠે સ્ત્રીઓને પણ સંસાર સુખ મળવું જોઈએ એજ ન્યાય છે, એમ કહેનારાઓને અમે પુછીએ છીએ કે પુરૂષોને જેમ સંસાર સુખની વાસના જાગે સુધી નિવૃત્ત થતી નથી તેથી તેઓ એક સ્ત્રી મરે ત્યારે બીજી અને બીજી મરે ત્યારે ત્રીજી એમ જાગે સુધી પરણ્યા કરે છે તોપણ સ્ત્રીઓ પણ સંસાર સુખની વાસના જ્યાંસુધી થાય ત્યાંસુધી તેને પરણવાની છુટ ન આપવી એ પણ અન્યાય છે કારણ કે સંસાર સુખની

વાસના તૃપ્ત કરવા માટેજ ને પુનર્જન્ન કરવામાં આવે છે તો પછી ન્યાંસુધી તેની વાસના તૃપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી તેને પરણવાની છુટ આપવી જોઈએ. સ્ત્રીઓને ચાલીશ ૪૦ વર્ષ સુધી પ્રજા થયા કરે છે એ ઊપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે ત્યાંસુધી પણ સંસાર સુખની વાસના સ્ત્રીઓને નિવૃત્ત થતી નથી અને તે ઊપરાંતના વર્ષો પણ તે વાસના રહેતી હશે; પણ તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો ન હોવાથી અમે કહી શકતા નથી. માટે એક પ્રજા થાય ત્યાંસુધી પુનર્જન્નની છુટ આપવી અથવા એકજવાર છુટ આપવી એ પણ સુધારકોના મત પ્રમાણે મોટો અન્યાય છે. માટે પુનર્જન્નની હદ કેટલાં વર્ષ સુધી રાખવી ન્યાયયુક્ત છે એમ તેઓને નક્કી કરવું એ કડિન છે

વળી પુનર્જન્ન કરવાં એ એક જાહેર વ્યભિચાર છે. કારણ કે ધર્મશાસ્ત્રોનું મંતવ્ય એવું છે જે એક પુરૂષના જીવતાં અથવા મરણ પછી પણ જે સ્ત્રી ખીજા પુરૂષ પાસે જાય તે વ્યભિચાર રૂપ હોવાથી તે અધર્મ રૂપ છે પછી તે ગુપ્ત હોય કે જાહેર હોય માટે તેમ નહીં કરનાર સ્ત્રીની પ્રશંસા યાજ્ઞવલ્ક્ય મુનિ કરે છે અને કહે છે કે મૃતે જીવતિ વા પત્યૌ યા નાન્યમુપગચ્છતિ । સેહ કીર્તિમવાપ્રોતિ મોદતે ચોમયા સહ ॥ જે સ્ત્રી પોતાનો પતિ મરવા પછી અથવા જીવતાં અન્ય પુરૂષ પાસે જતી નથી તે સ્ત્રી આ લોકમાં કીર્તિ પામે છે અને મૃત્યુ પછી ઉમાની સાથે કૈલાસમાં આનંદ પામે છે. વળી યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિમાં વિવાહ પ્રકરણના પ્રારંભમાં પર મા શ્લોકમાં અનન્ય-પૂર્વિકાં કાન્તામસપિન્ડાં યવીયસીમ્ । પ્રથમ ખીજા પુરૂષને આપેલ ન હોય, રૂપાળી હોય, અસપિન્ડ હોય તેમજ પોતાનાથી નાની

હોય તેવી કન્યાને પરણવી એમ કહે છે. કોઈ બૂલથી ચવીચસી પદનો અર્થ યુવાવસ્થાવાળી એમ કહે છે તે બૂલે છે કેમકે તેનો અર્થ નાની એવોજ થાય છે.

કોઈ એમ માને કે વિધિથી પરણ્યા શિવાય બીજા પુરૂષ પાસે જવામાં વ્યભિચાર દોષ ગણાય પણ પરણેલ પતિ પાસે જવામાં દોષ નથી પરંતુ એમ માનવામાં તે બૂલ કરે છે કારણ કે જે શાસ્ત્રકારોએ પરણવા માટે વિધિયુક્ત પરણવાની આજ્ઞા કરી છે તેજ ધર્મશાસ્ત્રકાર કહે છે કે નોદ્વાહિકેષુ મંત્રેષુ નિયોગઃ કીર્ત્યતે ક્વચિત્ । ન વિવાહ વિધાનુકં વિધવાવેદનં પુનઃ ॥ વિવાહના મંત્રોમાં ક્યાંઈ પણ બીજા પુરૂષ સાથે જોડાવાનું કંચુ નથી તેમ વિવાહના વિધિમાં પણ વિધવાને ફરીથી દાન આપવાનું કંચુ નથી એમ કહીને પછી મનુ સ્મયવાન મનુસ્મતિના અધ્યાય ૯ ના શ્લોક ૬૬, ૬૭, ૬૮, શ્લોકથી તેની નિંદા કરતા કહે છે કે આ ફરીથી લગ્ન કરવા રૂપ પશુધર્મ વિદ્વાન બ્રાહ્મણોએ વખોડી કાઢેલ છે પણ વેતરાજના રાજ્ય સમયમાં તેણે મનુષ્યોને માટે એ ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો હતો. તે મોટો ચક્રવર્તિ રાજા હતો. પરંતુ તે અત્યંત કામી હોવાથી આ પશુધર્મવડે પ્રજામાં વણસંકરતા ઉત્પન્ન કરી હતી. માટે મોહથી જેઓ એ પશુધર્મ આચરણ કરે તેને સત્પુરૂષો ધિક્કારે છે. કારણ કે એક પુરૂષને છોડીને બીજા પાસે જવું એ પશુધર્મ છે કારણ કે પશુઓમાં તેવો સ્વાભાવિક ધર્મ છે પરંતુ મનુષ્ય કે જે ઉત્તમ ક્રાંતીનું છે તેને તેમ કરવું યોગ્ય નથી.

પશુઓ ગમે તે વખત પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ગમે તે ખાય છે એટલે તેને કોઈ અલક્ષ્ય પદાર્થ નથી. ગમે તે સ્ત્રીમાં પ્રજા ઉત્પન્ન

કરે છે તેમાં તેને કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ નથી અને વખતનો પણ પ્રતિબંધ નથી. એ સ્વચ્છંદતા રૂપ પશુધર્મને અટકાવવા મનુષ્યોને તેમના હિતને માટેજ ત્રિકાલસત્ર અને દીર્ઘદર્શી મહર્ષિઓએ આહારમાં અને વિવાહમાં પ્રતિબંધ મુક્યો છે. જે મનુષ્યોએ એક દીવસમાં બેજ વખત ભોજન કરવું વધારે વખત જમવું નહીં અને તેમાં પણ દસણ, પલાંડુ, ગાજર, મધ, માંસ વગેરે ધર્મને હાનિ કરનારા પદાર્થો કદી ખાવા નહીં તેમજ પરણવામાં પણ પોતાના કુટુંબની ગોત્રીની, મામાની માશીની, કૃષ્ણની તેમજ ત્રિબંધુની કન્યા પરણવી નહીં કારણ કે તે અધર્મ રૂપ છે. વળી સર્વ પદાર્થોનું ભક્ષણ કરવું અને ગમે તે સ્ત્રી પરણી તેમાં પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી તે પશુ ધર્મ છે, માટે તે ધિક્કારવા યોગ્ય છે. સત્યુષ્ણો તેની નિંદા કરે છે. આ લોકમાં પણ પરિણામે અહિતકારક છે. જેઓની જાતમાં ધરગરણું (પુનર્જન) કરવાનો રિવાજ પડ્યો છે તેમાં પણ સારા માણસો અને ધાર્મિક સ્ત્રીઓ તેમ કરતાં નથી અને જેઓ કરે છે તેઓ પણ ધરગરણું નહીં કરનાર જાતના કરતાં સુખી નથી. તેમજ તે અધર્મ હોવાથી પરલોકમાં સદ્ગતિને પામતા નથી.

મનુષ્ય જન્મનું મુખ્ય કર્તવ્ય આ જન્મ મરણરૂપ દુઃખમય સંસારથી મુક્ત થઈ અવિચલ, નિત્ય સુખમય પ્રભુપદને પામવું એજ છે અને તેનો મુખ્ય ઉપાય આ સંસારના વિષય સુખનો ત્યાગ કરી પ્રભુનું ભજન કરી તેમાં તન્મયતા કરવી એજ છે. વિષય સુખનો પશુ પક્ષીઓને પણ અનાયાસ પ્રાપ્તજ છે. તેને માટે રત્ન તુલ્ય મનુષ્ય-જીવંતીને વૃથા ખોઈ નાંખવી એ મોટામાં મોટી ભૂલ છે, અને એજ

માટે શ્રીમદ્ ભાગવતમાં રાજર્ષિપ્રવર ઋષભદેવજીએ પોતાના પુત્રોને ઉદ્દેશીને પોતાની આતુર્વર્ણ્ય પ્રજ્ઞને ઉપદેશ કર્યો હતો જે નાર્ય દેહો દેહભાજાં નૃલોકે કષ્ટાન્કામાન્નાર્હતે વિદ્મુજાં ચે ॥ આ મનુષ્ય લોકમાં મનુષ્યનો દેહ કષ્ટ આપનારા વિષયો ભોગવવાને યોગ્ય નથી કે જે વિષયો વિષ્ણુ ખાનાર કાગડા, કુતરા, અને ગીધ વગેરે પ્રાણીઓને પણ વગર શ્રમે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે હે પુત્રો ! ઇન્દ્રિયનિગ્રહરૂપ તપ કરો કે જેથી અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય અને અનંતકાળ સુધી નિત્ય સુખ મળે.

કોઈકોઈ માણસો પુનર્જન્ન કરવાના કારણમાં એક એવું કારણ ખતાવે છે કે પુનર્જન્ન નહીં કરવાથી કેટલીએક સ્ત્રીઓ દુરાચાર કરી ગર્ભહત્યા કરે છે અને તે માટે પુનર્જન્નની જરૂર છે. તેમ કહેનારાઓને અમારું એમ કહેવું છે જે ધણી વિધવાઓમાંથી કોઈએક એવું પાપાચરણ કરતી હોય તેનેજ માટે તેના પ્રતિબંધક ઉપાયો યોગ્યવા અથવા તેને ધર્મનું તત્વ સમજાવવું કે તેને સારી સ્ત્રીઓના સહવાસમાં રાખવી કે જેથી તેના મનની વિષયાસક્તિ દુર થઈ જાય અને ધર્મપરાયણ થઈ બ્રહ્મચર્ય પાળી પ્રભુ ભક્તિમાંજ પોતાની જાંદગી ગુજારે એમ કરવું એ ડહાપણ ભરેલું અને પરિણામે હિતકારી છે. પણ કોઈ એકાદ પાપાચરણ કરનારી દેખાય તેથી સ્ત્રીઓને પુનર્જન્નની છુટ આપવી એ ધર્મથી અને ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે અને પરિણામે અહિતકારક પણ છે.

દુનીયાંની સર્વપ્રજ્ઞમાં ચોરી, લુટ, વ્યભિચાર, ખુન, વગેરે ગુન્હા નહીં થવા દેવા માટે અને સર્વ પ્રજ્ઞનું રક્ષણ કરવા માટે પોલીસ રાખવામાં આવે છે અને તેવા ગુન્હા કરનારને માટે સખત શિક્ષાઓ

પણ ઠરાવવામાં આવી છે તોપણ આવા સુધારાના સમયમાં પણ અને સુધરેલા દેશોમાં પણ તેજ ગુન્હાઓ થયા કરે છે તે પ્રસિદ્ધ છે. તેથી કોઈપણ બુદ્ધિમાને પુરૂષ એમ કહેશે નહીં કે પ્રજામાં ચોરી, છુટ, વગેરે ગુન્હા થયા કરે છે માટે પોલીસો રાખી તેનું ખર્ચ રાખવું એ ખોટું છે. પણ એમ કહેશે કે હજી પણ પોલીસમાં વધારો કરવો અને ગુન્હાને માટે સખત શિક્ષા ઠરાવવી કે જે શિક્ષાના ત્રાસથી લોકો ગુન્હા કરતાં અટકે અને એવીજ રીતે હાલમાં બ્રિટિશ સરકાર પણ ઉચ્છ્રંખલ ગુન્હેગારોને દાખી દેવા માટે કાયદાવડે સખત શિક્ષા કરી તેવા ગુન્હા કરનારાઓને અટકાવે છે. પણ ગુન્હાઓ થાય છે માટે તેમને તેમ કરવાની છુટ આપવી એવો ભૂલભરેલો વિચાર પણ સરકારને આવતો નથી તેજ પ્રમાણે ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ન્યાયથી સ્ત્રીઓને પુનર્જન્ન કરવાની છુટ મળી શકતી નથી માટે વિધવા થયેલ સ્ત્રીઓને માટે સારામાંસારો ઉપાય એજ છે કે તેમને હિંદુધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે વિધવા સ્ત્રીઓને પ્રહાર્ય પાળી ઈશ્વરારાધન કરવું અને આ નિત્ય તેમજ દુઃખમય સંસાર ફરીથી પ્રાપ્ત ન થાય એટલે જન્મમરણરૂપ દુઃખ પ્રાપ્ત ન થાય તે માટે આ દુર્લભ મનુષ્ય શરીર વડે ઈશ્વરને મેળવી કૃતાર્થ થવું એજ અત્યંત હિતકારક છે માટે ધર્મનો ઊપદેશ કરવો અને દુરાચારી કે વિષયાસક્ત મનુષ્યોથી દુર રહેવું. વિષયાસક્ત વધારે એવાં કોઈપણ વાંચન વાંચવા નહીં, તેવાં નાટકો પણ જોવા નહીં અને જેથી આ સંસારનું દુઃખમય ભાન થાય એવાં અને જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને ભકિત ઉત્પન્ન થાય તેવાંજ ભાષણો સાંભળવાં છતાં જેઓ તેને નહીં સ્વીકારીને ગુપ્ત રીતે પણ અનાચાર કરતી જણાય તેનો તિરસ્કાર કરવો. સારાં મંડજો-માંથી તેને દુર રાખવી અને શિક્ષાપણ ઠરાવવી જેથી તેનો અનાચાર બંધ થઈ જશે.

નાની આર વર્ષની વયની ઉમ્મરમાં કન્યાને પરણાવવાથી વિશેષ વિધવાઓ થાય છે એવા વિચારથી ૧૮-૨૦ વર્ષે કન્યાઓનાં લગ્ન કરનારાઓ વિધવાઓની સંખ્યામાં કોઈપણ ઘટાડો નોંધ શક્યા નથી કાંઈ પણ વધારો નોંધ્યો છે. તેમજ જે પ્રગ્નમાં ઘરગરણું થાય છે, તેમાં પણ વિધવાઓની સંખ્યા તો તેટલીજ છે. યુરોપ અમેરીકા વગેરે દેશોમાં જ્યાં છુટાછેડા કરવાનો પણ રીવાજ છે તે દેશોમાં પણ કુંવારી રહેનારી અને વિધવા રહેનારી સ્ત્રીઓ ઘણી છે એટલુંજ નહીં પણ તેવી સ્ત્રીઓને પણ પ્રગ્ન ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પણ આપણા દેશ કરતાં ઘણા પ્રમાણમાં થાય છે એમ વર્તમાન પત્રો પરથી જણાવામાં આવેલ છે. માટે પુનર્લગ્નથી દુરાચાર બંધ થઈ જશે અને દુરાચાર બંધ કરવા માટે પુનર્લગ્ન એ ખાસ ઉપાય છે એમ માનવું એ પણ મોટી ભૂલ છે. વળી પરણેલી સ્ત્રી અને પરણેલા પુરૂષો એ દોષથી મુક્તજ રહે છે તેઓ દુરાચાર કરતા નથી એમ કહેવામાં શું આધાર છે ? કાંઈજ નહીં. માટે ખરેખરી રીતે પાપાયરણ અટકાવવું હોય અને સદાચરણ પળાવવું હોય તો દરેક સ્ત્રી અને પુરૂષોને અને વિશેષ કરીને વિધવા સ્ત્રીઓને ધર્મની અંદર લક્ષિત જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું શિક્ષણ આપવું અને તે આચરણમાં ઊતરાવવાને કોશિશ કરવી પણ પાક માત્ર કરતાં શિખવવું નહીં. માત્ર વાચિકજ્ઞાનથી કાંઈ ફળ થવાનું નથી એમ વિચારશીલ દીર્ઘદર્શી પુરૂષોને જણાયા વિના રહેશે નહીં.

વિધવા વિવાહ વૈદિક છે એમ ઠરાવવા માટે અપાતા મંત્રોનો સત્યાર્થ:-

उदीर्घ्वं नार्यभि जीवलोकं गतासुमेतमुपशेषयहि, हस्तग्राभस्य
 दिधिषोस्तवेदं पत्युर्जनित्वमभिसंबभूथ । ऋ० । मंड० । १० ।
 अ० २ सू० १८ मं० ८ । स्वामी क्यानंदे करेल अर्थ ।

હે વિધવા સ્ત્રી ! તું **एतं गतासुं** આ મરી ગએલા પતિની આશા છોડીને **शेषे** બાકી પુરૂષોમાંથી **अभिजीवलोकं** જીવતા બીજા પતિને **उपैहि** પ્રાપ્ત કર અને **उद्दीर्घ्वं** એ વાતને વિચાર અને નિશ્ચય રાખ્ય કે **ने हस्तग्राभस्य दिधिषोः** તું વિધવાનું પુનઃ પાણીગ્રહણ કરવાવાળા નિયુક્ત પતિના સંબંધને માટે નિયોગ થશે તે **इह जनित्र्वं** આ જન્મ પામેલો બાળક એ નિયુક્ત **पत्युः** પતિનો થશે અને જે તું પોતાને માટે નિયોગ કરશે તે સંતાન **तव** તારો થશે. એવી નિર્ભયવાણી થશે.

ઉપરના મંત્રનો ખરો અર્થ—હે મૃતક પુરૂષની સ્ત્રી જે તે **गतासुमेतमुपशेषे** પ્રાણુરહિત આ તારા પતિની સમીપમાં શયન કર્યું છે. ત્યાંથી **उद्दीर्घ्वं** ઊંડીને ઉભીથા અને **जीवलोकं अभि एहि** એટલે જીવતા પુત્રાદીકનું જે સ્થાન જે ઘર તેના સન્મુખ મુખ કરી તું આ સ્થાનથી આગમન કર જે હેતુથી **हस्तग्राभस्य दिधिषोः** તારું પાણી ગ્રહણ કરવાવાળો અને ગર્ભાધાન કરવાવાળો જે પતિ છે તેના સંબંધથી પ્રાપ્ત થયેલું જે **इदं जनित्र्वं** સ્ત્રીત્વ તેનો **अभि** મનમાં વિચાર કરીને તું **संबन्धूथ** આ પતિના મરવા પછી પોતાના મરવાનો નિશ્ચય કરે તે હેતુથી હું કહું છું કે તુ આ સ્થાનથી ઊડી ઘરમાં જા. આ મંત્રની કહેવાની મતલબ એ છે કે ત્યારે સ્ત્રી રૂદન કરતી મૃત-પતિની સમીપમાં સુતી હોય ત્યારે તેને કહેવું કે ઘરમાં જઈ છોકરાં-ઓની રક્ષા કર અને આ સ્થાનને છોડ અને એજ પ્રમાણે લોકમાં પણ વિધવા સ્ત્રીને આશ્વાસન આપવામાં આવે છે, પરંતુ સ્વામિ દયા-નંદે અત્ર પુરૂષોને ખોટું સમજાવી પ્રતારણ કર્યું છે. વળી એવો કોણ કુપુત્ર હોય કે જે પોતાની વિધવા માતાને તું નાતરે જા તેમ કહેવા તૈયાર થાય અને વેદ પણ એવો ઉપદેશ કેમ કરે ! નજરે.

**इमां त्वमिन्द्रमीद्वैः सुपुत्रां सुभगां कृणु, दशास्यां पुत्राना
धेहि पतिमेकादशं कृधि । ऋग् मं १० अ. ७ सू. ८५ मं. ४५.**

સ્વામી દયાનંદીય અર્થ—ઈશ્વર આતા આપે છે કે હે વિવા-
હિત પુરૂષ! તું આ સ્ત્રીમાં દશ સંતાન ઉત્પન્ન કર અને હે સ્ત્રી તું
પણ આ પતિના ભરોસે ન રહે કિંતુ દશ વિવાહ ખીજી કરી અગિ-
યાર સુધી પહોંચ. આવો ધિક્કારવા યોગ્ય અર્થ કોઈપણ બુદ્ધિમાન
અને પ્રજ્ઞનો હિતૈર્પિ પુરૂષ કરેજ નહીં પણ પ્રજ્ઞને પાપાચરણમાં
પ્રેરનાર મંદમતિ પુરૂષજ એવો ખોટો અર્થ કરે.

ઉપરના મંત્રેનો સાચો અર્થ—હે ઇન્દ્ર પરમૈશ્વર્યયુક્ત પરમેશ્વર આ
સ્ત્રીને શુદ્ધ પુત્રવાળી આપ કરો હે મીદ્ધવઃ સર્વપુરૂષાર્થનું સેવન કરવાવાળા
જગદીશ્વર ત્વં તમે **इमां सुभगां कृणु** આ સ્ત્રીને સૌભાગ્યવતી કરો.
અને **अस्यां आस्त्रीमां दश पुत्रानाधेहि** દશ પુત્રોને ધારણ કરો.
અર્થાત્ એવું ભાગ્ય કરો કે એને દશ પુત્રો થાય, અને **एकादशं
पतिं कृधि** અગિયારમા પતિને પણ સૌભાગ્યવાન કરો. અર્થાત્ દશ
પુત્રોને અને અગિયારમા પતિને જીવીત કરી આ સ્ત્રીને સૌભાગ્યવતી
કરો. એ પ્રમાણે સાચણ ભાષ્ય પ્રમાણે ખરો અર્થ છે. તેને ખોટી રીતે
અર્થ કરીને સ્વામિદયાનંદે પ્રજ્ઞને ખોટે રસ્તે દોરી છે.

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः तृतीयोऽ

न्निष्टे पतिः तुरीयस्ते मनुष्यजाः ऋ. મ. ૧૦

સ્વામીદયાનંદ કૃત અર્થ—હવે પતિઓની સંજ્ઞા કરે છે. એમાં જે પ્રથમ વિવાહિત પતિ હોય છે. એની સોમ સંજ્ઞા કારણ કે તે સુકુમાર હોવાથી મૃદુ વગેરે ગુણ યુક્ત છે અને જે બીજો પતિ હોય છે તે ગંધર્વ સંજ્ઞા અર્થાત ભોગમાં અલક્ષ અને ત્રીજો જે નિયોગવાળો પતિ હોય છે તે અગ્નિસંજ્ઞા અર્થાત તેજસ્વી અધિક ઉમરવાળો અને ચોથાથી દશ પર્યન્ત જે નિયુક્ત પતિ હોય છે તે સર્વે મનુષ્ય સંજ્ઞા કહેવાય છે કેમકે તેઓ મધ્યમ છે.

હવે આ સ્થળે પ્રથમ એ વિચારવાનું છે કે “ચોથાથી દશ સુધી” એ કયા પદનો અર્થ છે. ? કેમકે **તુરીયઃ** એ પદ એકવચનાંતની સાથે સમાનાધિકરણ થવાથી **મનુષ્યજાઃ** એ પણ એકવચનજ છે. પછી બહુ કેવી રીતે થઈ શકે ? હવે ઉક્તમંત્રનો અર્થ નિરૂક્તમાં કહ્યો છે તે પ્રમાણે કહીએ છીએ.

દેવજાત્યુત્પન્ન સૂર્યાનામની સૂર્યની ભાર્યા આ મંત્રના ઋષિ છે અને વિવાહમાં આ મંત્રનો વિનિયોગ છે. તેથી વિવાહ વખત આ મંત્ર ભણવાનો છે. હે કન્યે પ્રથમ સૌમ્યકુમારાવસ્થામાં તમને સોમ નામના દેવતા પ્રાપ્ત થયા જ્યારે મનોહર અંગ પ્રત્યંગ થયાં અને મધુર સ્વર થયો તથા યતકિંચિત અનંગથી ચિત્ત આલિંગિત થયું ત્યારે તે અવસ્થામાં વિશ્વાવસુ નામનો ગંધર્વ પ્રાપ્ત થયો અને હમણાં આ વિવાહ કર્મમાં તારા ત્રીજા પતિ અગ્નિ છે અને વિવાહ પછી મનુષ્ય તારો ચોથો પતિ છે.

આ મંત્ર પછીના મંત્રનો અર્થ જણવાથી સ્પષ્ટ જણાશે કે સ્વામિ દયાનંદનો કરેલ અર્થ કેવળ અસત્ય છે.

સોમો દદદ્વંધર્વાય ગંધર્વો દદદગ્નયે । રયિન્ન પુત્રાશ્ચાદા
દગ્નિર્મહામથો ઇમામ્ । ઋ૦ મ૦ ૧૦

નિરૂકતમાં આ મંત્રનો અર્થ એવો છે કે સૌમ્યાખ્ય દેવતા આ કન્યાને પ્રથમ કુમારાવસ્થાથી અમ્યુહા સર્વથા સુંદર અંગવાળી કરીને વિશ્વાવસુ ગંધર્વને આપતો હોવો. અને વિશ્વાવસુ ગંધર્વ પણ એને યૌવનાધિકારથી સર્વથા સંપન્ન કરી આગ્નિને આપતો હોવો, હવે અગ્નિ દેવતા પણ આ વિવાહ કર્મમાં એને સંસાર યુકત કરી મને એ સ્ત્રી આપતા હવા, અને એ આગ્નિ દેવતા મને પુત્ર તથા ધનપણુ આપે. અહીં વિચાર કરે ને સોમ નામનો પતિ પોતે જીવતા છતાં પોતાની સ્ત્રીને ખીજા ગંધર્વ નામના પતિને કેમ આપે તેમજ ખીજો પતિ પણ ત્રીજા પતિને કેમ આપે ? નજ આપે. એવધો અર્થ અસંગત અને કલ્પિત અને અસત્ય છે માટે નિરૂકતમાંજ કહેલજનઅર્થ ખંજો મંત્રનો છે અને તેજ સત્ય છે. એજ મંત્રાર્થને અનુસરીને યાજ્ઞવલ્કય મુનિ કહે છે કે

સોમઃ શૌચં દદાવાસાં ગન્ધર્વશ્ચ શુભાં ગિરં । પાવકઃ
સર્વમેધ્યત્વં મેધ્યા વૈ યોષિતો હાતઃ ॥

સોમ દેવતા આ સ્ત્રીઓને પવિત્રતા આપે છે. ગંધર્વ દેવતા સુંદરવાળી આપે છે. આગ્નિદેવતા સર્વથા શુદ્ધિ આપે છે માટે સ્ત્રીઓ પવિત્રજ છે.

વળી સ્વામી દયાનંદે લોકોને શુદ્ધિપૂર્વક અસત માર્ગે દોર્યા છે. તેમણે મંત્રનો એકજ પાદ આપ્યો છે અન્યમિચ્છસ્વ સુભગે પતિં મત્ । જ્યારે સંતાનોત્પાત કરવામાં પતિ અસમર્થ થાય ત્યારે પોતાની સ્ત્રીને

આજ્ઞા આપવી કે હે સુભગે તું મારાથી અન્ય ખીજ પતિની ધવ્જ કર. અહિં ચાલાક સ્વામિએ પુરો મંત્ર આપ્યો નથી એજ તેમની ચતુરાઈ છે. પરંતુ સપૂર્ણ મંત્ર નીચે પ્રમાણે છે અને તેનો અર્થ તદ્દન ઉલટોજ છે. મંત્ર:—

આઘાતા ગચ્છાન્ ઉત્તરા યુગાનિ યત્ર જામયઃ

કૃષ્વન્ અજામિ, ઉપર્વૃહિ વૃષભાય બાહુમન્યમિચ્છસ્વ
સુભગે પતિં મત્ । ક્ર. મં. ૧૦ સૂ. ૧૦ મં. ૧૦

નિરૂકત અને દુર્ગાચાર્યીય ભાષ્યમાં આ મંત્રનો અર્થ એ છે કે— યમરાજ અને યમરાજની ભગિનીના સંવાદનો આ મંત્ર છે જ્યારે યમીએ યમને કહ્યું કે “ આપણે અન્ને મૈથુનને માટે સંગમ કરીએ ” ત્યારે ધર્મરાજ યમ, એ સંગમને કુકર્મ જાણીને યમીને કહેવા લાગ્યા કે

યત્ર જામયઃ કૃષ્વન્ અજામિ તા ઉતરા યુગાનિ આગચ્છન્ ।

અહીં ઘા એ નિપાત અનર્થ છે; હે ભગિની જે યુગમાં ભગિનીએ. અયોગ્ય ભાતૃસંગમ કરશે તે યુગ આગળ આવશે અર્થાત કલ્પયુગના અંતમાં એવા કુકર્મનો પ્રચાર થશે હમણાં તો કલ્પયુગનો આરંભ પણ નથી. કેમકે હમણાં સુધી પ્રજા પોતપોતાના વર્ણશ્રમ ધર્મ પર આરૂઢ છે. તેથી હું કહું છું કે અન્ય જે વૃષભ અન્ય કુલોત્પન્ન યોગ્ય સમર્થ પુરૂષ તેને માટે તુ આહુતું દિપધાન કર, પતિ થવા માટે ગમે તેટલી તું મારી પ્રાર્થના કરશે તોપણ એ કુકર્મનો સ્વીકાર કદી પણ હું કરીશ નહીં માટે કહું છું કે—

અન્યમિચ્છસ્વ સુભગે પતિં મત્—હે સુભગે ભગિની મત્— મારાથી ભિન્ન કોઈપણ યોગ્ય પતિનું અન્વેષણ કર.

એ પ્રમાણે પ્રોષિતો ધર્મકાર્યાર્થમ્ પ્રતિશ્યોઽષ્ટૌ નરઃ સમાઃ
આ મનુ વચનથી સ્વામી દયાનંદે નિયોગ સિદ્ધ કર્યો છે તેપણ વંચનાજ
કરી છે કારણ કે તે પહેલાના વિધાય વૃત્તિ માર્યાયાઃ વગેરે
વચનોથી સિદ્ધ થાયછે કે સ્વામિ દયાનંદે લોકોની વંચનાજ કરી છે.

વિધાય વૃત્તિ માર્યાયાઃ પ્રવસેત્ કાર્યવાન્નરઃ । અવૃત્તિતા-
કર્ષિતા હિ સ્ત્રી પ્રદુષ્યેત્ સ્થિતિમત્યપિ ॥ મનુ અ. ૧ । ૭૪
વિધાય પ્રોષિતે વૃત્તિ જીવેન્નિયમમાસ્થિતા । પ્રોષિતે ત્વવિ-
ધાયૈવ જીવેન્નિયમૈર્ગર્હિતૈઃ ॥ ૭૫ ॥ પ્રોષિતો ધર્મકાર્યાર્થ
પ્રતિશ્યોઽષ્ટૌ નરઃ સમાઃ । વિદ્યાર્થ ષડ્વ્યશોઽર્થ વા કામાર્થ ત્રીંસ્તુ
વત્સરાન્ ॥ ૭૬ ॥

અર્થ—કોઈપણ કામ માટે વિદેશ જવું હોયતો પુરૂષે પોતાની
પત્નીના અન્ન, વસ્ત્ર માટે તજવીજ કરીને જવું. નહીં તો શીશવાળી
પણ સ્ત્રી ક્ષુધાથી પીડાઈને વ્યભિચારિણી થશે. ૭૪. ભોજનાદીનો પ્રબંધ
કરી પતિના વિદેશ જવા પછી સ્ત્રીને ઉચિત છે કે નિયમમાં રહેવું
અને ભોજનાદિની વ્યવસ્થા કદાચ ન કરી હોય તો પણ સુતર કાંતવા
વગેરેનો અનિંદ્ય ધંધો કરીને જવું ૭૫. ધર્મર્થે જો પતિ વિદેશ ગયો
હોયતો સ્ત્રી આઠ વર્ષ સુધી તેની વાટ જીવે અને ત્યાર પછી જો ન
આવે તો માતા પિતા ગુરૂની આજ્ઞાથી પતિની પાસે ચાલી જાય તેમજ
વિદ્યા માટે અથવા કીર્તિનાં કાર્ય માટે પરદેશ ગયો હોય તો છ વર્ષ
અને અન્ય કોઈ કાર્ય માટે ગયો હોયતો ત્રણ વર્ષ વાટ જીવે અને
પછી પતિ પાસે ચાલી જાય. જોકે પતિની પાસે ચાલી જાય એ પદ્ધતિ
બોધકપદ આ શ્લોકમાં નથી તથાપિ પ્રોષિતપત્ની અષ્ટૌ વર્ષાણ્યુપા

સીતોર્ધ્વ પતિસકાશં ગચ્છેત્ ઇત્યાદિ વસિષ્ઠ વચનના અનુરોધથી આ સ્થળે પણ પતિની સમીપ જવું એ અર્થ કરવો.

હવે જીવો કે સ્વામિ દયાનંદે એવો અર્થ કર્યો છે કે આઠ વર્ષ વાટ જોયા પછી સ્ત્રીએ ખીન્ને પતિ કરી લેવો અને જ્યારે પહેલો પતિ વિદેશથી આવે ત્યારે તેને છોડી પ્રથમના પતિ પાસે જવું. આ અર્થ સ્વામિએ કયા પદનો કર્યો છે ? અસ સ્વામિ એમજ સમજ્યા છે કે સંસ્કૃતવિદ્યાશત્રત્ય મૂર્ખોને જેમ સમજવશું તેમ તેઓ કબુલજ કરવાના અને મારા અર્થને આકાશવાણી તુલ્ય સમજી મારા મતનેજ અનુસરનારા છે.

ઉપર પ્રમાણે સ્વામિ દયાનંદે જે જે વેદમંત્રના અર્થો પુનર્વિવાહના પ્રમાણુ રૂપે અથવા નિયોગના પ્રમાણુ રૂપે આપેલ છે તે બધા અર્થો પોતાના મનઃકલ્પિત અસત્યજ છે એ જણાવવા માટે ઉપરનાં થોડાં ઉદાહરણો લખ્યા છે.

ઉપરનાં કહેલાં સર્વ પ્રમાણુ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે સનાતન-વૈદિક ધર્મ પ્રમાણુ સ્ત્રીઓને પુનર્લગ્ન થઈ શકતું નથી કારણ કે લગ્ન વખત બોલાતા મંત્રોમાં તથા લગ્ન વિધિમાં કોઈ ઠેકાણે સ્ત્રીઓને ફરીથી લગ્ન કરવા કહેલ નથી એમ મનુ ભગવાન સ્પષ્ટ જણાવે છે ત્યારે કોઈને એમ શંકા થાય છે કે ત્યારે પુરૂષોને પણ એકજ વખત લગ્ન કરવાં જોઈએ તેને ફરીથી લગ્ન કરવાની છુટ શા માટે હોવી જોઈએ તેમાં ધર્મશાસ્ત્રકારો શું કહે છે ? એ શંકાના સમાધાન માટે મનુ ભગવાન અધ્યાય ૬. શ્લોક ૩૫ માં કહે છે કે **ઋણાનિ ત્રીણ્યપાકૃત્ય મનો મોક્ષે નિવેશયેત્ । અનપ્રાકૃત્ય મોક્ષં તુ સેવમાનો વ્રજત્યધઃ ॥**

દિગ્ગ વર્ણે ત્રણ ઋણ (ઋષિઋણ, દેવઋણ, પિતૃઋણ) નિવૃત્ત કર્યા પછી મોક્ષ માર્ગમાં મનને લગાડવું એ ત્રણ ઋણ નિવૃત્ત કર્યા શિવાય મોક્ષ માર્ગને સેવનાર પુરૂષનું અધઃપતન થાય છે. અર્થાત્ તેને મોક્ષ મળતો નથી એ વચનથી તેમજ શ્રુતિ પણ કહે છે કે જાયમાનો વૈ બ્રાહ્મણસ્ત્રિભિર્ઋણવાન્ જાયતે બ્રહ્મચર્યેણ ઋષિભ્યો યજ્ઞેન દેવે-
હ્યઃ પ્રજયા પિતૃભ્યઃ ॥ તૈ. સં. ૬. ૩. ૧. ૫. ઉત્પન્ન થતાંજ આઠણ ત્રણ ઋણવાળો જન્મે છે અને તે પ્રલયર્થ પાળવાથી ઋષિ-
યોના ઋણથી યજ્ઞ કરવાથી દેવોના ઋણથી અને પ્રજા ઉત્પન્ન કર-
વાથી પિતૃઋણથી મુક્ત થાય છે. અને એટલા માટે પુત્ર પ્રજા ઉત્પન્ન કરી પિતૃ ઋણથી મુક્ત થવા માટે પુરૂષને શાસ્ત્રની આજ્ઞા હોવાથી ન્યાં સુધી પુત્ર ન હોય ત્યાં સુધી ફરી પરણવાની ધર્મશાસ્ત્ર પુરૂષને છુટ આપે છે. પણ જેઓને પુત્ર પ્રજા હોવા છતાં ફરીથી કેવળ વિષય વાસના તૃપ્ત કરવા લક્ષ કરે છે તેઓને માટે ધર્મશાસ્ત્ર લગ્ન કરવાની છુટ આપતું નથી. જેને માટે આપસ્તંબ મુનિ કહે છે કે-

ધર્મપ્રજાસંપન્ને નાન્યાં કુર્વીતાન્યતરાભાવે કાર્યા ॥

ધર્મ સંપત્તિ એટલે શ્રીમત્ સ્માર્ત કર્માનુષ્ઠાન અને પ્રજા સંપત્તિ એટલે પુત્રવત્ત એ બે વસ્તુ એક સ્ત્રીવડે સિદ્ધ હોય તો બીજી સ્ત્રી પરણવી નહીં પણ બે માંથી એકની ખામી હોય તો બીજી સ્ત્રી પરણવી અને એ પ્રમાણે યાજ્ઞવલ્ક્યમુનિ પણ આચાર પ્રકરણના વિવાહ પ્રકરણમાં **લોકાનન્તર્યં દિવઃ પ્રાપ્તિઃ** એ વાક્ય વડે જણાવે છે. એ પ્રમાણે વંશનો ઉચ્છેદ ન થવા દેવા માટે પુરૂષને બીજી વખત લગ્ન કરવાની છુટ ધર્મશાસ્ત્રકારોએ આપી છે પણ સ્ત્રીઓને બીજી વખત લગ્ન કરવાની છુટ આપી નથી કારણકે પુત્રવડે પુરૂષનોજ વંશ કહે-

ધાય છે. પણ સ્ત્રીનો વંશ કહેવાતો નથી તેજ કારણથી પિતાનો
 વારસો પુત્રનેજ મળે છે પણ સ્ત્રી તો માત્ર ખોરાકી પોશાકીનીજ હકદાર
 રહે છે એમ ધર્મશાસ્ત્રકારો કહે છે અને એજ પ્રમાણે આજે પણ ન્યાય
 મંદીરમાં ન્યાય અપાય છે. આપણાજ દેશમાં નહીં પણ અધા દેશોમાં પ્રજા
 પિતાનીજ ગણાય છે પણ માતાની ગણાતી નથી તે તો માત્ર પોષક છે
 અને તેથી દરેક દેશમાં પિતૃ, પિતામહ વગેરે નામ ઉપરજ વંશો વિસ્તાર
 કહેવાય છે પણ માતા, માતામહી ઉપર વંશ ગણાતો નથી. એ પ્રણાણે સ્ત્રી-
 એને પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા શાસ્ત્રકારોએ આપી નથી તેથી તેને ખીજી
 વખત પરણવાની છુટ પણ ધર્મથી થતી નથી અને એટલા માટે જે
 શુદ્ર વર્ગમાં ફરીથી પરણે છે ત્યાં પણ ફરીથી લગ્ન વિધિ થતો નથી
 પણ નાતરાની રીતે ઘીનો દીવો કરીને પરસ્પર મોં જોધને તેને
 ચુંડલો પહેરે છે અને ચુંદડી ઓઢે છે. માટે જેમને કામની વાસના
 હોય તેમણે નાતરૂં કરવું એજ યોગ્ય છે કેમ જે લગ્ન વિધિના
 મંત્રોમાં ફરીથી મંત્રો લણવાનું કહ્યું નથી તેમજ કન્યાનું દાન ફરીથી
 થઈ શકતું નથી. એ પ્રમાણે કહી આત્મા છીએ તેથીજ શુદ્ર વર્ણમાં
 નાતરે જવાનો રીવાજ પડ્યો છે, અને તેપણ એક જાહેર વ્યભિચાર છે.

ભગવાન મનુ મનુસ્મૃતિના અધ્યાય ત્રીજાના શ્લોક ૧૭૪માં કહેછે કે
 પરદારેષુ જાયેતે દ્વૌ સુતૌ કુંડગોલકૌ । પત્યૌ જીવતિ કુંડઃ
 સ્યાત્સૃતે મર્તરિ ગોલકઃ ॥ પરસ્ત્રીમાં બે પ્રકારના પુત્ર ઉત્પન્ન
 થાય છે. એક “કુંડ” અને બીજો “ગોલક.” તેમાં પતિ જીવતો
 હોવા છતાં બીજા પુરૂષથી ઉત્પન્ન થનાર પુત્ર “કુંડ” જાતિનો કહે-
 વાય છે અને પતિ મરીજવા પછી બીજા પુરૂષથી ઉત્પન્ન થનાર
 “ગોલક” કહેવાય છે અને એ બન્ને પુત્રો અધર્મજન્ય છે. તે

ખન્ને સર્વજન્ય હોય તોપણ અધર્મજન્ય હોવાથી અભોક્તાન છે તેમજ પંકિતમાં એસવા લાયક નથી તેમજ હવે કવ્યનો નાશ કરનાર છે. એમ મનુભગવાન કહે છે. તેથી પુનર્જન અધર્મરૂપ છે અને તેથી ઉત્પન્ન થનાર બ્રજ પણ અધર્મરૂપ છે પણશુદ્ધ ધર્મ રૂપ નથી.

હિંદુ શિવાયની ખીજ બ્રજઓની પરણવાની રીતી જુદી હોવાથી બે જાતીમાં કદાચ સ્ત્રીઓને ફરીથી લગ્ન કરવામાં દોષ જણાતો નહીં હોય, પરંતુ હિંદુઓને તો કન્યાદાન વિધિથી લગ્ન થાય છે તેથી દાનવિધિથી પરણેલ કાષ્ઠપણુ સ્ત્રી ફરીથી લગ્ન કરી શકે નહીં એજ સનાતન ધર્મનું રહસ્ય છે અને તેથીજ આજ પર્યંત કાષ્ઠપણુ દ્વિજ વર્ણની સ્ત્રી ફરીથી લગ્ન નહીં કરતાં વૈધવ્ય ધર્મ પાળીને પોતાની જાંદગી પૂર્ણ કરે છે અને તેમાંજ હિંદુ બ્રજનું કલ્યાણ અને ગૌરવ સમાયું છે. એમ સર્વ ધર્મનિષ્ઠ પુરૂષોને સદ્વચારથી જણાયા વિના રહેશે નહીં. કારણ કે આર્ય મહર્ષિઓ એમ માને છે કે સર્વથા વિષય વાસના ત્યાગ કરીને ઇશ્વર પરાયણ રહેવું એજ મનુષ્ય જન્મનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. માટે પશ્ચિમની વિષયભોગૈકપ્રધાન બ્રજનું અનુકરણ કરવું અથવા અન્ય અનાર્ય બ્રજનું અનુકરણ કરવું એ આર્ય બ્રજને યોગ્ય નથી એમ કહીને મારો લેખ સમાપ્ત કરું છું.

સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય-વિવેક

॥ શ્રીમંગલાચરણમ્ ॥

॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્ ॥

યસ્માદ્વિશ્વમિદં પ્રજાતમશ્વિલં નિત્યં સ્વયંજ્યોતિષઃ
 યેનૈવં નિતરાં સુરક્ષિતમહો હ્યાનંદરૂપેણ વૈ ।
 યસ્મિન્નેવ વિલીનતામુપગતં સચ્ચિત્સ્વરૂપે વિભૌ
 નત્વા તં જગદીશ્વરં સવિનયં લેખો મયા લિખ્યતે ॥

અર્થ:-જે નિત્ય સ્વયંજ્યોતિ જગદીશ્વરમાંથી આ અખિલ વિશ્વ
 ઉત્પન્ન થયું છે, જે આનંદસ્વરૂપ જગદીશ્વરવડે અરે ! આ અખિલ
 વિશ્વ આ રીતે સર્વદા સુરક્ષિત થઈ રહ્યું છે, જે વિભુ અને સચ્ચિત્સ્વરૂપ

જગદીશ્વરમાંજ આ અખિલ વિશ્વ લય પામી જાયછે, તે જગદીશ્વરને સાષ્ટાંગ પ્રણિપતન કરીને હું આ લેખ લખું છું.

**સ્પૃશ્યાપૃશ્યવિચારાય મહ્યામહ્યસ્વરૂપિણે ।
નમો લગ્નવિવેકાય ધર્મ ત્રયવિભૂષિણે ॥**

સ્મૃતિકાર શ્રીભાગલેખમુનિ પોતે શક્તિના ઉપાસક હોવા છતાં પોતાની સ્મૃતના ઉપરના મંગલાચરણના શ્લોકમાં ઇષ્ટદેવી શ્રીજગદંબાની સ્તુતિ નહિ કરતાં તેઓએ ધર્મ ભગવાનનીજ સ્તુતિ કરી છે. આનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે ધર્મભાવના સુરક્ષિત રહેતાં ઇષ્ટદેવ પ્રત્યેની તેમજ સદ્વિચાર અને સદાચારની ભાવના પણ જેવીને તેવીજ સુરક્ષિત રહેવાની. વળી આ મંગલ સ્તવનના શ્લોકમાં તેમણે એવો પણ ભાવ આણ્યો છે કે ધર્મ અનેક પ્રકારનાં આભૂષણોથી અલંકૃત થયેલ છે, કિંતુ ધર્મનાં ત્રણ આભૂષણો—“ સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય વિચાર”, “ ભક્ષ્યાભક્ષ્ય-સ્વરૂપ” તથા “ લગ્નવિવેક ”—મુખ્ય હોવાથી તેઓનીજ આ શ્લોકમાં યોજના કરી છે, અર્થાત્ “આ સ્પૃશ્ય છે કે અસ્પૃશ્ય છે,” એ સંબંધી વિસ્તારપૂર્વક જેમાં વિચારો કરવામાં આવ્યા છે, “ આ ભક્ષ્ય છે કે અભક્ષ્ય છે”—એ છે સ્વરૂપ જેનું તેમજ “ લગ્ન સંબંધી જેમાં વિસ્તાર પૂર્વક વિવેચન” કર્યું છે, એવાં ત્રણ વિશિષ્ટ આભૂષણોથી સુમંડિત એવા હે ધર્મ ! તને નમસ્કાર છે; અર્થાત્ “સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય” એ ધર્મનો મહાન અને મુખ્ય સેતુ છે, માટે તેને આ શ્લોકમાં પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે. આ મુખ્ય સેતુ તુટી જવાથી અર્થાત્ કે—“ અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવાથી ”—નાસ્તિ ઇષ્ટે વિચારઃ ॥ આચારબ્રષ્ટ થયેલાને વિચારશક્તિ હોતી નથી. એ ન્યાયે અભક્ષ્યનું ભક્ષણ, અપેયનું

પાન આદિ અનેક અનાયારોમાં પ્રવૃત્તિ થવાનીજ અને આથી “ભક્ત્યા-ભક્ત્ય” ને આ શ્લોકમાં દ્વિતીય સ્થાન આપેલું છે. આ રીતે સંપૂર્ણ પ્રકારે આચારબ્રજતાથી પટેલખીલ તથા ગૌરખીલના વર્ણાંતર લક્ષ્મદ્વારા આપણા અલૌકિક “લગ્નવિધિ” ને પરિણામે અવશ્ય મહાન હાનિ પહોંચવાની અને પર્યવસાને પ્રજામાં વર્ણસંકરતાની વૃદ્ધિ થવાની, એ વાત નિર્વિવાદ છે. આ રીતે ઉપરના શ્લોકનું ભાવપ્રવચન આ પુસ્તકના સુગ્ર વાચકવૃંદસમક્ષ નિવેદન કરી હું આ લેખ લખવાનો આરંભ કરું છું.

ભારતવર્ષની સમસ્ત સુદૃઢ સનાતનધર્માભિમાની હિંદુપ્રજા તરફથી “સ્પૃશ્યારૂપસ્પૃશ્ય” સંખંધી શાસ્ત્રમાં પ્રખલ પ્રમાણોપૂર્વક એક લેખ લખવાની મને સૂચના થયાથી ધર્મની અદ્વિષ્ટેવા બળવવાનું જે કાર્ય મેં હસ્તગત કયું છે, તે કાર્ય-“નમઃ પતંત્યાત્મસમં પતત્રિણ”॥ આ વિશ્વમાં અનેક પ્રકારની ઉડવાની શક્તિ ધરાવનારાં પક્ષીઓ છે, પરંતુ જેની જેવી શક્તિ તે શક્તિના પ્રમાણમાં તે પક્ષી આકાશમાં ઉડી શકે છે-એ ભાવાર્થ અનુસાર મારી યથામતિ તેમજ યથાશક્તિ બળવવા હું અત્યંત ઉત્સાહપૂર્વક પ્રસ્તુત થયો છું. તેમાં જે કોષપણુ પ્રકારનો દોષ નયનગોચર થાય તો શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીના કથનાનુસાર:-

પ્રાજ્ઞો હિ જલ્પતાં પુંસાં શ્રુત્વા વાચઃ શુભાશુભાઃ ।

ગુણવદ્વાક્યમાદત્તે હંસઃ ક્ષીરમિવાંમસઃ ॥

અર્થ:-પુરૂષોથી બોલાતી ગુણ તથા દોષયુક્ત વાણીને શ્રવણ કરીને, હંસ જેમ નીર અને ક્ષીરના મિશ્રણમાંથી નીરનો પરિત્યાગ કરી ક્ષીરનુંજ ગ્રહણ કરે છે, તેમ સુગ્ર પુરૂષોએ આ લેખમાંની દોષ-

યુક્ત વાણીનો પરિચાગ કરી ગુણયુક્તવાણીનુંજ ગ્રહણ કરવું, વળી મુખ્ય વિષય પ્રારંભ કર્યાપૂર્વે વાચકવર્ગસમક્ષ મારે સ્પષ્ટ કહી દેવું. જોઈએ કે પ્રતિપાદ્ય વસ્તુની સ્તુતિ કરતાં જો કંઈ નિંદાત્મક કહેવામાં આવે તે દ્વેષભુક્ષિ, ઇર્ષ્યા અથવા વિરોધથી કહેવામાં આવ્યું છે, એમ નહિં માની લેવા મારું સર્વને નમ્ર નિવેદન છે; કારણ કે—

न हि निंदा निंद्यं निंदितुं प्रवर्तते अपि तु विधेयं स्तोतुम् ॥

આ ન્યાય અનુસાર નિંદા નિંદિતવસ્તુની નિંદા કરવા પ્રવૃત્ત થતી નથી, કિંતુ વિધેય વસ્તુ—અર્થાત્ આપણા શુદ્ધ સનાતનવૈદિક ધર્મનું મંડન અર્થાત્ કે સ્તુતિ કરવામાં પ્રવૃત્ત થાય છે.

પ્રથમ સનાતનવૈદિકધર્મની વ્યાખ્યા, તેનું લક્ષણ તથા સ્વરૂપ વાચકવર્ગની સેવામાં નિવેદન કરવાની હું આજ્ઞા લઉં છું. પૂર્વ—મીમાંસાકાર શ્રીજ્ઞેમિનિ મુનિએ એક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

नोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः ॥

અર્થ:—જો વેદનાં વિધિવચનોથી ભોગાપવર્ગસાધનસમૂહની પ્રેરણા કરે છે, એજ ધર્મનો હેતુ હોવાથી ધર્મ કહેવાય છે. વૈશેષિક-દર્શનકારે પણ કહ્યું છે કે—

यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः॥

અર્થ:—જોનું આચરણ કરવાથી ઔહિક તથા પારલૌકિક ઉભય પ્રકારનું શ્રેય સંપાદન કરાય છે, તેનું નામ ધર્મ. ધર્મની વ્યાખ્યા કરતાં વૃદ્ધ પરાશરમુનિ પણ કહે છે કે—

**ધાર્યતે યત્પ્રભાવેણ વ્રહ્માંડં સચરાચરમ્ ।
નિયમ્યતે યતસ્તસ્માદ્ધર્મં ઇત્યભિધીયતે ॥**

અર્થ:-જે ધર્મના પ્રભાવથી આ સચરાચર બ્રહ્માંડ ધારણ થઈ રહ્યું છે, અને જેના પ્રભાવથીજ તે નિયમમાં રહ્યું છે, તેથી તેનેજ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. આ સ્મૃતિવચનના સમર્થનમાં ભગવતી શ્રુતિ પણ કહેછે કે:-

**મીષાસ્માત્પવતે વાયુર્મીષોદેતિ દિવાક્ષરઃ ।
મીષાસ્માદગ્નિર્દિદ્ધશ્ચ મૃત્યુર્ધાવતિ પંચમઃ ॥**

અર્થાત્ સૂર્ય, નક્ષત્રો, ગ્રહો, તારાગણ, ચંદ્રમા, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, ઈંદ્ર, મૃત્યુ આદિ દેવતાગણ; પંચમહાભૂતો તથા અન્ય સર્વ સ્થાવરજંગમાત્મક પદાર્થો જગન્નિયંતાથી ભયત્રસ્ત બની સૃષ્ટિના આરંભથી માંડી અદ્યાપિ પર્યંત પોતપોતાનાં કાર્યો, તેમને માત્ર એકજગત દર્શાવી દીધેલી ધર્મમર્યાદા પ્રમાણેજ કરી રહ્યાં છે, એટલે કે તેઓએ આજ દિવસ સુધી તે તે ધર્મમર્યાદાઓનું લેશ માત્ર ઉલ્લંઘન કર્યું નથી. અત્ર સ્થલે સાથોસાથ એ પણ દર્શાવી દેવાની આવશ્યકતા પ્રતીત થાય છે કે પરમેશ્વરની સમગ્ર સૃષ્ટિમાં મનુષ્ય-વ્યક્તિ એક અતિ સ્વચ્છંદી, વિલક્ષણ, નિરંકુશ તેમજ ઉચ્છંખલ પ્રાણી હોવાથી તેમના પરમ કલ્યાણને અર્થે તેમને યોગ્ય ધર્મ-મર્યાદામાં રાખવા માટે-

**શ્રુતિસ્મૃતી મમૈવાજ્ઞે યસ્તે ઉલ્લંઘ્ય વર્તતે ।
આજ્ઞાચ્છેદી મમ દ્વેષી ન સ મક્તો ન વૈષ્ણવઃ ॥**

અર્થ—શ્રુતિ અને સ્મૃતિ—આ બંને મારીજ આજ્ઞા છે, જે પુરૂષ તે બંનેમાં દર્શાવેલી ધર્મમર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરી વર્તે છે, તે પુરૂષ મારી આજ્ઞાનો ભંગ કરનાર છે, મારો દ્વેષી છે, મારો ભક્ત નથી તેમજ તે વૈષ્ણવ પણ નથી—પરમાત્માના સાક્ષાત્ કાયદા કાનુનરૂપ શ્રુતિઓ, સ્મૃતિઓ, પુરાણો આદિ અનેક સત્શાસ્ત્રોની યોજના આપણા પરમ કાર્ણભુક્ પવિત્ર ત્રિકાલદર્શી ઋષિમુનિઓને કરવી પડી છે, છતાં તેઓ કાયદા કાનુનોને તોડી તેમજ ધર્મમર્યાદાઓનો ભંગ કરી આગળ અને આગળ ધસ્યે જાય છે.

ધર્મના લક્ષણસંબંધે મહર્ષિ શ્રીમનુભગવાને લખ્યું છે કે:-

वेदः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः ।
एतच्चतुर्विधं प्राहुः साक्षाद्धर्मस्य लक्षणम् ॥

અર્થ:-વેદ, સ્મૃતિ, સત્પુરૂષોનો સદાચાર અને જે સદાચાર કરવાથી પોતાનું મન પ્રસન્ન થાય તે, આમ ચાર પ્રકારનું ધર્મનું સાક્ષાત્ લક્ષણ કહેલું છે

धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम् ॥

અર્થ:-ધૃતિ, ક્ષમા, દમ, અસ્તેય, શૌચ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, વિજ્ઞાન, બુદ્ધિવિદ્યા, સત્ય અને અક્રોધ, આ દશ ધર્મનાં લક્ષણ છે.

ધર્મના સ્વરૂપસંબંધે શ્રીમનુભગવાને લખે છે કે:-

वृषो हि भगवान्धर्मस्तस्य यः कुरुते ह्यलम् ।
वृषलं तं विदुर्देवास्तस्माद्धर्मं न लोपयेत् ॥

અર્થ:-સર્વ પ્રકારની કામનાઓને આપવાવાળો ધર્મ સાક્ષાત્ લગવાનું સ્વરૂપ છે અને જે પુરૂષ ધર્મ લગવાનનો નાશ કરે છે. તેને દેવો “ વૃપલ ” નામે કહે છે, માટે મનુષ્યે ધર્મનો નાશ કરવો નહિં કારણ કે-

ધર્મ एव हतो हंति धर्मो रक्षति रक्षितः ॥

અર્થ:-ધર્મને જે આપણે હણીએ તો તે આપણને જરૂર હણે છે અને ધર્મનું જે આપણે રક્ષણ કરીએ તો તે આપણું રક્ષણ કરેછે, માટે ધર્મનો નાશ નહિં થવા દેતાં ધર્મની રક્ષા માટે સમસ્ત આતુર્વણ્ય હિંદુપ્રજાને કટિબદ્ધ થવું જોઈએ; કારણકે શ્રીવિશ્વામિત્ર મુનિએ કહ્યું છે કે:-

धर्माद्वै प्राप्यते ह्यर्थः कामो मोक्षश्च सर्वदा ।

एतस्मात्कारणानित्यं धर्मासक्तो भवेन्नरः ॥

અર્થ:-ધર્મથીજ નિત્ય અર્થ, કામ, અને મોક્ષ-સ્વારાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તેજ કારણથી મનુષ્યે સદા ધર્માસક્ત રહેવું જોઈએ. વર્તમાનસમય “ અહિંસા પરમો ધર્મ ” ॥ એ સૂત્રના ભિષયી બૌદ્ધ-મતના પાખંડ અને નાસ્તિક સમયનો આપણને યથાર્થ સાક્ષાત્કાર કરાવી રહ્યો છે. શ્રીમાન આદ્ય શંકરાચાર્યના સમયમાં-

धर्मव्युच्छित्तिमिच्छंतो येऽधर्मस्य प्रवर्तकाः ।

हंतव्यास्ते दुरात्मानो देवैर्देव्या ईवોल्बणाः ॥

અર્થ:-જેઓ, ધર્મનો વ્યુત્થેદ કરવાની ઈચ્છા રાખી અધર્મની પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓ, દેવોથી મદોન્મત્ત દૈત્યોની જેમ વધ કરવા ચોગ્ય છે; એ શ્રીમદ્વેદવ્યાસજીની આજ્ઞા અનુસાર તેમજ

“ શસ્ત્રં દ્વિજાતિભિર્ગ્રાહ્યં ધર્મો યત્રોપહૃયતે ” ॥

અર્થ:-“ ધર્મઉપર જ્યાં ધાડ આવતી હોય ત્યાં દ્વિજોએ પણ શસ્ત્રો ગ્રહણ કરવાં ”-એ શ્રીમનુભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર આચાર્યશ્રીએ બ્રાહ્મણોઆદિદ્વારા શસ્ત્રોવડે બોદ્ધ સાધુઓનો તથા તેમના અસંખ્ય અનુયાયીઓનો શિરચ્છેદ કરાવી બોદ્ધમતનો તેમજ અન્ય નાસ્તિક મતમતાંતરોનો ભારતવર્ષમાંથી સમૂલ પ્રધ્વંસ કર્યો હતો, તે પછી હાલના દુષ્ટ, દુર્ધૃટ અને દુસ્તર કલિયુગના અતિત્રાસજનક અને હૃદયવિદારક સમયમાં ધર્મનો થતો નાશ અટકાવી ધર્મરક્ષામાંટે અમે સાક્ષાત્ શસ્ત્રવિનાના હોવા છતાં-

“ વાક્શસ્ત્રં વૈ બ્રાહ્મણસ્ય તેન હન્યાદરીન્દ્વિજઃ ” ॥

એ મહર્ષિ શ્રીમનુમહારાજની આજ્ઞા અનુસાર અમારી વાણી-રૂપી શસ્ત્રોવડે ચાલતા ધર્મવિરોધી અનાચારોનો વિધ્વંસ કરવા અત્ર સ્થલે અમે બદ્ધપરંકર થઈએ, તે તે અસ્થાને ગણાશે નહિં. વળી અમારું એ ઇષ્ટ કર્તવ્ય છે કે ધર્મ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પ્રજાજનનું પરમહિત શેમાં રહેલું છે, તે શાસ્ત્રપ્રમાણોદ્વારા તેમને દર્શાવી આપવું તથા “વર્ણાનાં બ્રાહ્મણો ગુરુઃ” ॥ “ ચાતુર્વર્ણ્યે પ્રજના ગુરુ બ્રાહ્મણ છે. ”

બ્રાહ્મણો જાયમાનો હિ પૃથિવ્યામધિજાયતે ।

ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં ધર્મકોષસ્ય ગુપ્તયે ॥

અર્થ:-બ્રાહ્મણ ધર્મના ભંડારની રક્ષા કરવામાંટે જન્મથીજ પૃથ્વીનો અધિપતિ થઈને જન્મે છે અને સર્વ પ્રાણીઓનો તે પ્રભુ છે.

તપસ્તપ્ત્વાસૃજદ્વ્યાં બ્રાહ્મણાન્વેદગુપ્તયે ।

તૃપ્ત્યર્થં પિતૃદેવાનાં ધર્મસંરક્ષણાય ચ ॥

અર્થ:-પ્રજ્ઞાએ વેદની રક્ષામાટે, પિતૃ તથા દેવોની તૃપ્તિ માટે તેમજ ધર્મની રક્ષામાટે તપ કરીને પ્રાહ્મણોને ઉત્પન્ન કર્યા હતા.

એ શાસ્ત્રવચનો અનુસાર અમે પ્રાહ્મણો ચારે વર્ણના ગુરૂ હોવાથી તેમજ પ્રાહ્મણોજ ધર્મરૂપી ખળ્લનાના સંરક્ષકો બની આ મૃત્યુલોકમાં જન્મ ધારણ કરનારા હોવાથી ધર્મની રક્ષા નિમિત્તે તથા અધર્મના પ્રધ્વંસાથે પ્રાણોત્ક્રમણુર્થાત ધર્મદ્રોહી પુરૂષોને તોડીપાડવા, એ અમારું મુખ્ય અને ઉત્તમ કર્તવ્ય સમજી જીવિતપર્યાંત અમે અમારી આ પ્રવૃત્તિ ચાલુજ રાખીશું, એ વિષય આ પુસ્તકના વાચકવર્ગસમક્ષ નિવેદન કરવાની હું એનુસાર લઉં છું.

ભારતવાસી સમગ્ર હિંદુપ્રજાને ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખરપર પહોંચાડી દેવાનો કુલ દાવો ધરાવનારા હાલના સુધારકમન્યોએ તથા તેમના શાસ્ત્રસંરક્ષકરહીત અનુગામીઓએ વર્ણુશ્રમધર્મોચિત પોતપોતાનાં શાસ્ત્રવિહિત કર્મો કરવાનો તો અતિ દીર્ઘસમયથયાં પરિત્યાગ કરી દીધો છે એટલુંજ નહિ, કિંતુ “અરુપશ્યનો રૂપર્શ, અલક્ષ્યનું લક્ષણ, અપેયનું પાન” આદિ ક્વલ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ કર્મો કરવા લાગી ગયા છે; એમી શ્રીયાસવલકયે કહ્યું છે કે:-

વિહિતસ્યાનનુષ્ઠનાર્નિદિતસ્ય ચ સેવનાત્ ।

અનિગ્રહાદ્દેદ્રિયાણાં નરઃ પતનમુચ્છતિ ॥

અર્થ:-શાસ્ત્રવિહિત કર્મો નહિં કરવાથી, શાસ્ત્રનિષિદ્ધ કર્મો કરવાથી તથા દેંદ્રિયોને નિગ્રહમાં નહિં રાખવાથી મનુષ્યોનો અધઃપાત-અવનાત થાય છે. શ્રીમનુમહારાજે પણ આ વિષયની પુષ્ટિમાં લખ્યું છે કે:-

અકુર્વન્વિહિત કર્મ નિદિતં ચ સમાચરન્ ।
પ્રસર્જન્નિદ્રિયાર્થેષુ પ્રાયશ્ચિત્તીયતે નરઃ ॥

અર્થ:—શાસ્ત્રવિહિત કર્મો નહિં કરનાર, શાસ્ત્રનિદિત કર્મો કરનાર અને વિષયોમાં આસાદિત રાખનાર પુરૂષ પાપભાગી થાય છે. શ્રીકૃષ્ણ-પરમાત્માએ પણ કહ્યું છે કે:—

યઃ શાસ્ત્રવિધિમુત્સૃજ્ય વર્તતે કામકારતઃ ।
ન સ સિદ્ધિમવાપ્નોતિ ન સુખં ન પરાં ગતિમ્ ॥

અર્થ:—જે પુરૂષ શાસ્ત્રવિધિનો પરિત્યાગ કરી પોતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તે છે, અર્થાત્ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ કર્મો કરે છે જેવાંકે અરપૃથ્વસ્પર્શ ઇલાદિ, તે પુરૂષ સિદ્ધિને, સુખને તેમજ ઉત્કૃષ્ટ ગતિને પામતો નથી. આ શ્રીકૃષ્ણ-પરમાત્માનું વચન જો સર્વથા સત્યજ હોય તો ગાંધીજી, અન્યદેશનેતાઓ અને તેમના અનુયાયીઓ ધર્મપર પાદપ્રલેપ કરી શાસ્ત્રની આજ્ઞાઓનો ભંગ કરી રહ્યા છે, તેથી તેમને ઈષ્ટસિદ્ધિ-સ્વરાન્ય પ્રાપ્તિ, સુખ તથા ઉન્નતિ ત્રણે કાળમાં પ્રાપ્ત થવાનાંજ નથી, એ વાત નિર્વિવાદ છે. આ રીતે આપણા પરમપવિત્ર ત્રિકાલસત્ત્વ ઋષિમુનિઓ—

પુણ્યસ્ય ફલમિચ્છંતિ પુણ્યં નેચ્છંતિ માનવાઃ ।
ન પાપફલમિચ્છંતિ પાપં કુર્વંતિ યત્નતઃ ॥ શ્રીભ્યાસઃ

હાકો પોકારીને ધર્માચરણરૂપી પુણ્યથી ઉત્પન્ન થનાર જે સુખ, તેનાં સાધનો દર્શાવી ગયા છે, છતાં સુખની પ્રબલ ઇચ્છા રાખી પુણ્યાચરણ નહિં કરતાં દુઃખનાં સાધનો જે અધર્માચરણરૂપી પાપ, તેનીજ મનુષ્યો બુદ્ધિપૂર્વકજ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, તો પછી મનુષ્યોને

પરિણામે સુખ પ્રાપ્ત નહિ થતાં દુઃખજ પ્રાપ્ત થાય તેમાં કાંઈ સંકાજ નથી; અર્થાત્ ધર્મને પાદાકાંત કરી ભારતવાસી હિંદુ પ્રજાને સ્વર્ગમાં પણ સ્વરાજ્ય, સુખ, શાંતિ, ઉન્નતિ, નિવૃત્તિ આદિ પ્રાપ્ત થનારજ નથી, એટલુંજ નહિ, કિંતુ અનેક પ્રકારની વીટંબણાઓ અને દુર્દશા ભોગવવાનો અતિ ભયંકર પ્રસંગ આવશે, એ વાત નિઃસંશય અર્થાત્ કે અધર્મીઓ તથા વિધર્મીઓના હાથથી થતાં નિષિદ્ધ કર્મોનું ફક્ત ધર્મીઓને-નિરપરાધીઓને ભોગવવું પડશે, આ વિષયની પુષ્ટિમાં શ્રી વાલ્મિકિ રામાયણમાં લખ્યું છે કે:-

खलः करोति दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु ।

दशाननोऽहरत्सीतामभूद्रुद्धो महोदधिः ॥

અર્થ:-અધર્મી પાપાયરણ કરે છે અને તેનું ફળ સાધુ પુરૂષોને ભોગવવું પડે છે, રાવણે સીતાનું હરણરૂપી દુરાચાર કર્યો અને તેનું ફળ એ આવ્યું કે સમુદ્રને બંધન પ્રાપ્ત થયું. વળી શ્રી મહાભારતમાં પણ કહ્યું છે કે:-

यत्र धर्मो ह्यधर्मेण सत्यं यत्रानृतेन च ।

हन्यते प्रेक्षमाणानां हतास्ते ह्येव पूरुषाः ॥

અર્થ:-જ્યાં પ્રેક્ષકોનાં દેખતાં અધર્મથી ધર્મનો નાશ થાય છે અને અસત્યથી સત્યનો નાશ થાય છે, તે પ્રેક્ષક પુરૂષો પાપના ભાગીદાર થાય છે. માટે હાલમાં સર્વત્ર પ્રસરેલા વર્ણાશ્રમધર્મભર્યાદા છિન્ન ભિન્ન કરનાર અનાચારો સામે પ્રબલ પ્રકટ અને પ્રચંડ વિરોધ ઉપસ્થિત કરવામાં સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિના મહાન પ્રયોજનથી મૌન,

અવલંબન કરી એસી રહેનારા ધર્માભિમાની ધર્માચાર્યો, વિદ્વાનો તેમજ અન્ય સર્વ પુરૂષો શાસ્ત્રદષ્ટિએ પાપભાગી થાય છે અને તે તે અનાચારોને ઉત્તેજન આપવામાં મહાયતા કરનારી વ્યક્તિઓ પણ શાસ્ત્રદષ્ટિએ પૂર્ણ પ્રત્યવાયના ભાગી છે, એ વાત નિઃસંશય છે.

મુસલમાની રાજ્યપ્રસંગે મુસલમાન રાજાઓ તરફથી ધર્મબ્રષ્ટ કરવા માટે થયેલા અનિર્વચનીય મહાન અને ઘોર અત્યાચારોમાંથી મુદૈવવશાત્ છૂટી નાશી જવા પામેલા આપણા ધર્મચુસ્ત પૂર્વજો માસોના માસોપર્યંત હિંસકપ્રાણીઓના નિવાસવાળા ભયંકર નિર્જન અરણ્યમાં ફળ, ફુલ, પાંદડાં આદિ ઉપર પોતાનું જીવન ટકાવી રાખી, તથા તાપ, શીત, જલવૃષ્ટિઆદિ અનેક આપત્તિઓ સહન કરી, પર્વ-તોની ગુફાઓમાં ગુપ્તરીતે સંતાઇ રહી પોતાના સ્વધર્મનું રક્ષણ કરી રહ્યા હતા, કિંતુ ધર્મબ્રષ્ટ થયાજ ન હતા, તેમજ વળી તેજ મુસલમાની રાજ્યના અતિ ત્રાસદાયક પ્રસંગોએ, અત્યંત ચાકચક્ર-યુક્ત ખડ્ગની અતિ તેજસ્વી ધારાઓને પણ મુકામળ પુષ્પની માળાઓ સમાન પોતાના કંઠમાં આનંદપુરઃસર આરોપણ કરી લઇ, અતિ દેદીપ્યમાન અને સુપ્રજ્વલિત અગ્નિના લાક્ષ્યોળ ધગધગતા અંગારાઓને પણ શીતલ ચંદન સમાન વધાવી લઇ અને ગગનતલસ્પર્શી પર્વતોના ઉચ્ચ શિખરોપરથી પડવાનું પણ અતિ હર્ષપૂર્વક સ્વીકારી લઇ, જે આપણા ધર્મચુસ્ત પૂર્વજોએ મહાત્મા શ્રીભતૃહરિ લખેછે તેમ:-

**સપદિ વિલયમેતુ રાજ્યલક્ષ્મીરૂપરિ પતંત્વથવા કૃપાળધારાઃ ।
અપહરતુતરાં શિરઃ કૃતાંતો મમ તુ મર્તિર્ન મનાગપૈતુ ધર્માત્ ॥**

અર્થ:-રાજ્યલક્ષ્મી ભલે સત્વર નાશ પામે, મારા ઉપર ભલે

તલવારની ધારાઓ પડે, યમરાજ ભલે મારું મસ્તક લઇ જાય, પરંતુ મારી બુદ્ધિ ધર્મમાંથી લેશમાત્ર દૂર ન ખસે; આ ન્યાયે આપણાપૂર્વજોએ પોતાના અસંખ્ય અમૃત દેહોની આહૂતિઓ આપી દીધી છે; કિંતુ કદાપિડાલે ધર્મભ્રષ્ટ થયાજ નથી. એવા આપણા ધર્મનિષ્ઠ પૂર્વજોનાં આપણે શુદ્ધ સંતાનોએ શાસ્ત્રવિહિત ધર્મની મર્યાદાઓનું લેશમાત્ર ઉલ્લંઘન નહિ કરતાં, પવિત્ર ભારતભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ દેવહિતૈષી વ્યક્તિઓના હાથથી ધર્મનો નાશ થવા દેવામાં મન, વાણી તથા કર્મથી ધર્મમાત્ર સહાયતા નહિં આપતાં ધર્મનો થતો નાશ અટકાવવા સારૂ સત્વર કટિબદ્ધ થવું જોઈએ; કારણકે અધર્માચરણરૂપી અવિનયનો પ્રચાર કરનાર અને કરાવનારા ક્ષત્રિય રાજા મહારાજાઓની તેમજ તેમની સમગ્ર પ્રજાની કેવી ધોર દુદ્દર્શા થઈ છે ? તે સંબંધમાં વેન, નહુષ, પિન્વનનો પુત્ર સુદાસ, સુમુખ અને નિમિઆદિ રાજાઓનાં ચરિતો, શ્રીમદ્ભાગવત તથા શ્રીમહાભારતઆદિ ગ્રંથોમાંથી જરૂર સંવિસ્તાર વાંચી જવા હું આ પુસ્તકના સુત્ર વાચકવંદને સવિનય વિનંતિ કરું છું; આ વિષયના સમર્થનમાં શ્રીમનુમહારાજ લખે છે કે:-

વેનો વિનષ્ટોઽવિનયાન્નહુષશ્ચૈવ પાર્થિવઃ ।

સુદાઃ પૈજવનશ્ચૈવ સુમુખો નિમિરેવ ચ ॥

અર્થ:-વેન, નહુષ, પિન્વનનો પુત્ર સુદાસ, સુમુખ અને નિમિ-
આદિ રાજાઓ અધર્માચરણરૂપી અવિનયથી પોતાની પ્રજા સહિત
નાશ પામ્યા છે.

વળી નામદાર ખ્રીડીશ સરકારના કેવળ અભય રાજ્યમાં ધાર્મિક વિષયમાં કોઈ પણ પ્રકારનો અળાતકાર તથા ત્રાસ આપણને નહિ, હોવાને લીધે, પોતપોતાનો ધર્મ પાળવાની સર્વને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા હોવા છતાં દેશકાલને વ્યર્થ નિમિત્તભૂત અને કલંકિત કરી આપણે પોતેજ બુદ્ધિપૂર્વક શાસ્ત્રાનુષિલ્લ આચરણોમાં પ્રવિષ્ટ થઈ અધર્માચરણ કરીએ છીએ, એ કેટલું અધુરું ખેદજનક છે ?

“ વિષકુંભઃ સુધામુખઃ ” ॥ એ ન્યાયે સ્વરાજ્યરૂપી અમૃતની પછવાડે “ અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવો, ” એ અધોર અનાચારરૂપી દારૂણ હાલાહલ વિષ રહેલું હોવાથી, જેના શરીરની શિરાએ શિરાઓમાં આપણા પૂર્વજ ઋષિમુનિઓના શુદ્ધ રક્તનો પ્રબલ પ્રવાહ અપ્રતિ-હત ગતિથી નિરંતર વહ્યા કરે છે, તેમજ જેમને નખથી શિખાપયંત અખિલ શરીરના રોમેરોમમાં ધર્માભિમાનરૂપી દિવ્ય ન્યોતિ અહર્નિશ જ્વલત્યમાન થઈ રહ્યું છે, તેવા ચુસ્ત ધર્માસક્ત પુરૂષોને તેવા પ્રકારનું સ્વરાજ્ય કોઈ પણ કાળે તેમજ કોઈ પણ પ્રકારે ઈષ્ટ હોઈ શકેજ નહિ, એટલુંજ નહિ કેવળ કોઈ અન્ય પ્રભાવશાળી પુરૂષ “ અપેયનું પાન કરાવરાવી ” સાક્ષાત્ કરામલકવત “ મુક્તિ-સ્વરાજ્ય ” અર્થાત્ “ ત્રૈલોક્યનું આધિપત્ય ” અપાવવા સુસજ્જ થાય, તો તેવા અનાચાર કરવાથી મળનારી “ મુક્તિ ” ને પણ ઉપર દર્શાવી ગયા તેવા ચુસ્તધર્માભિમાની પુરૂષો પાદપ્રહારથીજ વધાવી લે, તેમાં કોઈપણ પ્રકારે શંકા લેવાનું કારણ છેજ નહિ; કારણ કે આપણા ધર્મરૂપી સર્વસ્વનું હરણ અથવા હનન થઈ ગયા પછી, આપણને “ મુક્તિ ” પણ શા ઉપયોગની હોઈ શકે ? ધર્મ રક્ષા માટે આવાજ પ્રકારની સુદૃઢ ભાવના સમસ્ત ભારતવાસી હિંદુબ્રજાએ ધારણ કરવી અને મહાત્મા શ્રીભરતૃહરિ લખે છે તેમ—

વિવેકબ્રહ્માનાં ભવતિ વિનિપાતઃ શતમુખઃ ॥

અર્થ:-વિવેકબ્રહ્મ પુરૂષોત્તો હજારો પ્રકારે નાશ થાય છે; એ ન્યાયે અનાચારોની પરંપરાથી વર્ણાશ્રમધર્મમર્યાદા છિન્નભિન્ન દશાને પ્રાપ્ત થતાં મળનાર “ સ્વરાજ્ય ” ની સ્વપ્નમાં પણ ઈચ્છા રાખવી નહિ, એવી આપણા સર્વ દેશબંધુઓ પ્રતિ મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

શ્રીમદ્ વેદવ્યાસજીએ કહ્યું છે કે:—

આહારનિદ્રાભયમૈથુનં ચ સામાન્યમેતત્પશુભિર્નરાણામ્ ।

ધર્મો હિ તેષામધિકો વિશેષો ધર્મેણ હીનાઃ પશુભિઃ સમાનાઃ ॥

અર્થ:-આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન, એ પશુઓમાં તથા મનુષ્યોમાં સમાન છે; પરંતુ મનુષ્યોમાં ધર્મ અધિક છે કે જે પશુઓમાં નથી, જેથી ધર્મ વિનાના મનુષ્યો પશુતુલ્ય ગણાય છે. આ શ્લોકના ભાવાર્થ અનુસાર જેમ જેમ મનુષ્યો ધર્મનો પરિત્યાગ કરતા જશે, તેમ તેમ મનુષ્યોનો સર્વ વ્યવહાર, પશુતુલ્ય બનતો જાય છે અને જશે, એ વાત સર્વાંશે શાસ્ત્રસંમત હોવાથી નિઃસંશય છે અને તેમનો પુનર્જન્મ પ્રબલ પાપકર્મોના પરિપાકને લીધે પોષયોનિ અથવા પશુયોનિમાં થશે, એવાત નિર્વિવાદ છે; વિષ્ણુધર્મોત્તર તથા ઉમામહાશ્વર સંવાદમાં લખ્યું છે કે:—

શ્વપાકપુલ્કસાદીનાં કુત્સિતાનામચેતસામ્ ।

કુલેષુ તેઽભિજાયંતે હ્યધર્મોન્નતિકારકાઃ ॥

અર્થ:-અધર્મની ઉન્નતિ કરનારા પુરૂષોત્તો જન્મ, કુકર્મ કરનારા તેમજ વિચારબુદ્ધિ વિનાના શ્વપાક, ચાંડાલ, પુલ્કસ આદિ અધમ યોનિમાં થાય છે. આથીજ કેટલાકને પોતાનો આગામી જન્મ અંત્યજયોનિમાં થવાનું ભાવિ સૂચન થઈ રહ્યું છે. વૃદ્ધશાતાતપ મુનિ પણ કહે છે કે:—

શ્વસૂકરસ્વરોષ્ટ્રાણાં ગોજાવિમૃગપક્ષિણામ્ ।

ચાંડાલપુક્રસાનાં ચ ધર્મહા યોનિમૃચ્છતિ ॥

અર્થ:—ધર્મધાતક મનુષ્યનો જન્મ, કુતરાની, ભુંડની, ગર્દભની, ઉશ્રીની, બળદની, બકરાની, ઘેટાની, હરણની, પક્ષીની, ચાંડાલની અને પુક્રસની યોનિમાં થાયછે. આ વિષયનું સમર્થન જોદોગ્ય ઉપનિષદની શ્રુતિ પણ સર્વાંશે કરે છે કે:—

તદ્યદ્દહ રમણીયચરણા અભ્યાશો હ યત્તે રમણીયાં યોનિમાપદ્યેરન્
બ્રામ્રણયોનિં વા ક્ષત્રિયયોનિં વા વૈશ્યયોનિં વા ।

અથ યદ્દહ કપૂયચરણા અભ્યાશો હ યત્તે કપૂયાં યોનિમાપદ્યેરન્
શ્વયોનિં વા સૂકરયોનિં વા ચંડાલયોનિં વા ॥

અર્થ:—આ લોકમાં જેઓ શાસ્ત્રવિહિત કર્માનુષ્ઠાન કરેછે, તેઓનો જન્મ ઉત્તમયોનિ—બ્રાહ્મણયોનિ, ક્ષત્રિયયોનિ અથવા વૈશ્યયોનિમાં થાયછે અને આ લોકમાં જેઓ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ આચરણો કરેછે, તેઓનો જન્મ અધમ પાપયોનિ—કુતરાનીયોનિ, ભુંડનીયોનિ અથવા ચાંડાલયોનિમાં થાયછે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ લખ્યું છે કે:—

“યેઽપિ સ્યુઃ પાપયોનયઃ” ॥ અર્થાત્ કે યેઽપિ પાપયોનયઃ સ્યુનિ-
કૃષ્ટજન્માનોઽન્ત્યજાદ્યો ભવેયુઃ ॥ આ પ્રમાણે ટીકા કરતાં “પાપ-
યોનયઃ” નો અર્થ નીચેયોનિમાં જન્મ લેનારા અંત્યજ, ચાંડાલ, પુદ્ગલ, પુક્રસ આદિ અરપૃથ્થ પાપી-અધમ જાતિઓ ગણાવી છે.

હવે આવી અધમ પાપયોનિમાં જન્મ ધારણ કરનાર “અંત્યજ, ચાંડાલ” આદિ સાથે આપણે કેવા પ્રકારનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ, તે સંબંધે શાસ્ત્રમત શું છે ? તેનો આપણે વિચાર કરીએ.

કૃતે તુ માનવા ધર્માલ્લેતાયાં ગૌતમાઃ સ્મૃતાઃ ।

દ્વાપરે શંખલિલ્લિતાઃ કલૌ પારાશરાઃ સ્મૃતાઃ ॥

અર્થઃ—સત્યયુગમાં મનુસ્મૃતિ, ત્રેતાયુગમાં ગૌતમસ્મૃતિ, દ્વાપરયુગમાં શંખ તથા લિખિતસ્મૃતિ, અને કલિયુગમાં પારાશરસ્મૃતિ પ્રમાણભૂત ગણાય છે; તો કલિયુગમાં મુખ્ય પ્રમાણભૂત મનાનારી પારાશર સ્મૃતિમાંજ લખ્યું છે કે:—

યુગં યુગદ્વયં ચૈવ ત્રિયુગં ચ ચતુર્યુગમ્ ।

ચાંડાલસૂતિકોદક્યાપતિતાનામધઃક્રમાત્ ॥

અતઃ સંનિધિમાત્રેણ સચૈલં સ્નાનમાચરેત્ ।

સ્નાત્વાવલોકયેત્સૂર્યમજ્ઞાનાત્સ્પૃશતે યદિ ॥

અર્થઃ—પતિતથી ચાર હાથ, રજસ્વલા સ્ત્રીથી આઠ હાથ, સૂતિકાસ્ત્રીથી ચાર હાથ અને ચાંડાલ-અત્યંતજથી સોળ હાથ દૂર રહેવું. ઉપરની ચાર અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓની માત્ર નજદીકમાંજ, સ્પર્શ ન થાય તેમ, અન્નભૂતાં એટલે અબુદ્ધિપૂર્વક આવી જવાય, તો પણ મનુષ્યે સચૈલ સ્નાન કરવું અને અન્નભૂતાં જો તે ચાર અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓના સ્પર્શ થાય, તો સચૈલ સ્નાન કરી વિધિપૂર્વક સૂર્યનિરીક્ષણ કરીલેવું.

સ્પૃષ્ટ્વા તાન્બુદ્ધિપૂર્વં વૈ સચૈલં જલમાવિશેત્ ।

પંચગવ્યાશનં કૃત્વા શુદ્ધયૈ સાંતપનં ચરેત્ ॥

અર્થઃ—બુદ્ધિપૂર્વક અર્થાત્ જાણીજોઈને એમનો સ્પર્શ કરીને બાહ્યશુદ્ધિ માટે સચૈલ જલમાં પ્રવેશ કરવો; તદનંતર આભ્યંતર શુદ્ધિ માટે પંચગવ્ય પ્રાશન કરી સાંતપન વ્રત કરવું. મનુસ્મૃતિમાં પણ લખ્યું છે કે:—

**દિવાકીર્તિમુદક્યાં ચ પતિતં સૂતિકાં તથા ।
શવં તત્સ્પૃષ્ટિનં ચૈવ સ્પૃષ્ટ્વા સ્નાનેન શુદ્ધયતિ ॥**

અર્થ:—ચંડાળ, રજસ્વલા સ્ત્રી, પતિત, સુવાવડી અને શબ, આટલાનો સ્પર્શ કરનારો તથા તેનો સ્પર્શ કરનારો સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે.

અત્યંત વિસ્તાર ભયથી અત્રસ્થલે અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરનારાં શ્રુતિઓનાં, મનુસ્મૃતિથી આરંભી પરાશર સ્મૃતિપર્યંતની સર્વે સ્મૃતિઓનાં, પુરાણોનાં, મહાભારત, રામાયણ આદિગ્રંથોના સર્વ પ્રમાણે નહિ લખતાં એટલું સ્પષ્ટ લખી દર્શાવું છું કે ચંડાલ આદિ અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ થત સર્વ શાસ્ત્રો તેના પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે સચેત્ર સ્નાનથીજ શુદ્ધ થાય છે, એણે સુસ્પષ્ટ દર્શાવે છે. ચંડાલ આદિ અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ કરી બાહ્ય તથા આભ્યંતર શુદ્ધિ માટે આપણા ત્રિકાદર્શી ઋષીમુનિઓએ જે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું દર્શાવ્યું છે, તેમાં કેવળ સ્થૂલ-મોભાગ્રભુદ્ધિવાળાઓથી ન સમગ્ર્ય તેવું અતિગૂઢરહસ્ય સમાએલું છે અને તે એકે અધમ પાપયોનિમાં જન્મ લેનારા ચંડાલ આદિ અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ આદિ કરવાથી તેમનું પાપ તેમની સાથે સંયોગમાં આવનાર પુરૂષમાં રીતસર ચાલીને જાય છે; આ સંબંધે ગર્ગમુનિએ કહ્યું છે કે:—

સંલાપસ્પર્શનિઃશ્વાસસહયાનાસનાશનાત્ ।

યાજ્ઞનાધ્યાપનાદ્યૌનાત્પાપં સંક્રમતે નૃણામ્ ॥

અર્થ:—ભાષણથી, સ્પર્શથી, નિઃશ્વાસથી, વાહનમાં સાથે બેસવાથી, સાથે ભોજન લેવાથી, યજ્ઞ કરાવવાથી, અધ્યયન કરાવવાથી, અને

યોનિ સંબંધથી પુરૂષોનું યાપ બીજનામાં જાય છે. શ્રીપરાશરમુનિ પણ આ વિષયની પુષ્ટિ કરે છે:—

આસનાત્ શયનાદ્યાનાત્ સંભાષાત્ સહભોજનાત્ ।
સંક્રામંતિ હિ પાપાનિ તૈલબિંદુરિવાંભસિ ॥

અર્થ:—એક આસનપર બેસવાથી, સાથે શયન કરવાથી, વાહનમાં સાથે બેસવાથી, ભાષણ કરવાથી અને સાથે ભોજન કરવાથી, જલમાં જેમ તેલનું બિંદુ સર્વત્ર પ્રસરી જાય છે, તેમ પાપ બીજનામાં પ્રવેશ કરે છે; અર્થાત્ પાપી પુરૂષોના સમાગમમાં આવતાં તેમના શરીરનાં મલિન-પાપી પરમાણુઓ સત્વર બીજના શરીરમાં ન દેખી શકાય તેવી રીતે પ્રવેશ કરે છે અને તેમની બુદ્ધિમાં દુષ્ટ વિચારો તથા વિકારો ઉત્પન્ન કરી તેમનું વર્તન પણ દુરાચારી બનાવી દે છે. આ વાત સત્ય છે કે અસત્ય છે; તેની દૃઢ પ્રતીતિ કરવા માટે કોઈએક મનુષ્યે વ્યભીચારી પુરૂષોના સમાગમમાં અમુક સમય પર્યંત રહેવું અને તેમની ભાષણ આદિ અનેક ક્રિયાઓથી તે મનુષ્યના હૃદયમાં કામની દુષ્ટ વાસના અવશ્યમેવ પ્રદીપ્ત થશે, એમ તેને સ્વતઃ અનુભવપરથીજ જણાઈ આવશે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ ગુણ સંસર્ગથીજ પ્રાપ્ત થાય છે, એના સંબંધમાં મહાત્મા શ્રીભરતૃહરિએ લખ્યું છે કે:—

સંતપ્તાયસિ સંસ્થિતસ્ય પયસો નામાપિ ન જ્ઞાયતે
મુક્તાકારતયા તદેવ નલિનીપત્રસ્થિતં રાજતે ।
સ્વાત્યાં સાગરશુક્તિમધ્યપતિતં તન્મૌલિકં જાયતે
પ્રાયેણાધમમધ્યમોત્તમગુણઃ સંસર્ગતો જાયતે ॥

અર્થ:-તપાવેલા લોઢાપર પડેલા જલના ઝિંદુનું નામ તૈમજ નીશાન પણ રહેતું નથી, તેજ જલનું ઝિંદુ જો કમલના પાંદડાપર પડ્યું હોય તો તે મોતીના આકાર જેવું દીપી રહેછે અને સ્વાતી નક્ષત્રમાં જો, તેજ જલનું ઝિંદુ છીપમાં પડ્યું હોય તો તે ઝિંદુ મોતી બની જાયછે; માટે ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ ગુણ સંસર્ગથીજ થાયછે.

અહિં જેમ અધમ તપાવેલા લોઢાના સ્પર્શમાત્રથીજ, જલના ઝિંદુનું નામનીશાન રહ્યું નહિં, તેમ અધમ ચાંડાલોના સ્પર્શથીજ આપણું પણ પરિણામે નામ નીશાન રહેવાનું નથી, અર્થાત્ કે વર્ણાશ્રમધર્મ નષ્ટપ્રાય થઈ જતાં, ધર્મપ્રાણ ભારતવર્ષ જગતના ઇતિહાસમાં માત્ર નામશેષ રહી જશે, કેમકે ધર્મને તિલાંજલિ આપી જે જે વદેશી મહાન પ્રજાઓએ દેશોન્નતિ માટે પ્રવૃત્તિ કરીછે, તે તે પ્રજાઓનું આ જગતમાં નામનીશાન રહ્યું નથી, એ અત્યંત વિચારણીય વિષય ઐતિહાસિક ગ્રંથોથી સર્વને સુવિદિત છે.

મહર્ષિ શ્રીમનુમહારાજ કહે છે કે:—

વિદ્વદ્भिः सेवितः सद्भिर्नित्यमद्वेषरागिभिः ।
हृदयेनाभ्यनुज्ञातो यो धर्मस्तं निबोधत ॥

અર્થ:-વેદ તથા શાસ્ત્રને જાણનારા અને નિત્ય રાગદ્વેષથી રહિત એવા ધર્મનિષ્ઠ પુરુષો જે ધર્મને પાળેછે અને અંતઃકરણથી જેને કલ્યાણનાં સાધન તરીકે સ્વીકાર કરેછે, તેનું નામ ધર્મ જાણવો અને તે ધર્મ તમે સાંભળો.

આ રીતે શાસ્ત્ર, રાગદ્રેષ રહિત એવા અને યથાવિધિ શાસ્ત્ર-મર્યાદા પ્રમાણે વર્તન કરનારા આપણા નિષ્પાપ ધર્મનિષ્ઠ પૂર્વજો માત્ર ત્યાંડાલ-અંત્યજન્મતિને નહિ, પરંતુ પોતાની રજસ્વલા અથવા સૂતિકા એવી જન્મ આપનારી માતા અને ભગિનીને પણ તેમજ મરણાશૌચ દશામાં પોતાની જાતને સુદ્ધાંત સૃષ્ટિના આરંભે સત્યયુગથીજ અસ્પૃશ્ય માનતા આવ્યા છે, છતાં અસ્પૃશ્યતા માનવા મનાવવામાં તિરસ્કારની ભાવના છે, એમ શાસ્ત્રસંસ્કારહીન હિંદુ પ્રજાને વ્યર્થ ભ્રમમાં નાખી અને અંત્યજોને ઉન્મત્ત બનાવી દઇ, સમસ્ત પ્રજાજનને માત્ર નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથીજ કેવલ પરાપકાર ભાવે પોતપોતાના ઐહિક તથા પારલૌકિક શ્રેયનાં સાધનો અસાધારણ પરિશ્રમપૂર્વક શાસ્ત્રોમાં દર્શાવનારા આપણા નિર્દોષ અને પવિત્ર શાસ્ત્રપ્રણેતા ઋષિમુનિઓને સેતાન, પાખંડી અને રાક્ષસ એવા ઉપનામથી શિવ ! શિવ !! શિવ !!! વિના કારણે હર્ષપૂર્વક વધાવી લેવામાં આપણે આપણી કઠોર કૃતદ્વંતા અને કૂરતા, બુદ્ધિની લઘુતા અને જડતા, વિચારોની વિષમતા, ક્ષુદ્રતા, નિરંકુશતા અને ઉચ્છ્રંખલતા, ચિત્તવૃત્તિની વિલક્ષણતા અને ઉન્મત્તતા, હૃદયની દુર્બલતા અને ક્ષુદ્ધલકતા, મનની મૂઢતા અને મલિનતા તેમજ દુર્જનતા સીવાય બીજું શું દર્શાવી રહ્યા છીએ ? કારણકે અંત્યજ સ્પર્શથી સ્વરાન્યતો પ્રાપ્ત થયું નહિ અને કાલત્રયમાં થવાનું પણ નથી, કિંતુ આથી દિનપ્રતિદિન સમગ્ર હિંદુ પ્રજામાં વિચારબ્રજતા, આચારબ્રજતા તથા ધર્મબ્રજતા અતિ વિસ્તારમાં પ્રસરતી ગઇ. એ વાત આપણને સર્વને અનુભવ સિદ્ધ થતી જાયછે, એ આત્મ મહત્વના વિષયને આ પુસ્તકદ્વારા પ્રજાજનસમક્ષ હવે સ્પષ્ટ રીતે કાઢપણુ પ્રકારના સંક્રાંતિ-વિના સંપેદ નિવેદન કરી દેવામાં મને કાઢપણુ રીતે દોષપાત્ર નહિ ગણવા મારી સર્વને નમ્ર પ્રાર્થના છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં લખ્યું છે કે:—

સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિં લભતે નરઃ ॥

અર્થ:—પુરૂષ પોતપોતાના કર્મમાં નિષ્ઠાવાળો થઈ સંસિદ્ધિને પામેછે. ચાંડાલયોનિમાં જન્મ ધારણ કરી જો તે ચાંડાલ પોતપોતાનાં શાસ્ત્રવિહિત કર્મો શુદ્ધ નિષ્ઠાથી કર્યા કરે, તો તે ચાંડાલ દેહાંતે અન્ય જન્મમાં અસત્ શુદ્ધયોનિ કરતાં કંઈક દરજ્જે ઉચ્ચ એવી સત્ શુદ્ધયોનિમાં તેનો જન્મ થવાથી સ્પર્શકરવાને યોગ્ય બની શકેછે; પરંતુ જો તે ચાંડાલ તેનાથી ઉચ્ચ જાતિનો સ્પર્શ કરી તેને બ્રષ્ટ બનાવવા રૂપ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ આચરણ કરે, તો તે ચાંડાલ દેહાંતે તે કરતાં પણ હીન યોનિમાં જન્મ લે છે. આ વિષયના સમર્થનમાં વૃદ્ધપરાશર-મુનિ લખે છે કે:—

અમત્યાપ્યંત્યજો જાતિમુત્કૃષ્ટાં સ્પૃશતે યદિ ।

દેહં ત્યકાવિલંબેન હીનયોનિં પ્રયાતિ સઃ ॥

અર્થ:—અંત્યજ બુદ્ધિપૂર્વક પણ જો ઉત્તમજાતિનો સ્પર્શ કરે, તો મરણપછી તેનો જન્મ સત્વર નિકૃષ્ટયોનિમાં થાયછે. શ્રીછાગલેય-મુનિ પણ લખે છે કે:—

અસ્પૃશ્યઃ સ્વલુ ચાંડાલઃ શ્રેષ્ઠવર્ણ સ્પૃશેદ્યદિ ।

અજ્ઞાનાદપિ લોકેઽસ્મિન્પ્રેત્ય સ્થાવરતાં વ્રજેત્ ॥

અર્થ:—અસ્પૃશ્ય ચાંડાલ આ લોકમાં અબુદ્ધિપૂર્વક પણ જો ઉચ્ચ વર્ણનો સ્પર્શ કરે, તો તે ચાંડાલ મરણપછાત્ સ્થાવરયોનિમાં જન્મ લે છે. આ શાસ્ત્રપ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે કે અંત્યજોનો ઉદ્ધાર

કરવા મથી રહેલા દેશનાયકો તેમનો ઉદ્ધાર કરવાને બદલે તેમની કેવલ અધોગતિ કરી રહ્યા છે. આવા પ્રકારની શાસ્ત્રીય સદ્ભાવના અત્યારે પણ હાલની અનિષ્ટ ઉશ્કેરણીઓથી લેશમાત્ર નહિં ઉશ્કેરાઈ ગયેલા તેમજ મદોન્મત નહિં બની બેઠેલા અસંખ્યાત અત્યજવર્ગમાં પ્રત્યક્ષ દષ્ટિ ગોચર થાય છે.

વળી કેટલાએક અમારી દષ્ટિએ ધૃણાપાત્ર બનેલા શાસ્ત્રસંસ્કાર-હીન પુરૂષો ધર્મનો યથાર્થ મર્મ જાણ્યા વિના એવો શુષ્ક કુતર્ક કરે છે કે અત્યજને આદિ હલકો ધંધો કરતા હોવાથી તેમને શાસ્ત્રકારોએ અસ્પૃશ્ય ગણ્યા છે. આ તેમનું કહેવું કેવળ મિથ્યા છે; કારણ કે જે મલિન પાપી સૂક્ષ્મ પરમાણુઓથી તેમનો અદૃશ્ય લિંગદેહ ઘડાય છે, તે મલિન સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ તેની આસપાસના સ્થલનું વાતાવરણ અનિષ્ટ અને અશુદ્ધ બનાવતું હોવાથી, તે ચાંગાલ આદિ જાતિથી દૂર રહેવાનું આપણા સૂક્ષ્મદર્શી ઋષિમુનિઓએ લખ્યું છે. કલિયુગમાં અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓથી અમુક અમુક માપનું અંતર રાખી ચાલવાનું શ્રીપરાશરમુનિએ જે લખ્યું છે, તેનું એક બીજું કારણ એ છે કે પુરૂષોમાં શાસ્ત્રવાહતકર્મોનો લોપ થવાથી, પુણ્ય બહુજ ઓછા અંશમાં તેમનામાં હોય છે, એટલુંજ નહિં કિંતુ અનાચારોની પ્રવૃત્તિ અધિક હોવાથી, તેમનામાં પાપ અધિક અંશમાં હોય છે, જેથી અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનાં મલિન સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ તેમનામાં સત્ત્વર પ્રવેશ કરી તેમને સર્વાંશે ભ્રષ્ટ્ર બનાવી દે છે. વળી વિશેષમાં હાલમાં પ્લેગ, કોલેરા, ઈન્ફ્લુએન્ઝા આદિ દુષ્ટ એપી રોગોનાં પરમાણુઓ સ્થૂલદષ્ટિએ નહિં જોઈ શકાય તેવી રીતે, એક પુરૂષમાંથી બીજા પુરૂષમાં જાય છે, તે બાબતનો સર્વેને વર્ષોનાં વર્ષો થયાં પ્રત્યક્ષ

અનુભવ થઈ રહેલ હોવાથી, તે સંબંધી વિશેષ ચર્ચા કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. આ વિષયની પુષ્ટિ આપણે આયુર્વેદ પણ કરી રહેલ છે:-

પ્રસંગાદ્વાત્રસંસ્પર્શાન્નિઃશ્વાસાત્સહભોજનાત્ ।

एकशय्यासनाच्चापि वस्त्रमाल्यानुलेपनात् ॥

कङ्ककुष्ठोपदंशाश्च भूतोन्मादव्रणज्वराः ।

औपसर्गिकरोगाश्च संक्रामन्ति नरान्नरम् ॥

અર્થ:-પ્રસંગથી, શરીર સ્પર્શથી, નિઃશ્વાસથી, સહભોજનથી, એક શય્યામાં સુવાથી, એક આસને બેસવાથી, વસ્ત્રધારણ કરવાથી, પુષ્પમાલાથી, લેપથી ખસ, કુષ્ઠ, ઉપદંશ, ભૂતોન્માદ, વ્રણ અને જ્વર આદિ સંસર્ગથી થનારા રોગો એકના શરીરમાંથી બીજા નાશરીરમાં પ્રવેશ કરે છે.

આ રીતે શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ પાપ પણ સ્પર્શમાત્રથીજ સંક્રમણ કરે છે, એ વાત પણ આપણે નિર્વિવાદરીતે માનવીજ પડશે. યદ્યપિ સનાતન-ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારાં આપણાં સર્વ શાસ્ત્રો-“અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવાનો સુસ્પષ્ટ રીતે સર્વાંશમાં નિષેધ કરે છે,” તથાપિ અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ કરવા કરાવવામાં અસદાગ્રહ રાખવો, એ માત્ર બુદ્ધિનોજ ભ્રમ છે. એ વાત પણ નિઃશંકરીતે સર્વને સુવિજ્ઞાત છે કે આ નીચ પ્રવૃત્તિ આપણા સામાન્ય લોકવ્યવહારની પણ સર્વાંશે વિરુદ્ધ છે, જેથી તે સંબંધે પણ કંઈ વિશેષ ચર્ચાની આવશ્યકતા નથી. યોગી શ્રીયારાવલક્યે પણ કહ્યું છે કે:-

अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्म्यमप्याचरेन्न तु ॥

અર્થ:-ધર્માચરણ પણ નો લોકદષ્ટિએ નિંદાપાત્ર હોય, તો તે કરવું નહિ, કારણકે તે ઉત્તમ ગતિને આપતું નથી. તો પછી અધર્માચરણ તો સર્વાંશે લોકવ્યવહાર વિરુદ્ધ હોય, કરવાનું શેનુંજ હોય ? નીતિશાસ્ત્રમાં પણ ક્યું છે કે:-

યદ્યપિ શુદ્ધં લોકાવિરુદ્ધં મા કરણીયં મા ચરણીયમ્ ॥

અર્થ:-શુદ્ધ કાર્ય પણ નો તે લોકવિરુદ્ધ હોય, તો તે કરવું નહિ તેમજ આચરવું નહિ. વળી અત્ર સ્થલે એક મહત્વની બાબત દર્શાવવાની આજ્ઞા લઉં છું કે કાશીક્ષેત્રમાં એક દિવસે શ્રીમાન્ આઘ શંકરશાયર્યા આનંદક કર્મ કરવાની ઇચ્છાથી પોતાના શિષ્યો સહિત ગંગા નદીપર જતા હતા તેવામાં:-

સોઽત્યજં પથિ નિરીક્ષ્ય ચતુર્ભિર્ભીષણૈઃ શ્વભિરનુદ્રુતમારાત્ ।

ગચ્છ દૂરમિતિ તં નિજગાદ પ્રત્યુવાચ ચ સ શંકરમેનમ્ ॥

અર્થ:-માર્ગમાં શ્રીશંકરાચાર્યે ચાર ભયાનક કુતરાઓથી ઘેરા-એલા ચાંડાલને જોઈ ને તેમણે સ્પષ્ટ કહ્યું કે “અરે ચાંડાલ, દૂરજા.” શ્રીશંકરાચાર્ય જેવા અદ્વૈત માર્ગના પ્રવર્તક તેમજ પદ્મસાગર પુરૂષે પણ-

લોકસંગ્રહમેવાપિ સંપ્રશ્યન્કર્તુમર્હસિ ॥

અર્થ:-લોકસંગ્રહને વિચારીને પણ તું કર્મ કરવાનેજ યોગ્યછે, તેમજ

યદ્યદાચરતિ શ્રેષ્ઠસ્તત્તદેવેતરો જનઃ ॥

અર્થ:-શ્રેષ્ઠ પુરૂષ જે જે કર્મને કરેછે, તે તે કર્મનેજ ખીજાં માણસ કરેછે;-એ ન્યાયે અર્થાત્ કે અન્ય બ્રહ્માની પુરૂષોને-“અંત્યજને અસ્પૃશ્ય છે,” એવો દષ્ટાંત બેસાડવા માટે ઉપર બ્રમાણે ચાંડાલને દૂર

અસંવાનું કહ્યું હતું. વળી ધર્મશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જોતાં—“અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવો,” એ મહાન અધર્મ સ્વરાન્યપ્રાપ્તિના માર્ગમાં અનેક પ્રકારનાં વિધેનો ઉપસ્થિત કરનાર હોવાથી કેવલ તિરસ્કારનેજ પાત્ર છે.

ઉપર દર્શાવી ગયા તે પ્રમાણે શાસ્ત્રપ્રમાણો, શાસ્ત્રાનુકૂલ યુક્તિઓ તેમજ લોકવ્યવહાર— આ ત્રણે બાબતો અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરાવનારી દુરાગ્રહીપ્રવૃત્તિની કેવલ વિરૂદ્ધ હોવાથી, આ પ્રવૃત્તિને નીચ કહેવામાં આવી છે. વળી આ પ્રવૃત્તિ નીચ છે, એ બાબત આપણે પદ્મપુરાણના શ્લોકથી સિદ્ધ કરીશું:—

વ્રજત્યધઃ પ્રયાત્યુચ્ચૈર્નરઃ સ્વૈરેવ ચેષ્ટિતૈઃ ।

અધઃ કૂપસ્ય સ્વનકઃ ઊર્ધ્વ પ્રાસાદકારકઃ ॥

અર્થ:—મનુષ્ય પોતપોતાનીજ ચેષ્ટાઓથી નીચે જાય છે અથવા તો ઉંચે જાય છે, કુવાનો ખોદનાર તેનાંજ કાર્યોથી નીચે જતો જાય છે અને મહેલનો ચણનાર તેનાંજ કાર્યોથી ઉંચે જતો જાય છે. આનો ભાવ એવો છે કે ઉત્તમોત્તમ પ્રકારના આદર્શો છે જેના, એવા આપણા પરમપવિત્ર ત્રિકાલજ્ઞ ઋષિમુનિઓનાં જેવાં આપણાં ચરિતો આપણે બનાવવા પ્રવૃત્તિ કરતા હોઈએ, તો આપણી પ્રવૃત્તિ ઉત્તમજ છે, એમ સર્વ કોઈ કહી શકે; પરંતુ નીચ પાપયોનિમાં જન્મ લેનારા અંત્યજને ભેટી અંત્યજ બનવા બનાવવાની આપણી પ્રવૃત્તિ હોવાથી તે પ્રવૃત્તિ પૂર્ણાંશે નીચજ છે, એ વાત સર્વ કોઈ વિના વિશ્વંમે સ્વીકારી લે તેમ છે.

વસ્તુસ્થિતિ ઉપર પ્રમાણે સુસ્પષ્ટ રીતે વિદ્યમાન હોવા છતાં, નિરક્ષરો તો તેમને શાસ્ત્રજ્ઞાન નહિ હોવાથી અનેક પ્રકારની કુત્સિત

શંકાઓ ઉઠાવે તેમાં કાંઈ અશ્વર્થ નથી; કિંતુ વિપરીતભાવને પ્રાપ્ત થયેલા સાક્ષરો, દેશનેતાઓના અભિપ્રાયોને વ્યર્થ તેમજ અસત્ય અનુ-મોદન આપવા તથા તેમની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા માટે ઇતસ્તતઃશાસ્ત્ર-પ્રમાણો યોગી કાઢી સિદ્ધ કરવા લાગી ગયાછે કે હાલના દેશકાલાનુસાર જે જે વ્યવહારો તથા અનાયારોની પ્રવૃત્તિ ચાલી રહીછે, તે સંબંધે આપણા શાસ્ત્રકારો પ્રથમથીજ લખી ગયાછે, માટે તે સામે પ્રતિવાદ ઉપસ્થિત કરવો, એ કોઈપણ પ્રકારે ઉચિત નથી.

કેટલાક સાક્ષરો નીચેના શ્લોકનું પ્રમાણ આપી સિદ્ધ કરેછે કે હાલના દેશકાલમાં અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવાની જે પ્રવૃત્તિ ચાલી રહીછે, તેમાં કોઈપણ પ્રકારનો આધ નથી:—

તીર્થે વિવાહે યાત્રાયાં સંગ્રામે દેશવિપ્લવે ।

નગરગ્રામદાહે ચ સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટિર્ન વિચિતે ॥ અત્રિઃ

અર્થ:—તીર્થમાં, વિવાહમાં, યાત્રામાં, સંગ્રામમાં, દેશવિપ્લવમાં, તથા નગર અથવા ગામના દાહપ્રસંગે સ્પૃશ્યસ્પૃશ્ય દોષ મનાતો નથી. પોતપોતાની સ્વતંત્ર અને સ્વચ્છંદી કલ્પના પ્રમાણે હાલમાં “દેશ-વિદ્વપ” છે એમ આપદર્મ માની લઈ ઉપરનો શ્લોક પ્રમાણ તરીકે શોધી કાઢી લખી દેવામાં આવ્યો છે; પરંતુ “દેશવિપ્લવ”નો અર્થ— “શત્રુઓ તરફથી દેશસંહારમાટે દેશપર થતું આક્રમણ-હલ્લો”—એમછે અને આવા બીષણ પ્રસંગે સર્વ મનુષ્યો પોતપોતાના પ્રાણત્રાણમાટે સત્વર પોતાના દેશમાંથી ભાગી નાસી જતાં અસ્પૃશ્ય જ્ઞાતિઓ સાથે અગ્નણે સ્પર્શ થઈ જવાનો સંભવ છે, તો તેવા આપદપ્રસંગે અસ્પૃશ્યસ્પર્શદોષ મનાતો નથી; કિંતુઆવા આપદપ્રસંગોએ પણ અસ્પૃશ્ય

વ્યક્તિઓનો જે સાક્ષાત્ શુદ્ધિપૂર્વક સ્પર્શ થઈ જાયતો તે સ્પર્શ દોષ મનાય છે. ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે હાલમાં “દેશવિપ્લવ” નહિં હોવા છતાં સ્મૃતિપ્રમાણ આપી જનસમાજમાં ભ્રમ ઉત્પન્ન કરવો, એ કોઈ રીતે મુક્ત ગણાય નહિં. આવા અનિષ્ટ વિચારોનો સર્વત્ર પ્રચાર કરીદેવાથી હાલમાં કોઈપણ પ્રકારનો આપત્કાલ નહિં હોવા છતાં અસંખ્ય મનુષ્યો વિનાકારણ શુદ્ધિપૂર્વક અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ કરવા લાગી ગયાછે અને તન્નજન્ય પ્રાયશ્ચિત્તના ભોક્તા શાસ્ત્રપ્રમાણો આપનારા પોતેજ છે. ઉપર દર્શાવી ગયા તે પ્રમાણે વર્તમાન નિયતિ એ શાસ્ત્રોક્ત રીતિથી આપદ્ધર્મ છેજ નહિં, એ વાત સ્વતઃસિદ્ધ છે.

વળી કોઈએક સાક્ષરે અંગિરાસ્મૃતિનું પ્રમાણ આપી એમ સિદ્ધ કર્યું છે કે અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ થતાં આયમનથીજ શુદ્ધિ થઈ જાય છે. તે પંથી:—

દિશાકીર્તિમુદક્રયાં ચ પતિતં સૂતિકાં તથા ।

શબસંસ્પર્શને ચૈવ સ્પૃષ્ટ્વા સ્નાનેન શુદ્ધયતિ ॥ અંગિરાઃ

અર્થ:—ચાંડાલ, રજસ્વલા, પતિત, સૂતિકા તથા શબનો સ્પર્શ કરીને સ્નાનથી શુદ્ધિ થાય છે. આ રીતે એકજ અંગિરા ઋષિનાં પ્રમાણવચનોમાં “વદતો વ્યાધાતદોષ” આવી જાય છે, માટે ચાંડાલ આદિ અસ્પૃશ્ય વ્યક્તિઓનો સ્પર્શ કરી કેવલ આયમનથીજ શુદ્ધિ થતી નથી, પરંતુ સ્નાનથીજ શુદ્ધિ થાય છે, એ વાત નિર્વિવાદ છે. અત્રસ્થલે એ પણ દર્શાવવું પડે છે કે નામદાર ખ્રીષ્ટીય સરકાર તરફથી ધર્મવિષયમાં આપણને કોઈપણ પ્રકારનો ત્રાસ નહિં હોવાથી ઇંગ્રેજ રાજ્ય મુસલમાની રાજ્ય કરતાં હજાર દરજ્જે સાફ અને નિર્ભય છે,

એમ સર્વ કાર્ષ્વ સ્વીકારી લેશે. આગગાડીમાં હાલમાં વટાળ મનાતો નથી છતાં અન્ય વિચારો પ્રસારાવી મનુષ્યોને બ્રહ્મ બનાવવાની નિંદાપાત્ર પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. આગગાડીમાં ખેસી ઇંદ્રિયોને નિગ્રહમાં નહિ રાખતાં દુર્વ્યસનોને આધીન થઈ ઈરાની હોટેલોની ચા વીગેરે અપેયનું પાન તેમજ અલક્ષ્યનું લક્ષણ આપણે પોતેજ બુદ્ધિપૂર્વક કરી લઈએ અને તેનો મિથ્યા આરોપ—“હાલમાં અંગ્રેજી રાજ્ય એજ મોટી આપત્તિ છે,” એમ લખી કાઢી હાલના દેશકાલ ઉપર મુકીએ, એના કરતાં ખીણું શોકકારક શું હોઈ શકે ? આ પુસ્તકના સુગવાયકવંદને એ પણ જણાવવાની આજ્ઞા લઉં છું કે હાલમાં પણ એવા અસંખ્ય સ્નાતક—આચારનિષ્ઠ પુરૂષો વિદ્યમાન છે કે જેઓ ટ્રેનમાં જલપાન સુદ્ધાંત કરતા નથી તો પછી અન્ય પેય અને ખાદ્ય પદાર્થોનું તો કહેવુંજ શું ? ? ?

વળી વર્તમાન સ્થિતિ એ મહાન આપત્કાલનો પ્રસંગ છે, એમ સ્વતઃ માની લઈ અલક્ષ્યલક્ષણ આદિની પુષ્ટિમાં કેટલેક સાક્ષર નીચેનાં મનુસ્મૃતિનાં પ્રમાણો આપી લખે છે કે:—

શ્વમાંસમિચ્છન્નાર્તોઽતું ધર્માધર્મવિચક્ષણઃ ।

પ્રાણાનાં પરિરક્ષાર્થં વામદેવો ન લિસવાન્ ॥

અર્થ:—ધર્મને તથા અધર્મને જાણનારા વામદેવઋષિ ક્ષુધાથી પીડાવા લાગ્યા ત્યારે તેણે પ્રાણોની રક્ષા કરવા માટે કુતરાનું માંસ ખાવાની ઇચ્છા કરી હતી, પરંતુ તેને પાપ લાગ્યું ન હતું.

ક્ષુધાર્તશ્વાતુમભ્યાગાદિશ્વામિત્રઃ શ્વજાઘનીય્

ચંડાલહસ્તાદાદાય ધર્માધર્મવિચક્ષણઃ ॥

અર્થ:-ધર્મ તથા અધર્મને જાણવામાં કુશળ એવા વિશ્વામિત્ર ન્યારે ક્ષુધાથી પીડાવા લાગ્યા, ત્યારે તે ચાંડાળના હાથમાંથી કુતરાની જંઘા છીનવી લઈ ખાવાને તૈયાર થયા હતા. તો આ સંબંધે લખવાનું કે:-

અનુષ્ઠિતં તુ યદૈવૈર્મુનિમિર્યદનુષ્ઠિતમ્ ।

નાનુષ્ઠેયં મનુષ્યૈસ્તદ્વૃત્તં કર્મ સમાચરેત્ ॥ બૌધ્ધાયનઃ

અર્થ:-દેવોએ આચરેલું તેમજ ઋષિમુનિઓએ આચરેલું મનુષ્યોએ કરવું નહિ; કિંતુ તેઓએ જે કંઈ હોય તે કરવું; કારણ કે ઉગ્રતપશ્ચરણના પ્રભાવથી તે તે આપત્તસંગોએ ચર્ષિ ગયેલ પાપનું નિવારણ કરવાનું અદ્ભુત સામર્થ્ય તે દેવોમાં તથા ઋષિમુનિઓમાં હતું અને અન્ય મનુષ્યોમાં લેશમાત્ર તે શક્તિ નહિ હોવાથી મનુષ્યોએ ઋષિમુનિઓના આચરણનું અનુકરણ કરવું નહિ. વળી પ્રાણોત્ક્રમણ થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં ઇતરતતઃ અન્ન પ્રાપ્ત કરી લઈ જીવન-ધારણ કરી રાખવાથી ઋષિમુનિઓ પોતાનું આત્મત્રેય તેમજ જન-સમાજનું પણ ઐહિક તથા પારલૌકિક કલ્યાણ કરતા; કિંતુ સામાન્ય મનુષ્યનું જીવન ઉપરોક્ત રીતે ટકી રહેવાથી પોતે આચારબ્રહ્મ બનતાં અન્ય અનેકને પણ આચારબ્રહ્મ બનાવે છે, જેથી સામાન્ય મનુષ્યે આપત્કાલમાં પણ આચારનો પરિત્યાગ કરવોજ નહિ. કારણ કે ધર્માચરણમાં આપત્કાલ એ મનુષ્યવૃત્તિની પ્રધાન અને મુખ્ય કસોટી હોવાથી ઉત્તમ પુરુષે આપત્કાલમાં પણ પ્રાણોત્ક્રમણપર્યંત ધર્મભાવનાને લેશમાત્ર શિથિલ થવા દેવી નહિ. આ વિષયની પુષ્ટિમાં એક સમર્થ સુલાપિતકાર લખે છે કે:-

ઘૃષ્ટં ઘૃષ્ટં પુનરપિ પુનશ્ચંદનં ચાલ્ગંધમ્

છિન્નં છિન્નં પુનરપિ પુનઃ સ્વાદુ ચૈવેક્ષુકાંડમ્ ।
 દગ્ધં દગ્ધં પુનરપિ પુનઃ કાંચનં કાંતવર્ણમ્
 ન પ્રાણાંતે પ્રકૃતિવિકૃતિર્જાયતે ચોત્તમાનામ્ ॥

અર્થ:—ચંદનને પુનઃ પુનઃ ઘસવાથી તે વિશેષ સુગંધ આપતું જાય છે, શેરડીને પુનઃ પુનઃ છેદવાથી તે સ્વાદિષ્ઠ બનતી જાય છે અને સુવર્ણને પુનઃ પુનઃ અગ્નિમાં નાખવાથી તેનો વર્ણ અતિ સુંદર બનતો જાય છે, આથી સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તમ વસ્તુઓને વારંવાર આપતકાલ પ્રાપ્ત થયા છતાં તેમની પ્રકૃતિ તે તે આપતપ્રસંગોએ મરણપર્યંત પણ કદાપિ વિકૃતિને પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલુંજ નહિ કિંતુ પૂર્વની પ્રકૃત દશા કરતાં ઉત્તરોત્તર અતિ ઉત્કૃષ્ટ રીતે ધારણ કરતી જાય છે.

વળી દશદશહજાર મનુષ્યોની મેદિની વચ્ચે સનાતનધર્મનાં જાહેર ભાષણો આપનાર કોઈએક સાક્ષરે તો:—

કરારવિદેન પદારવિદં મુસ્તારવિદે વિનિવેશયંતમ્ ॥

અર્થ:—“હસ્તકમલવડે મુખકમલમાં ચરણકમલને દાખલ કરતા,”—આ બાલમુકુંદના સ્વરૂપના સાવને સૂચવનારા શ્લોકને (બ્રાહ્મણોડસ્ય મુખમાસીત્-પરમાત્માનું મુખ જે બ્રાહ્મણ તે) બ્રાહ્મણનો તથા (પદ્મ્યાં શુદ્ધો અંજાયત-પરમાત્માના પદ્મજ જે શુદ્ધ-ભંગી) તે ભંગીનો યોગ અથવા એકતા સૂચવવારૂપે જાહેર-સભામાં ઘટાવી દઈ શાસ્ત્ર-પ્રમાણોના અર્થોના અનર્થો કરી જનસમૂહમાં વૃથાભ્રમ ઉત્પન્ન કરી દીધો છે.

વળી ગાંધીજીને બ્રાહ્મણોપ્રત્યે પરિપૂર્ણ તિરસ્કાર તથા અવમાન-બુદ્ધિ હોવાથી તેમજ અંત્યજ-દેહોએ તેમને પ્રાણુથીપણ અધિકપ્રિય

હોવાથી, “એક વૈષ્ણવ ભક્ત અંત્યજ (દેહ) એક નાસ્તિક બ્રાહ્મણ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે,” એમ શ્રીમદ્ ભાગવતપુરાણના નીચેના શ્લોકનું પ્રમાણ આપી એક સાક્ષર સિદ્ધ કરેછે કે:—

**ધિપ્રાદ્વિષડ્ગુણયુતાદરાવેદનામપાદારવેદવિમુક્તાચ્છવપત્તં ઘરિષ્ઠમ્ ।
મન્યે તદર્પિતમનોવચ્ચનેહિતાર્થપ્રાણં પુનાતિ સકુલં ન તુ ભૂરિમાનઃ ॥**

અર્થ:—ભલે બ્રાહ્મણ જાતનો અને વળી તેમાં ઉપર કહેલા—(ધન, ઉત્તમકુળમાં જન્મ, રૂપ, તપ, પંડિતપણું, ઇન્દ્રિયોની નિપુણતા, કાંતિ, પ્રતાપ, બળ, ઉદ્યમ, બુદ્ધિ અને અષ્ટાંગયોગ) બારગુણોથી સંપન્ન હોય, તોપણ જે ભગવાનના ચરણારવિંદથી વિમુખ હોય, તેના કરતાં જે ચાંડાળ જાતનો છતાં પણ પોતાના મન, વચન, કર્મ, ધન અને પ્રાણને ભગવાનમાં અર્પણ કરી રહ્યો હોય, તેને શ્રેષ્ઠ માનું છું; કેમકે એવો ચાંડાળ સધળા કુળને પવિત્ર કરેછે અને ઘણા ગર્વવાળો બ્રાહ્મણ તો પોતાને પણ પવિત્ર કરી શકતો નથી. ભક્તિનું ગૌરવ અને માહાત્મ્ય દર્શાવનાર આ વચન ભક્તશિરોમણિ શ્રીપ્રહ્લાદ શ્રીનૃસિંહભગવાનનો પ્રચંડ કોપ શાંત કરવા સારૂ બોલેલ છે, જેને શાસ્ત્રકારો અર્થવાદ વાક્ય માનેછે, જેથી તે કોષ/પણ સ્થાને પ્રમાણભૂત ગણી શકાયજ નહિ. જે અરપૃથ્વ્ય—અંત્યજ જાતિને આજ રપૃથ્વ્ય માનવા મનાવવાના કેટલાએક દેશનેતાઓ ભગીરથ પ્રયત્નો કરી રહ્યાછે, તે ભારતવર્ષની સમસ્ત અંત્યજજાતિમાંથી એક પણ અંત્યજ વ્યક્તિ ઉપર દર્શાવેલ ગુણવાળા અંત્યજની ગણનામાં આવી શકશે ખરી ? ઉપરનું શ્લોક-પ્રમાણ આપનાર સાક્ષરસમક્ષ આ પ્રશ્ન મુકતાં તેનો પ્રત્યુત્તર સુરપટ્ટ રીતે નકારમાંજ આવશે, એ વાત નિઃસંશય છે; તેમ છતાં અંત્યજ-

સ્પર્શ સંબંધે જનસમાજને વૃથા ભ્રમમાં નાખવા જે તે પ્રમાણે લખી નાખવામાં તે તે સાક્ષરોની ઇશ્વરને ત્યાં કેટલીયધી જવાબદારી રહેછે ? તેનું તેમને જ્ઞાનજ રહેતું નથી, એ પણ અત્યંત ખેદની વાત છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતપુરાણના કર્તા શ્રીવેદવ્યાસજી પોતેજ બ્રાહ્મણોની શ્રેષ્ઠતા અને મહત્તા માટે લખે છે કે:—

નન્વસ્ય બ્રાહ્મણા રાજન્કૃષ્ણસ્ય જગદાત્મનઃ ।

પુનંતઃ પાદરજસા ત્રિલોકીં દૈવતં મહત્ ॥

અર્થ:—હે રાજન્ ! ત્રૈલોક્યને પોતાના પાદરજથી પવિત્ર કરનારા બ્રાહ્મણો, વિશ્વના આત્મારૂપ આ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું ખરેખર મહાન દૈવત છે. માટે બ્રાહ્મણ આસ્તિક હોય અથવા નાસ્તિક હોય તો પણ શ્રીકૃષ્ણનું પરમ દૈવત હોવાથી શ્દ્ધાતિશ્દ્ધ—દેહ કરતાં સર્વથા તથા સર્વદા શ્રેષ્ઠ છે.

વળી એક સાક્ષર તો દેશકાલાનુસાર આચારવિધિઓને ઋતુ પ્રમાણે બદલાતા પોશાકની પેઠે બદલવાનો આપણને સદ્બોધ આપી રહ્યા છે, પણ “કલૌ પારાશરાઃ સ્મૃતાઃ” ॥ કલિયુગમાં પરાશરસ્મૃતિમાં દર્શાવેલા આચારોનું પરિપાલન કરવું, એવી સ્પષ્ટ આજ્ઞા છે, કારણ કે દેશકાલાનુસાર જ પરાશરમુનિએ તે સ્મૃતિમાં આચારોનું નિરૂપણ કર્યું છે, જેથી તે તે આચારોને બદલવાનો અધિકાર કોઇને હોષ શકેજ નહિ. છતાં દેશકાલાનુસાર આચારવિધિઓને આપણે સ્વચ્છંદે બદલતા રહીશું, તો ભવિષ્યમાં સર્વત્ર આચારબ્રજતા પ્રસરતાં પ્રસરતાં એક પ્રસંગ એવો આવશે કે બ્યારે ભારતવર્ષના ધણાખરા ભાગોમાં મધ્યપાન, માંસ-

લક્ષણ, વ્યભિચાર આદિ ધોર અનાચારોનો પ્રચાર થશે, ત્યારે મનુ-સ્મૃતિના પ્રમાણથી એવું પણ સિદ્ધ કરી આપનારા સાક્ષરો દેશકાલા-નુસાર નીકળી આવશે કે:-

ન માંસમક્ષણે દોષો ન મયે ન ચ મૈથુને ॥

અર્થ:-માંસ લક્ષણ કરવામાં, મદ્યપાનકરવામાં અને વ્યભિચાર કરવામાં પાપ નથી.

કોઈએક સાક્ષર દેશનેતા બ્રાહ્મણ અને લંગીની એકતા સિદ્ધ કરવામાં નિમ્નલિખિત શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના શ્લોકનું પ્રમાણ આપે છે કે:-

વિદ્યાવિનયસંપન્ને બ્રાહ્મણે ગવિ હસ્તિન ।

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સમદર્શિનઃ ॥

અર્થ:-વિદ્યાવાળા તથા વિનયવાળા બ્રાહ્મણમાં, ગાયમાં, હાથીમાં તથા કુતરામાં અને કુતરાને રાંધી જમનાર ચાંડાલમાં પંડિતો-જ્ઞાનિઓ સમદર્શનવાળાજ હોય છે; અર્થાત્ કે બ્રહ્મજ્ઞાની સર્વત્ર સમ એટલે બ્રહ્મને જોવાવાળા સ્વભાવનાજ હોય છે. આ પંડિતો પણ “સમદર્શિનઃ” હોય છે, પરંતુ “સમવર્તિનઃ” હોતા નથી. વળી “પંડિત” કોને કહેવો, તેનું લક્ષણ શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાંજ આપેલું છે:-

યસ્ય સર્વે સમારંભાઃ કામસંકલ્પવર્જિતાઃ ।

જ્ઞાનાગ્નિદગ્ધકર્માણં તમાહુઃ પંડિતં બુધાઃ ॥

અર્થ:-જેનાં સર્વ કર્મો ઇચ્છાથી તથા સંકલ્પથી રહિત છે તથા જેનાં કર્મ જ્ઞાનરૂપી આગ્નિથી બળી ગયાં છે, તેને તત્વચતુષ્કો પંડિત

કહેછે; અને તેજ “પંડિતો” “સમદર્શિનઃ” હોઈ શકેછે, અન્ય નહિ. બ્રાહ્મણ અને ભંગીની એકતા માનનારા પુરૂષો પૈકી એકપણ પુરૂષ ઉપર દર્શાવેલ “પંડિત”ના લક્ષણની કોટિમાં આવી શકશે ખરો ? આ પ્રશ્ન પણ સહજ ઉપસ્થિત થતાં તેનો પ્રત્યુત્તર આપણને નકારમાંજ મળશે, એ વાત નિઃશંક છે. ઉપર દર્શાવેલ શ્લોકના પ્રમાણથી બ્રાહ્મણ અને ભંગીની એકતા સિદ્ધ કરનાર “પંડિત” અર્થાત્ “બ્રહ્મદર્શી” પુરૂષ-સમલોઘાદમકાંચનઃ ॥ “જેને માટીનું ઢેકું, પથ્થર અને સોનું એ સર્વે સમાન છે”—એવો રૂ. ૧૨૫૦૦૦૦૦) એક કરોડ અને પચીસ લાખ રૂપૈયા એકઠા કરવા તનતોડ મહેનત કરે ખરો ? અર્થાત્ કે તેવો “પંડિત” કાલત્રયમાં આવી કુત્સિત પ્રવૃત્તિ કરેજ નહિ. માટે જે પુરૂષ “સમદર્શી” અર્થાત્ કે “બ્રહ્મજ્ઞાની” હોયછે, તેને માટેજ ઉપરનો શ્લોક ઘટી શકેછે.

અત્રસ્થલે દેશકાલસંબંધે યત્કિંચિત્ નિરૂપણ કરવાની મને પૂર્ણ આવશ્યકતા પ્રતીત થાયછે. જેમ એક મઘપાન કરનારનું મસ્તિષ્ક ચક્રવત્ પરિભ્રમણ કરતું હોઈને, તેને સૃષ્ટિની સર્વ વસ્તુઓ પરિભ્રમણ કરતી હોય એમ ભાસેછે, તદ્વત્ જે કંઈ પરિવર્તન થયુંછે, તે મનુષ્યોની માનાંસકવૃત્તિઓ દુષ્ટ વિચારોથી, દુષ્ટ આચારોથી તથા દુષ્ટ સંયોગોથી અત્યંત કલુષિત થઈ જવાને લીધે તે વૃત્તિઓમાંજ પરિવર્તન થયુંછે, જેને લઈને મનુષ્યો દેશકાલ ઉપર પરિવર્તનનો વૃથા આરોપ મુકી રહ્યાછે. આપણા ત્રિકાલદર્શી ઋષિમુનિઓએ મનુષ્યોની વૃત્તિઓપર સંપૂર્ણ લક્ષ આપીનેજ યુગોનું નિર્માણ કર્યુંછે. મહર્ષિ શ્રીમનુમહારાજે કહ્યુંછે કે:-

કૃતં ત્રેતાયુગં ચૈવ દ્વાપરં કલિરેવ ચ ।

રાજ્ઞો વૃત્તાનિ સર્વાણિ રાજા હિ યુગમુચ્યતે ॥

અર્થ:—સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ, દ્વાપર અને કલિયુગ, આ સર્વે યુગો રાજની વૃત્તિ (વર્તન) ઉપર આધાર રાખેછે; કારણકે રાજનું સારા-નરસા સમયનું કારણ છે.

કલિઃ પ્રસુતો ભવતિ સ જાગ્રદ્વાપરં યુગમ્ ।

કર્મસ્વભ્યુદયતલ્લેતા વિચરંસ્તુ કૃતં યુગમ્ ॥

અર્થ:—રાજ ન્યારે આગસ, અજ્ઞાન અને ઉંધમાં પોતાનું રાજ્ય ચલાવે ત્યારે કલિયુગ જાણવો, ન્યારે સાવધાન થઈને રાજ્ય ચલાવે ત્યારે દ્વાપરયુગ જાણવો, ન્યારે પોતાનાં કાર્યોમાંટે તત્પર થાય ત્યારે ત્રેતાયુગ જાણવો અને ન્યારે શાસ્ત્રાનુસાર કર્મો કરવા માંડે ત્યારે સત્યયુગ જાણવો. શ્રીમહાભારતમાં પણ સુસ્પષ્ટ લખ્યું છે કે:—

કાલો વા કારણં રાજ્ઞો રાજા વા કાલકારણમ્ ।

ઈતિ તે સંશયો મામૂદ્રાજા કાલસ્ય કારણમ્ ॥

અર્થ:—કાલ એ રાજનું કારણ છે કે રાજ એ કાલનું કારણ છે, એમ તને શંકા થાઓ નહિ, કારણ કે રાજ એજ કાલનું કારણ છે. અતેરેય પ્લાણમાં ઇંદ્રે શુન:શેપને આ પ્રમાણેજ ઉપદેશ કર્યોછે. શ્રીવાલ્મિકિ રામાયણમાં પણ લખ્યું છે કે—યથા રાજા તથા પ્રજા ॥ જેવા રાજ તેવીજ પ્રજા. ઉપરનાં પ્રબલ પ્રમાણવચનોપરથી સિદ્ધ થાયછે કે દેશકાલને સારો અથવા નરસો બનાવવામાં રાજથી માંડીને આપણે સર્વે પોતેજ મુખ્ય કારણભૂત થઈએ છીએ.

એક સુલાપિતકાર લખે છે કે:—

વિદ્યાયા વિનયાવાપ્તિઃ સા ચેદવિનયાવહા ।

કિં કુર્મઃ કં પ્રતિ ભ્રમો ગરદ્વાયાં સ્વમાતરિ ॥

અર્થ:-વિદ્યાર્થી વિનયની પ્રાપ્તિ થાયછે, તથાપિ તે વિદ્યા અવિનય આપનારી થાયતો પછી જો પોતાની માતા પુત્રને ઝેર આપવા તત્પર થાય, તો શું કરીએ ? અને તે હકીકત કોની પાસે જઈ કહીએ ?

આવી દશા આજકાલ આપણા સાક્ષર અંધુઓની થઈ રહીછે, માટે મોહનની મોહક-મારક મુરલીના મધુરમંત્રપર મનોહર તેમજ અકાંડતાંડવ કરી રહેલા આપણા સાક્ષર અંધુઓને એકજ પગભર ટકી રહેલા “ધર્મ” ને પૂર્ણ માત્રાએ એકી સાથે ટેકાવી રાખવા માટેજ મમભેદી વચનોદ્વારા સાવધાન તેમજ જગરૂક કરવા સારૂ મારે અત્ર સ્થલે કોઈએક સુભાષિતકારના સ્પષ્ટ શબ્દોમાં લખવું પડે છે કે:—

સાક્ષરા વિપરીતાશ્ચેદ્રાક્ષસા एव केवलम् ।

सरसो विपरीतश्चेत्सरसत्वं न मुंचाते ॥

અર્થ:-“સાક્ષરા:”—આ શબ્દને ઉલટી રીતે બોલીએ તો તે શબ્દ “રાક્ષસા:” એમજ બોલાય છે; અથવા તો બીજો અર્થ—“સાક્ષરો જો વિપરીત થાય તો તેઓ રાક્ષસોજ બને છે,” અર્થાત્ કે તેમની વિદ્વતાનો દુરુપયોગ કરતાં—“વિધવાવિવાહમંડન,” “નિયોગપ્રતિપાદન,” “અવતારવાદમંડન,” “અસ્પૃશ્યસ્પર્શપ્રતિપાદન,” “મૂર્તિપૂજનસમૂલોન્મૂલન,” આદિ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ વિષયો સિદ્ધ કરવા તત્પર બની જાયછે; અર્થાત્ ધર્મના રક્ષક બનવાને બદલે ધર્મના લક્ષકજ બની જાયછે; અને “સરસ” એ શબ્દ જો વિપરીત થાય અથવા તો ઉલટી રીતે બોલાય તો તે “સરસ”નું “સરસ”જ બની રહેછે; તો જ્યાં જોઈએ ત્યાં ધર્મવિરૂદ્ધ વિચાર તેમજ આચારરૂપી પ્રચંડ દાવાનલ સર્વત્ર પ્રકટી રહેલ છે, તેવા હૃદયવિદારક દારૂણ સંયોગોમાં અમે અમારા સાક્ષર અંધુઓને, ધર્મ-

ઉપર કઠોર કુકારના પ્રહારો નહિં નાખતાં, “સરસ” રૂપે બની રહેવા સવિનય નમ્ર વિસૃપ્તિ કરીએ છીએ.

અધર્મી, વિધર્મી તથા પરધર્મીઓ તરફથી થઈ રહેલા અમારા સનાતનવૈદિકધર્મઉપરનાં લયંકર આક્રમણપ્રસંગોએ જ્યાં અમે અમારા દેશનેતાઓ આદિ તરફથી ધર્મરક્ષણનિમિત્તે સંપૂર્ણ સહાયતાની પ્રત્યક્ષ ઇચ્છા રાખીએ, ત્યાં એકલા દેશનેતાઓજ નહિં કિંતુ નગર-નેતાઓ, ગ્રામનેતાઓ, સમાજનેતાઓ, જ્ઞાતિનેતાઓ, કુટુંબનેતાઓ આદિ જનનાયકો ધર્મવિમુખ તેમજ ધર્મવ્રષ્ટ બનીએસી અમારા સનાતનધર્મનું હનન કરવા પૂર્ણ પાંરશ્રમ લઈ રહ્યાછે, તો પછી:—

સસ્યાનિ સ્વયમત્તિ ચેદ્રસુમતી માતા સુતં હંતિ ચેત્
વેલામંબુર્નિધિર્વિલંબયતિ ચેદ્ભૂમિં દદેત્પાવકઃ ।

આકાશં જનમસ્તકે પતતિ ચેદન્નં વિયં ચેદ્રવેત્

અન્યાયં કુહ્તે યદિ ક્ષિતિપતિઃ કસ્તં નિરોધ્યું ક્ષમઃ ॥

અર્થ:—પૃથ્વી પોતેજ જો અન્ન ખાવા લાગી જાય, માતા પોતેજ જો પોતાના પુત્રને મારી નાખે, સમુદ્ર જો મર્યાદા મુકીદે, અગ્નિ પોતેજ જો ભૂમિને બાળવા લાગી જાય, આકાશ જો મનુષ્યોના મસ્તકપર પડે, અન્ન પોતેજ વિષ બની જાય, રાજા પોતેજ જો અન્યાય કરવા લાગી જાય, તો તેને અટકાવવા કોણુ સમર્થ છે? આ રીતે એક સમર્થ સુભાષિતકાર લખેછે તેમ હાલના આવા અત્યંત ત્રાસજનક પ્રસંગોએ અમારે સાક્ષાત્ ચતુર્દશસ્પર્શાંડના નાયક અને નિમાયક—એવા શ્રીજગદીશ્વર સીવાય અન્ય કોનું શરણુ અને આશ્રય લેવો? તેમજ.

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

અભ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાત્માનં સુજામ્યહમ્ ॥
 પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્ટતામ્ ।
 ધર્મસંસ્થાપનાર્થાય સંભવામિ યુગે યુગે ॥

અર્થ:-“હે ભારત ! નિશ્ચય જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાનિ થાયછે અને અધર્મની વૃદ્ધિ થાયછે, ત્યારે ત્યારે હું શરીરને ઉત્પન્ન કરુંછું અર્થાત્ અવતાર લઉંછું. સત્પુરુષોનું સારી રીતે રક્ષણ કરવા માટે તથા પાપીઓનો નાશ કરવા માટે અને ધર્મનું સંસ્થાપન કરવા માટે હું યુગયુગને વિષે અવતાર ધારણ કરુંછું;” ગાદ સુષુપ્તમાં શયન કરી ગયેલા સાક્ષાત્ ત્રૈલોક્યના અધિપતિ શ્રીકૃષ્ણપરમાત્માને અત્યંત ઉચ્ચ આર્ત નાદથી જગડક અને સાવધાન કરી મહાભારતની સંગ્રામભૂમિ ઉપર ઉપર પ્રમાણે કરેલી પરંતુ કેવલ વિરમ્ભ થઈ ગયેલી-સત્ય અને અસત્ય પ્રતિષ્ઠાને સત્વર યથાર્થરીતે પરમ સાર્થક કરાવવા શ્રીજગદીશ્વર સીવાય અન્ય કોની પાસે વિદીર્ણ અને વ્યથત હૃદયે આતિ દીનતા પૂર્વક અમારે નમ્ર અભ્યર્થના કરવી ? ? ?

કારણ કે આ વિશ્વમાં મહાન્ આક્રોશપૂર્વક કહેલું-ભારતવાસી હિંદુ પ્રજા માટેનું પરમકલ્યાણકારક-અમારું રક્ષક:-

ऊर्ध्वबाहुर्विरोम्येष न च कश्चिच्छृणोति मे ।
 धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थ न सेव्यते ॥

અર્થ:-આ હું ઉંચા હાથ કરીને પોકાર કરુંછું, તોપણ મારું કોઈ સાંભળતું નથી, કે-“ધર્મ થકી અર્થ અને કામ મેળવાય છે, તો પછી તે ધર્મનું શામાટે સેવન કરાતું નથી” ? એ શ્રીમદ્વેદવ્યાસ

લખેછે તેમ હર ! હર !! મહાદેવ !!! કોઈ શ્રવણપથપર લેતુંજ નથી. માટે પતનાંતાઃ સમુચ્છ્રયાઃ ॥ “પરમ ઉંચાઈએ પહોંચેલ વસ્તુને જરૂર અધઃપાત થવાનોજ,” એ ન્યાયે આપણે અધોગતિની પૂર્ણ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી વળ્યા પહેલાં જ શુદ્ધિપર આવી જઈએ તો વધારે સારું, નહિતો પછી—**બલમહો ભવિતવ્યતાયાઃ ॥** ભાવીનું બધું અપારજ હોયછે; અર્થાત્ કે ભવિષ્યમાં આપણા ઉપર અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ આવવાની હોવાથી આપણી સદ્શુદ્ધિ ક્યાંથી જ થાય ? આ વિષયના સમર્થનમાં એક સુભાષિતકાર લખે છે કે:—

**પૌલસ્ત્યઃ કથમન્યદારહરણે દોષં ન વિજ્ઞાતવાન્
રામેણાપિ કથં ન હેમહરિણસ્યાસંભવો લક્ષિતઃ ।
અક્ષૈશ્ચાપે યુધિષ્ઠિરેણ સહસા પ્રાતો હ્યનર્થઃ કથમ્
પ્રત્યાસન્નવિપત્તિમૂઢમનસાં પ્રાયો મતિઃ ક્ષીયતે ॥**

**ન ભૂતપૂર્વો ન ચ કેન દષ્ટો હેમ્નઃ કુરંગો ન કદાપિ વાર્તા ।
તથાપિ તૃણા રઘુનંદનસ્ય વિનાશકાલે વિપરીતર્તુદ્ધિઃ ॥**

અર્થ:—“સંપૂર્ણ વેદજ્ઞાતા, લંકાધિપતિ, રાજા રાવણને પરસ્ત્રીનું હરણ કરવાથી અનિષ્ટ પરિણામજ આવે, એ વાતનું જ્ઞાન કેમ થયું ન હતું ? અયોધ્યાધિપતિ, દશરથનંદન, ધર્મરાવતારધારી, મહારાજા-ધિરાજ, શ્રીરામચંદ્રજીને સુવર્ણના મૃગનો સર્વદા અસંભવજ છે, એ વાતનું જ્ઞાન કેમ થયું ન હતું ? તેમજ અન્નતશત્રુ, ધર્મરાજ, યુધિષ્ઠિરને ઘૃત રમવાથી સત્વર મહાન્ અનર્થજ થાયછે, એ વાતનું જ્ઞાન કેમ થયું ન હતું ? ઉપરના દૃષ્ટાંતોપરથી એ નિશ્ચય થાય છે કે પાસેજ આવી પહોંચેલ વિપત્તિઓને લીધે મનુષ્યોની ચિત્તવૃત્તિઓ મૂઢ બની

જતાં પ્રાયઃ તેઓની બુદ્ધિ ક્ષીણ થઈ જાય છે.” “સુવર્ણમૃગ પૂર્વે થયો પણ નથી, કોઈએ જોયો પણ નથી તેમજ તે વિષેની ક્યાંઈ વાર્તા પણ નથી, છતાં શ્રીરામચંદ્રજીની સુવર્ણમૃગની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા થતાં અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ આવી પડી, માટે વિનાશનો સમય આવવાનો થાય, ત્યારે બુદ્ધિ વિપરીતગામીજ બને છે ” તેજ પ્રમાણે અધર્મમાં ધર્મભાવના રાખી તદ્દનુસાર વર્તન કરી કરાવી સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ આદિ માટે ઇતરતતઃ દોડધામ કરી રહેલા હાલના આપણા નેતાઓના સંબંધમાં બન્યું છે. જેથી હાલમાં સર્વત્ર ચાલી રહેલી સાહસિક, નિરંકુશ, ઉચ્છ્રંખલ, અધાર્મિક, નિંદા તેમજ કુત્સિત પ્રવૃત્તિઓને સત્વર અટકાવી દેવા આપણા નેતાઓને સર્વશક્તિમાન પ્રભુ સન્મતિ-સમપણ કરે, એથી પરમાત્મા પાસે મારી નામ પ્રાર્થના છે.

ગાંધીજીએ કેટલીએક જાહેર સભાઓમાં ગુરૂપરાપરાપ્રાપ્ય શાસ્ત્ર-સંસ્કારહીન તેમના અનુયાયીઓસમેત પ્રજાજનને વ્યર્થ ભ્રમમાં નાખવા અસ્પૃશ્યતાનિવારણમાટે કોઈપણ જાતના પ્રમાણ બને આધાર વિનાના કેટલાએક કેવલ મનઃકલ્પિત જે ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે, તેના પૂર્ણાંશે પરિહારનિમિત્તે તે ભ્રમને સર્વાંશે દૂર કરવા અત્રસ્થજે યત્નિકૃતિ લખવાની સંપૂર્ણ આવશ્યકતા મને પ્રતીત થાય છે.

ગાંધીજી કહે છે કે :— “ આપણને ભંગી વિગેરેને ન અડકવાની ટેવ પડી છે, વળી તેને ધર્મનું રૂપ અપાયું છે, એટલે હવે તેઓને અડકવાની ઇચ્છા થતી નથી, તેથી ગમે તે પ્રકારે આપણી આદતનું સમર્થન કરવાનું આપણને ગમે છે.” આ સંબંધે લખવાનું કે ભંગીને ન અડકવાની ટેવ પડી જવાનું કારણ ગાંધીજીએ જણાવ્યું નથી. વળી

તેને ધર્મનું રૂપ પણ આજકાલ અપાયું નથી. એ ટેવ પડવાનું કારણ હજારો વર્ષપૂર્વે જેમને સત્યની અને અહિંસાની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી, તેમના રચેલા ધર્મગ્રંથનાં વચન ઉપરની દૃઢ શ્રદ્ધાને લઈને તે ટેવ પડી છે અને તે ટેવનું સમર્થન કરવું, એ કોઈ પણ રીતે નિંદા નથી, પરંતુ ધર્મશાસ્ત્રોનાં વચનોનો અનાદર કરી ભંગીનો સ્પર્શ કરવા કરાવવા માટે દુરાગ્રહપૂર્વક ઉપદેશ કરવો, એતો અવશ્યમેવ નિંદનીય છે. ભંગીનો સ્પર્શ કરવો, તે અધર્મ છે, એમ ઉપદેશ કરનાર અને તેને ધર્મનું રૂપ આપનાર પણ તેજ કારણનિધિ, સત્યપ્રિય અને અહિંસાપ્રિય મહર્ષિઓજ છે.

ગાંધીજી કહે છે કે :— “ મારી અલ્પમતિપ્રમાણે તો ભંગીને જે મેલ ચઢે છે, તે મેલ શારીરિક છે અને તે મેલ તુરત દૂર કરી શકાય છે, પણ જેઓને અસત્ય, પાખંડ ઇત્યાદિનો મેલ ચઢે છે, તે એવો સૂક્ષ્મ હોય છે કે તેને કહાડવોજ મુશ્કેલ પડે છે, ઇત્યાદિ.” આ સંબંધે લખવાનું કે આ વિષયનો નિર્ણયકરવામાં ગાંધીજી પોતાની મતિને અલ્પ માને છે, તે યથાર્થજ છે; કારણકે આ વિષયનું તલસ્પર્શી જ્ઞાન મેળવવામાં ત્રિકાલસત્ર ઋષિમુનિઓની અપાર તેમજ અગાધ બુદ્ધિજ કામ કરી શકે છે. અંત્યજઆદિના મલિન ધંધાતે અંગે અંત્યજોને શાસ્ત્રકારોએ અસ્પૃશ્ય ગણ્યા નથી, પરંતુ જન્મજન્માંતરોનાં ધોર પાપાયરણોને લીધે તેઓનો નીચ પાપયોનિમાં જન્મ થવાથી તેમને અસ્પૃશ્ય ગણ્યા છે; જેથી:—

સ્નાપિતોऽપિ बहुशो नदीजलैर्गर्दभः किमु ह्यो भवेत्कचित् ॥

. આ ન્યાયે, જેમ ગંગા આદિ નદીના પવિત્ર જલથી ગંધડાને

બહુબહુવાર સ્નાન કરાવવામાં આવે તો પણ તે ગંધેડો ઘોડો થતોજ નથી, તેમ અંત્યજ આદિ અસ્પૃશ્ય જાતિ બહુ બહુ સ્નાન કરવાથી પણ સ્પર્શ કરવાને યોગ્ય થતીજ નથી. તેમજ વળી અસત્ય અને પાખંડરૂપ પાપાચરણ કરનારાને શાસ્ત્રકારોએ ક્રોધપણુ સ્થલે અસ્પૃશ્ય ગણ્યા નથી. શબસ્પર્શ તથા શસ્ત્રક્રિયા આદિ મલિન કાર્ય કરી રહ્યા પછી ડાકટરોમાં કેવળ શારીરિક આગંતુક મલિનતા આવેલ હોવાથી તે મલ સ્નાનથી દુર થઈ શકેછે, તેથી શાસ્ત્રકારોએ અંત્યજોની માફક તેમને અસ્પૃશ્ય ગણ્યા નથી.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“ભંગીની મલિનતા તો હાડ નથી ધાલતી,” તો આ સંબંધે લખવાનું કે પ્રબળ પાપપુંજનાજ પરિપાકને લીધે અતિ-શુદ્ધ-ચાંડાલયોનિમાં જન્મ થવાથી મલિન પાપી પરમાણુઓથી ચાંડાલ આદિ અસ્પૃશ્ય જાતિનો દેહ ધડાએલ છે, જેથી ચાંડાલ આદિની મલિનતા તેના શરીરના રસ, રૂઘર, માંસ, અસ્થિ આદિ સંપત્તિધાતુઓમાં ઓતપ્રોત થઈ ગએલ હોવાથી, તે મલિનતા અનેકાનેક વખત સ્નાન કરવાથી પણ નીકળી શકતી નથી, જેને પરિણામે તે ચાંડાલ મરણપર્યંત અસ્પૃશ્યજ રહેછે. પરંતુ ચાંડાલયોનિમાં જન્મ ધારણ કરી જો તે પોતપોતાનાં શાસ્ત્રવિહિત કર્મો શુદ્ધ નિષ્ઠાથી કર્યા કરે, તો તે ચાંડાલ દેહાંતે અન્ય જન્મમાં અસત્ શુદ્ધયોનિ કરતાં કંઈક દરજ્જે ઉચ્ચ એવી શુદ્ધયોનિમાં તેનો જન્મ થવાથી સ્પર્શ કરવાને યોગ્ય બની શકેછે.

ગાંધીજી કહેછે કે:—“ભંગીને! ધૈર્યો આપ્યા જગતને ઉપકારક છે,” એટલુંજ નહિ પરંતુ અમારી તો એવી દૃઢ માન્યતા છે કે શાસ્ત્રદષ્ટિએ સમગ્ર ચાતુર્વર્ણ્ય પ્રજાનો પોતપોતાનો શાસ્ત્રવિહિત ધૈર્યો એજ રીતે આપ્યા જગતને ઉપકારક છે.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“અસ્પૃશ્યતાના પાપથી આપણે સામ્રાજ્યના અસ્પૃશ્ય ભાગી બન્યા છીએ એટલુંજ નહિ પણ તે પાપને અંગે આપણે રોગોના ભોગી બન્યા છીએ.” આ સંબંધે લખવાનું કે બ્રિટિશ સરકાર સામે વિરોધ, સત્યાગ્રહ અને અસહકારનો ઝંડો ઉઠાવવાથી તે બ્રિટિશ સરકાર આપણી તરફ તિરસ્કાર અને અવમાનની દૃષ્ટિએ જુએછે, નહિ કે અસ્પૃશ્યતારૂપ ધર્મ, જેને ગાંધીજીએ કદપી લીધેલ પાપથી તેમજ વળી અસ્પૃશ્યતા સ્પર્શ, અપેક્ષાનું પાન, અલક્ષ્યનું ભક્ષણ આદિ અનેક ધોર અનાચારોને લીધે દૈવની પૂર્ણ અવકૃપા થતાં જલ, અન્ન, પવન, વનસ્પતિ, ઔષધિઆદિ પદાર્થો અત્યંત વિકૃત થઈ જવાથી આપણે રોગોના ભોગી બન્યા છીએ; નહિ કે અસ્પૃશ્યતારૂપ સદાચાર, જેને ગાંધીજીએ માની લીધેલ પાપથી ! !

ગાંધીજી કહે છે કે:—“હું હિંદુ શાસ્ત્રોને માનનારો છું. હિંદુધર્મનો અભિમાની છું.” આ સંબંધે લખવાનું કે જેમ ધર્માધર્મનો નિર્ણય કરવામાં મુસલમાનો કુરાનને અને ખ્રીસ્તીઓ બાઇબલને સર્વાંશમાં પ્રમાણ માનેછે તેમજ હિંદુશાસ્ત્રોને માનનાર તથા હિંદુધર્મનું અભિમાન ધરાવનાર ગાંધીજીએ તથા અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિએ હિંદુધર્મત્રયો—“સ્મૃતિ” આદિને ધર્મ તથા અધર્મના નિર્ણાયક પ્રમાણ માનવાંજ ઘટેછે. આ વિષયના સમર્થનમાં મનુસંહિતાના ટીકાકાર શ્રીમેઘાતિથિ કહે છે કે:—

ધર્મલક્ષણચાર્યો ન લોકાવગમ્યઃ શાસ્ત્રૈકગોચરોઽયમ્ ॥

અર્થ:—ધર્મરૂપી પદાર્થ લૌકિક પ્રમાણોથી જાણવામાં આવતો નથી, પરંતુ એક શાસ્ત્રથીજ જાણવામાં આવેછે; તેમજ માનવધર્મ-શાસ્ત્રના ટીકાકાર કુલ્લુકભટ્ટ પણ લખે છે કે:—

પ્રમાણાંતરાઽસન્નિકૃષ્ટસ્ય સ્વર્ગાપવર્ગાદિસાધનસ્ય ધર્મસ્ય શાસ્ત્રૈકગમ્યત્વાત્ ॥

અર્થ:—સ્વર્ગ તથા અપવર્ગ આદિના સાધનરૂપ ધર્મ કોઈપણ પ્રમાણોથી સિદ્ધ થઈ શકતોજ નથી, માત્ર એક શાસ્ત્રપ્રમાણથીજ સિદ્ધ થઈ શકેછે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે હોવા છતાં ગાંધીજી પોતાની બુદ્ધિના પ્રભાવથી તથા કેવલ કુતર્કોવડે ધર્મશાસ્ત્રોનું અસદ્ય અપમાન કરી રહ્યાછે; કારણ કે તે સર્વ ધર્મશાસ્ત્રોમાં આંડલસ્પર્શનો સર્વથા સ્પષ્ટ નિષેધ હોવા છતાં ગાંધીજી આંડલસ્પર્શને દુરાગ્રહપૂર્વક ઉપદેશે છે.

વળી તેઓ “અસ્પૃશ્યતા”ને “સેતાનીયત” કહેછે, જેથી અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો અસ્પૃશ્યતાનો ઉપદેશ કરનાર ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓ—ભગવાન્શ્રીવેદવ્યાસ, મહાત્માશ્રીમનુમહારાજ, યોગીશ્વર બ્રહ્મનિષ્ઠ શ્રીયાસુવલ્લભ પ્રભૃતિ મહર્ષિઓ “શયતાન” હતા, એવો આશય સ્પષ્ટ રીતે પ્રતીત થાયછે, તો એ સંબંધે લખવાનું કે ઋતંભરાપ્રજ્ઞાસમાધિમાં શ્રુતિઓ તથા સ્મૃતિઓનું જેમને કોઈપણ પ્રકારની ભ્રાંતિ વિનાનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે કંઈશુનિધિ, સત્યપ્રિય તથા અહિંસાપ્રિય ઋષિમુનિઓને વારંવાર “શયતાન” કહેવા, એ દેશનેતાઓ માટે કોઈ પણ રીતે યોગ્ય ગણાયજ નહિં. તેથી અત્ર સ્થલે પારાવાર ખેદપૂર્વક વિના સંકોચે લખવું પડે છે કે “અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવામાં બાધ નથી”—એ પોતાનો કેવલ અસત્ય આગ્રહ—દુરાગ્રહ સિદ્ધ કરવા માટે પરમાત્માની સાક્ષાત્ આજ્ઞા રૂપ શ્રુતિ તેમજ સ્મૃતિઓની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી—પશ્યતિ પિત્તોપહતઃ શશિશુબ્રં શંખમપિ પીતમ્ ॥ “જેને કમળો થયો હોય તે ચંદ્ર જેવા ધોળા શંખને પણ પીળોજ દેખેછે;” એ ન્યાયે તેઓ “શયતાનીયત”નો મિથ્યા આરોપ બીજાઓમાં મુકી રહ્યાછે.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“કેટલાક વૈષ્ણવો માને છે કે હું તો વર્ણાશ્રમધર્મનો લોપ કરી રહ્યો છું;” તો એ સંબંધે લખવાનું કે એ વાત પૂર્ણાંશે સત્ય છે; કારણ કે “સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય” એ ધર્મના મહાન અને મુખ્ય સેતુનો ભંગ થવાથી આચારબ્રજ થયેલાને વિચારબુદ્ધિ નહિં હોવાને લીધે પરિણામે ક્રમે ક્રમે અસ્પૃશ્યો સાથે જલવ્યવહાર, ભોજનવ્યવહાર તેમજ લગ્નવ્યવહાર પણ શરૂ થતાં વર્ણાશ્રમધર્મનો સર્વાંશમાં લોપ થઈ જતાં ભારતવર્ષની અધોગતિજ થવાની, એ વાત નિઃસંશય છે; જેથી ગાંધીજી વર્ણાશ્રમધર્મનો સમૂલ પ્રધ્વંસકરવા પૂર્ણમાત્રાએ પરિશ્રમ લઈ રહ્યા છે, એમ સર્વ સુસ્થ પુરૂષો સહજ સ્વીકારી લેશેજ.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“રજસ્વલામાં રહેલી બહેનને અડી જઈએ તો તેને આપણે પાપ નથી માનતા પણ આપણે તેને અડી જઈએ તો શારીરિક શૌચના નિયમનો ભંગ થયો જાણી આપણે નાહી નાંખી સ્વચ્છ થઈ લઈએ છીએ.” એ સંબંધે લખવાનું કે જે શાસ્ત્રપ્રમાણથી રજસ્વલા બેનનો સ્પર્શ કરવામાં શૌચનો ભંગ થયો મનાય છે અને તજજન્ય પાપ પણ મનાય છે, તેજ શાસ્ત્રપ્રમાણથી ચાંડાલનો સ્પર્શ કરવામાં શૌચના નિયમનો ભંગ થયો મનાય છે અને તજજન્ય પાપ પણ મનાય છે. જેમ રજસ્વલા અશુચિ છે, તેમ ચાંડાલ પણ અશુચિ છે, જેથી શાસ્ત્રની આજ્ઞાનુસાર જેમ રજસ્વલા સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરી સ્નાન કરવામાં આવે છે, તેમજ ચાંડાલનો સ્પર્શ કરી સ્નાન કરવુંજ જોઈએ. ગાંધીજી શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીમદ્ ભાગવત આદિ ગ્રંથો પૈકી કયા કયા ગ્રંથોને ધર્માધર્મના નિર્ણયમાં પ્રમાણભૂત માને છે, તે હકીકત ગાંધીજી જો અમને જરૂર દર્શાવવા પરિશ્રમ લેશે તો ગાંધીજીને માન્ય

કોઈપણ અંતમાંથી હું તેમને દર્શાવી આપવા તૈયાર છું કે ચાંડાલ આદિ અસ્પૃશ્ય છે અને તેનો સ્પર્શ કરવામાં પાપ પણ છે.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“આપણે અંત્યજ્નેનો તિરસ્કાર કરી જગતના તિરસ્કારને પાત્ર બન્યા છીએ.” આ સંબંધે લખવાનું કે ધર્મશાસ્ત્રની વ્યાજ્ઞાનુસાર આપણે અંત્યજ્નેને અસ્પૃશ્ય માનીએ છીએ, જેથી તેમાં તિરસ્કારની લાવનાને લેશમાત્ર અવકાશ રહેતો નથી; કારણ કે એજ રીતે આપણી રજસ્વલા માતા અથવા ભગિની આ દને પણ અસ્પૃશ્ય માનીએ છીએ, જેથી ગાંધીજીના મંતવ્ય પ્રમાણે તેમ કરવાથી આપણે આપણી રજસ્વલા માતા અથવા ભગિની પ્રત્યે તિરસ્કારની લાવના રાખીએ છીએ, એમ કોઈપણ કહી શકેજ નહિ. કિંતુ મૌલાના મહમદ અલીએ જેમ એક ધર્મનિષ્ઠ અધમ મુસલમાન કરતાં સ્વધર્મથી ચત્રાચમત થયેલ ગાંધીજીને હલકા ગણ્યા છે, તેજ રીતે હાલમાં આપણે હિંદુ પ્રજા સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ આદિના મહાન પ્રલોભનથી સ્વધર્મબ્રષ્ટ થયેલ હોવાથી જગતની દૃષ્ટિએ તિરસ્કારને પાત્ર બન્યા છીએ અને હજીપણુ વિશેષ બનતા જઈશું, એ વાત સર્વ કોઈ સહજ સ્વીકારી લે તેવી છે.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“અસ્પૃશ્યતાને બુદ્ધિ ગ્રહણ કરી શકતી નથી.” આ સંબંધે લખવાનું કે આ તેમનું કથન અક્ષરશઃ સર્વાંશમાં સત્ય છે; કારણ કે “અસ્પૃશ્યતા” એ ધાર્મિક અતિ સૂક્ષ્મ વિષય હોવાથી જે ધર્મ-વિષયમાં ત્રિકાલજ્ઞ ઋષિમુનિઓની બુદ્ધિ પણ મહાન કળે કરીને પ્રવેશ કરી શકીએ, તો પછી ધર્મ જેવા ગહન અને ગૂઢ વિષયમાં ગાંધીજીની બુદ્ધિ તો કયાંથીજ પ્રવેશ કરી શકે ?

ગાંધીજી કહે છે કે:—“અસ્પૃશ્યતા અહિંસાનો વિરોધી ધર્મ છે;” આ સમયે લખવાનું કે અસ્પૃશ્યતા એએ અહિંસાનો વિરોધી ધર્મ હોત, તો જે ત્રિકાલદર્શી ઋષિમુનિઓએ પોતાનું સમગ્રજીવન અહિંસા-મય રીતિથી વ્યતીત કર્યું છે, તે મહર્ષિઓ કદાપિ કાલે અસ્પૃશ્યતા સ્પર્શ કરવાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરતજ નહિ; વળી ગાંધીજીએ મુસલમાન સાથે તેમજ અંત્યજ સાથે ભોજનવ્યવહાર શરૂ કરી, જે હિંદુધર્મનું અપમાન કર્યું છે, તે “હિંદુધર્મનો હું અભિમાની છું” અને હિંદુશાસ્ત્રોનો હું માનનારો છું, ” એમ કહી ધર્માધર્મનો નિર્ણય કરવા કટિબદ્ધ થાય તેમજ જે ઋષિમુનિઓએ યોગ, સમાધિ, ઉગ્રતપશ્ચર્યા આદિ અનેક પ્રકારનાં દારણુ પરિશ્રમે તથા ઘેર કળ્પે કેવળ નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથીજ વેડી લોકકલ્યાણને અર્થે ધર્મશાસ્ત્રોમાં પ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર તથા અતિશૂદ્ર-ચાંડાલ આદિના ઉદ્ધાર માટે પોતપોતાની જાતિવિહિત કર્માનુષ્ઠાનદ્વારા અસંખ્ય ઉપાયો દર્શાવ્યા છે, તે કરૂણાસાગર હિંદુ-ધર્મશાસ્ત્રોના પ્રણેતાઓ ઋષિમુનિઓને શયતાન કહી અધર્મને ધર્મ મનાવે, એનાથી ખીજું ખેદમૂલક, આશ્ચર્યજનક, મર્મવેધક તેમજ હૃદય-ભેદક શું હોઈ શકે ?

ગાંધીજી નો જન્મ એક ચુસ્ત વૈષ્ણુવકુટુંબમાં હોવા છતાં તેઓએ + માંસભક્ષણ તથા x ઇંડાનું સેવન કર્યું છે, તેથી તેમના સમગ્ર વૈષ્ણુવકુટુંબને એ એક ભારેમાં ભારે અપકીર્તિ તથા લાંછન લાગ્યું છે, એ વાત સહેજે સૌ કોઈ સ્વીકારીલે તેમાં કાંઈ વિસ્મય નથી. આથી ગાંધીજીને શ્રીનૃસિંહ મેતા આદિની ઉપમા આપનાર તથા મહાત્મા-એ ઉપનામ આપનાર પુરૂષો સંપૂર્ણ

રીતે પાપના ભાગી બને છે, અમે અત્ર મ્થળે હું વિનાસકેયે સ્પષ્ટ લખી દર્શાવું છું.

ગાંધીજી કહે છે કે:—“વર્ણાશ્રમધર્મમાં ઉચ્ચનીચ ભાવનાને અવકાશ નથી” તો એ સંબંધે લખવાનું કે રાજાપ્રજા, પિતાપુત્ર પતિપત્ની, માતાદુહિતા, સેવ્યસેવક, પૂજ્યપૂજક, ઉપાસ્યઉપાસક આદિના પરસ્પરને સ્વાભાવિક ઉચ્ચનીચ ભેદ તેમજ બાહ્યજન સ્ત્રિય કરતાં, સ્ત્રિય વૈશ્ય કરતાં, વૈશ્ય શૂદ્ર કરતાં અને શૂદ્ર અતિશૂદ્ર અર્થાત્ ચાંડાલ આદિ કરતાં ઉચ્ચ હોવાથી આ પણ ઉચ્ચનીચ ભેદ પોતપોતાનાં સત્ અથવા અસત્ કર્મોનુસાર દૈવથીજ નિર્માણ થયેલ છે, જેને કોઈપણ મનુષ્ય વ્યક્તિ તો શું પણ બ્રહ્માદિ દેવો પણ અન્યથા કરવા સમર્થ નથી અને આ ઉચ્ચનીચ ભેદ સૃષ્ટિના આદિકાલથી તે પ્રલયપર્યંત રહેવાનોજ

ગાંધીજી કહે છે કે:—“હિંદુઓ પણ જે પોતાના ઉદ્ભવ અને ઉત્તરવલ્લ ધર્મને આ અસ્પૃશ્યભાવનાના કલંકથી છોડવી ન લેતાં આમને આમ કલંકિત રાખશે તો તેઓ કદિપણ સ્વતંત્રતાને લાયક ગણાશે નહિ;” તે સંબંધે લખવાનું કે ભારતવર્ષનો સમસ્ત ધર્માભિમાની પ્રજા આવા અધમપ્રકારથી પ્રાપ્ત થનારી સ્વતંત્રતાની ત્રણ કાલમાં પણ ઇચ્છા કરે નહિં, એટલુંજ નહિં પરંતુ આ રીતે મળનાર સાક્ષાત્ વૈકુંઠપદ કિંવા મોક્ષપદની પણ ત્રણે કાલમાં ઇચ્છા કરે નહિં.

વળી અસ્પૃશ્યતાનિવારણ માટે અતિ ઝહાપણ ભરેલી એક મોટી સંગીન દલીલથી શાસ્ત્રોનાં નામે ગાંધીજી પોતે હાકી પોકારીને

કહે છે કે:-“બ્રાહ્મણ અને ભંગી વચ્ચે ભેદ ન હોય, બંનેને આત્મા છે, બંનેને પાંચ ઇન્દ્રિય છે, બંનેને આહાર નિદ્રાદિ સામાન્ય છે;” તો એ સંબંધે લખવાનું કે એજરીતે અમે ગાંધીજીને પ્રશ્ન પુછીએ છીએ કે:-“માતા અને પરણેલી સ્ત્રીને પણ આત્મા, ઇન્દ્રિયો આદિસમાન છે, છતાં પોતાની માતા અને પોતાની પરણેલી સ્ત્રી બંને એકજ છે, એમ કેમ કહી શકાય ? અમે તો એમજ માનીએ છીએ કે બુદ્ધિવિનાનો મનુષ્ય પણ એમ નહિંજ કહી શકે.

સ્વામી દયાનંદ તથા એનીખીસાંટ આદિ વ્યક્તિઓએ અંત્યજ્ને-
 દ્વાર માટે અનેક પ્રકારની કુપ્રવૃત્તિઓ કરી ભોળા હિંદુમૂળના હૃદયમાં
 કુસંસ્કારો નાખ્યા હતા અને તે કુસંસ્કારોની ગાંધીજી તરફથી પૂર્ણાંશે
 યોગ્ય પોષણ મળ્યું એટલુંજ નહિં પણ તેઓ અંત્યજ્નેદ્વાર માટેના
 તીવ્ર જવલનપૂર્વક અંત્યજ્નેઓનીમાં જન્મ લેવા તત્પર થઇ ગયા અર્થાત્
 કે અંત્યજ્નેને સ્પૃશ્ય ગણી સત્વર ઉચ્ચસ્થાને મુકી દેવા તૈયાર થયા
 છે, કે જે કાર્ય કરવાને સાક્ષાત્ શ્રીજગદીશ્વર પણ પોતે કેવલ કર્મફલ-
 દાતાજ હોવાથી અસમર્થ છે. અનાચારપરાયણ જનસમુદાયને આ
 અનાચાર પણ રચતોજ હોવાથી તેઓએ ધારાસભાનો બહિષ્કાર, રેંટીયા
 પ્રવૃત્તિ, ખાદી પ્રચાર, વિદેશીવસ્ત્રોને બાળી નાંખવા, અદાલતો,
 શકુલો તથા કોલેજોનો પરિત્યાગ ઇત્યાદિ ગાંધીજીનાં કેવલ કલ્પિત
 મંતવ્યોનો સ્વીકાર નહિં કરતાં ગાંધીજીના અંત્યજ્નસ્પર્શની વાત સત્વર
 હસ્તગત કરીલીધી એટલુંજ નહિં કિંતુ હાલમાં તેજ અંત્યજ્નસ્પર્શના
 દુષ્ટ વાતાવરણે અંત્યજ્નેને પવિત્ર હિંદુ મંદિરોમાં ધુસાડવા તથા અંત્યજ્ન-
 સ્પર્શથી જલાશયો અપવિત્ર બનાવવા આદિનું અતિ ભયંકર ઉન્માદનું
 સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, જેને પરિણામે હિંદુજનસમાજમાં પરસ્પરે

વૈમનસ્ય, વિરોધ વિદ્રેષ, શત્રુતા, કલહ, કલેશ, અશાંતિ તેમજ મહાન ક્ષોભ આદિનો પ્રચાર થતાં થતાં માહોમાહેના દારણુ યુદ્ધપ્રસંગે રૂધિરની નદીઓ વહેવાનો અતિ ત્રાસદાયક ભીષણ પ્રસંગ જરૂર પ્રાપ્ત થશે, એ અતિ મહત્વના મનનીય નિષયપર, અંલગ્નસ્પર્શથી નષ્ટ ભ્રષ્ટ થઇ ગઇછે બુદ્ધિ જેઓની, એવા ગાંધીજી, માલવીયાજી પ્રભૃતિ દેશનેતાઓનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની હું પ્રમત્ત ઇચ્છા રાખું છું.

અસ્પૃશ્યતાની ભાવના હિંદુશાસ્ત્રોમાં ઓતપ્રોત થઇ રહેલી છે, એ હકીકત ગાંધીજીને માન્ય એવા કોઇપણ હિંદુશાસ્ત્રમાંથી સિદ્ધ કરી આપવા મેં ગાંધીજીને “ગુજરાતી” સમાચાર પત્રમાં ત્રણવાર જાહેર આવ્હાન આપ્યું હતું, પરંતુ તેમના તરફથી પ્રત્યુત્તર નહિં મળતાં ચતુર્થ આવ્હાન ભાવનગર મુકામે નીચે પ્રમાણે આપ્યું હતું:—

॥ ॐ તત્સત્પરમાત્મને નમઃ ॥

॥ યતો ધર્મસ્તત્તો જયઃ ॥

ગાંધીજીપ્રતિ ચતુર્થ આવ્હાન.

ગાંધીજી:—

શ્રી સનાતનધર્મસંરક્ષક “ગુજરાતી” પત્રના તા. ૨૬-૬-૨૧ના, તા. ૬-૧૧-૨૧ ના તેમજ તા. ૨૮-૧૨-૨૪ ના અંકોમાં સ્પૃશ્યા-સ્પૃશ્ય સંબંધે તમારી પ્રતિ મારા તરફથી અપાયેલ પ્રથમ, દ્વિતીય તેમજ તૃતીય આવ્હાનોનો પ્રત્યુત્તર તમારી તરફથી મને મળેલ નહિં હોવાથી

ભારતવર્ષ, અલ્બેનિયા, આફ્રિકા આદિ અન્ય સ્થળોએ નિવાસ કરનાર સનાતનીઓ તરફથી મારાપર સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્ય મંત્રાંધે કંઈ લેખ લખવા અનેક પત્રો આવતાં તા. ૬-૬-૨૩, તા. ૧૩-૬-૨૩, તા. ૨૦-૬-૨૩ તથા તા. ૨૭-૬-૨૩ ના “ ગુજરાતી ” પત્રના અંકોમાં **સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યવિવેક** એ નામે એક લેખ કાશીમાં મળેલી “હિંદુમહાસભા” ના ઠરાવો વિરૂદ્ધ તા. ૨૫-૧૨-૧૯૨૩ ના “ ગુજરાતી ” પત્રના અંકમાં **વિદ્વત્પરિષદ્દયોજનાદિવિચાર** એ નામે એક લેખ, તા. ૧૫-૩-૨૪ ના સાંજ વર્તમાનના અંકમાં અસ્પૃશ્યતા-નિવારણ માટે તમારા કલ્પિત મન્ત્રવ્યો વિરૂદ્ધ તા. ૧૧-૫-૧૯૨૪ ના “ ગુજરાતી ” પત્રના અંકમાં **અસ્પૃશ્યતા અને ગાંધીજી** એ નામે લેખ એ રીતે અન્ય અનેક વર્તમાન-પત્રોમાં તેમજ માસિક પત્રોમાં અસ્પૃશ્યતાસિદ્ધિ માટે અનેક લેખો ઇશ્વરપ્રેરણા થતાં પરમાત્મકૃપાથી મેં યથામાત્ર લખ્યા છે; જેના ખંડન અથવા પ્રતિવાદરૂપે કોઈપણ લેખ અદ્વાપિપર્યંત કોઈ સાક્ષર તેમજ નિરક્ષર તરફથી પ્રસિદ્ધિમાં આવેલ નથી અને એથીજ અમારા સનાતન વૈદિકધર્મનો સર્વાંશમાં વિજય છે અને પરિણામે તમારો પરાજય છે, એમ અમોને સુસ્પષ્ટ સૂચન થાય છે; કારણકે આજરોતે બુદ્ધ, ચાર્વાક આદિના અનેક નારિતક મતમતાંતરો સમૂહોન્મૂલન દશાને પ્રાપ્ત થયા છે.

સાંપ્રત સમયમાં તમે કાઠીયાવાડ રાજકીય પરિષદના કાર્યપ્રસંગે ભાવનગર આવ્યા છો. આ પ્રસંગ શાસ્ત્રચર્યામાટે અતિ ઉત્તમ અને અનુકૂલ છે. આથી તમારી પ્રતિ ચતુર્થઆજ્ઞાન સંકારણ મુકવાની

પરિપૂર્ણ આવશ્યકતા મને પ્રતીત થાય છે કે આ નગર ધર્મધુરંધર રાજા મહારાજાઓની એક પવિત્ર ભૂમિ હોવાથી, આ નગરમાં આસ્તિક ભૂદેવોની સંખ્યા અધિક હોવાથી તેમજ આચારશીલ વૈષ્ણવોની સંખ્યા પણ અધિક હોવાથી સ્પૃશ્યસ્પૃશ્ય સંબંધે તમોને તેમજ તમારા અનુયાયીઓને થયેલ વ્યામોહ તથા ભ્રમ દૂર કરવા માટે સનાતનધર્માભિમાની સમગ્ર પ્રજાની એક જાહેર સભા ઇશ્વરપ્રેરણાથી અત્ર સ્થલે ભરવા મારો દૃઢ વિચાર છે. કારણકે તા. ૧૨-૬-૧૯૨૧ ના કાઠી-આવાડ ટાઇમ્સના અંકમાંના તમારાજ શબ્દો હું તમારી સન્મુખ મુકું છું કે—“ આપણે અંત્યજને ન અડવું એવું ધર્મમાં ધુસાડી દીધું છે. હું એને હિંદુ ધર્મ ન કહી શકું પણ આ પાખંડ ધર્મ રાક્ષસી ધર્મ છે એમ માનું છું. અમારી લગવડગીતાઓ અને બીજાં ધર્મ પુસ્તકો અમને આવો ધર્મ ક્યાંય પણ શીખવતાં નથી, તમોને હું આના રાક્ષસી ધર્મમાંથી વેગળા રહેવા વિનંતિ કરું છું.” વળી “શી આશા એ” એ મથાળાવાળા ‘નવજીવન’ના અંકમાં તમે લખ્યું છે કે:— હિંદુધર્મમાં અસ્પૃશ્યતા નથી, જે ધર્મમાં અસ્પૃશ્યતા હોય તે ધર્મ નથી પણ અધર્મ છે. ” આ પ્રમાણે “ હિંદુધર્મમાં અસ્પૃશ્યતા નથી ” તથા “ આપણે અંત્યજને ન અડવું એવું ધર્મમાં ધુસાડી દીધું છે, ” એવું કેવલ હડહડતું અસત્ય પ્રકટ કરી તેમજ ધર્મ તથા અધર્મની કપોલ કલ્પિત વ્યાખ્યાઓ ઘડી કાઢી અંધપરંપરાન્યાયે તેમજ અતાનુગતિકન્યાયે ચાલનારી ગુરૂપરંપરાપ્રાપ્યશાસ્ત્રસંસ્કારહીન ભોળી હીંદુપ્રજાને તમે વ્યર્થ ભ્રમપાશમાં નાખી રહ્યા છો, વળી “મેં ધર્મનાં શાસ્ત્રો જોયાં છે” એમ પણ તમે લખો છો, તો તમે ક્યાં ક્યાં ધર્મશાસ્ત્રો જોયાં છે તે પણ લખી દર્શાવશો. જેથી જાહેર સભામાં

શ્રુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણ, મહાભારત, રામાયણ, શ્રીમદ્ભાગવતઆદિ તમેને માન્ય એવા કોઈપણ શાસ્ત્રગ્રંથમાંથી “ અસ્પૃશ્યતા ” હું તમેને સિદ્ધ કરી આપીશ તેમજ ધર્મશાસ્ત્રનાં અસંખ્ય પ્રમાણોથી, શાસ્ત્રાનુકૂલ અનેક યુક્તિપ્રયુક્તિઓથી તેમજ લોકવ્યવહારથી ‘અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવો’ એ સર્વોશમાં નિષિદ્ધ અને નિન્દિત છે એટલુંજ નહિ કિન્તુ સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિના માર્ગમાં પણ મહાન વિઘ્નરૂપ છે, જેથી અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ કરવામાં પાપ તથા અનર્થ છે, એ આત્મ મહત્વનો વિષય પણ હું તમારી તથા સમસ્ત સભાસભક્ષ તમારા મનના સંતોષ-પૂર્વક ઈશ્વરના અનુગ્રહવશાત્ નિર્વિવાદરીતે સિદ્ધ કરી આપીશ. આવી શાસ્ત્રવર્ણ્ય અનેક અધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓવડે પરમાત્મસ્વરૂપ ધર્મભગવાનની કતલ ચલાવી ભારતવાસી પ્રજાની તમે શાસ્ત્રદષ્ટિએ અધોગતિ તથા દુર્દર્શી કરી રહ્યા છો. આ વિષયના સમર્થનમાં તો તમારી દષ્ટિએ રાક્ષસ, પાખંડી તેમજ શયતાન ફરેલા અમારા પરમપવિત્ર ત્રિકાલદર્શી ઋષિમુનિઓનાંજ વચનો અમારે પ્રમાણ તરીકે લખવાં રહે છે:—શ્રીમદ્-વેદવ્યાસ લખે છે કે—

અપ્રામાણ્યં ચ વેદાનાં શાસ્ત્રાણાં ચામિલંઘનમ્ ।

અવ્યવસ્થા ચ સર્વત્ર તદ્વૈનાશનમાત્મનઃ ॥

વેદોને પ્રમાણતરીકે નહિ માનવા, શાસ્ત્રમર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરવું અને સર્વ સ્થાને કોઈપણ પ્રકારની વ્યવસ્થા ન હોવી આ સર્વે પોતાના નાશનાં કારણો છે. શ્રીવસિષ્ઠમુનિ પણ લખે છે કે:—

અપ્રામાણ્યં ચ વેદાનામાર્ષાણાં ચૈવ કુત્સનમ્ ।

અવ્યવસ્થા ચ સર્વત્ર પતન્નાશનમાત્મનઃ ॥

વેદોનું અપ્રમાણપણું, ઋષિમુનિપ્રોકત વચનોની નિંદા અને સર્વ-સ્થાને અવ્યવસ્થા આ સર્વે પોતાનાં નાશનાં કારણો છે. વર્તમાન દુષ્ટ, દુધેટ તથા દુસ્તર સમયમાં જનસમાજની સ્થિતિ ઉપરનાં ઋષિમુનિપ્રોકત પ્રમાણવચનોનો આપણને યથાર્થ સાક્ષાત્કાર કરાવી રહી છે જેથી ભારતવાસી હિંદુ પ્રજાનો ઉપર દર્શાવેલ શાસ્ત્રવચનાનુસાર થતો નાશ અટકાવવા માટે ઉપરોક્ત આજ્ઞાનને તમે અત્યંત હર્ષપૂર્વક વિના વિદ્યાર્થે સ્વીકારી લઈ તેનો યોગ્ય સિખિત પ્રત્યુત્તર દિન એકમાં સત્વર આપશો એવી આશા છે. કારણ કે આ રીતે ધર્મની હાની અને ક્રમે ક્રમે અધર્મની વૃદ્ધિ થતાં પ્રજાને બહુ બહુ દારણુ દુઃખ સહન કરવું પડેછે. મનુમહારાજે સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે:—

ધર્મ एव हतो हंति धर्मो रक्षति रक्षितः ।

तस्माद्धर्मो न हंतव्यो मानो धर्मो हतोऽवधीत् ॥

ધર્મને જો આપણે હણીએ તો તે ખતીત આપણને હણે છે અને ધર્મનું જો આપણે રક્ષણ કરીએ તો તે આપણું રક્ષણ કરે છે માટે હણેલો ધર્મ અમારો નાશ ન કરે, એમ જાણીને ધર્મનો નાશ કરવો નહિં.

नाधर्मश्चरितो लोके सद्यः फलति गौरिव ।

शनैरावर्तमानस्तु कर्तुर्मूलानि कृन्तति ॥

ભૂમિમાં વાવેલું ખીજ જેવી રીતે તત્કાલ ફળ આપતું નથી તેવી રીતે આ જગતમાં અધર્મ પણ તે કરતાંની સાથેજ ફળ આપતો નથી કિંતુ જેમ ખીજ ધીરે ધીરે અંકુરરૂપ થઈને ફાલે છે અને પછી ફળ આપેછે તેમ અધર્મ પણ ધીરે ધીરે વૃદ્ધિ પામીને અધર્મ કરનારનાં મૂળને કાપી નાંખે છે. શ્રીમદ્વેદવ્યાસ લખે છે કે:—

**નાધર્મઃ સ્વદ્ગમ્ય શિરઃ કૃંતતિ કસ્યચિત્ ।
અધર્મબલમેતાવદ્વિપરીતાર્થદર્શનમ્ ॥**

અધર્મ તરવાર ઉગામીને 'કોઇનું' મસ્તક કાપતો નથી, અધર્મનું એવું બળ છે કે અધર્માચરણ કરવાથી સર્વત્ર વિપરીતાર્થજ દષ્ટિગોચર થાય છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે તમારા તથા તમારાજ અનુયાયી દેશનેતાઓના અભિપ્રાયોમાં પરસ્પર મહાન મતભેદ, હીંદુ મુસલમાનનું એક્ય સાધતાં લાખો હીંદુઓનો મુસલમાનોના હાથથી સંહાર તથા દેવમંદિરોનો નાશ, અધર્મ માર્જથી ચાલીશ લાખ અંત્યજને સ્વપક્ષમાં લઇ મિત્રરૂપ બનાવતાં ચોવીસ કરોડ ચુસ્ત સનાતનીઓનું વિરૂદ્ધ પક્ષમાં ખડા થઇ જઇ કદા શત્રુરૂપ બનવું, વિદેશી કાપડનો બહિષ્કાર કરી સર્વત્ર ખાદી પ્રચારના પ્રયાસમાં તે બંને પ્રકારની કાર્યસિદ્ધિ તો થઇ નહિ, કિંતુ આપણા અને આપણાજ લાખો હિંદુ કાપડના વ્યાપારી લાઇઓની પેઢીઓની પાંચમાલી થવી ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

આ રીતે અસ્પૃશ્યસ્પર્શથી વિવેકબુદ્ધિ કેવલ નષ્ટબ્રષ્ટ થઇ જતાં પરોપકારક જીવન વ્યતીત કરનાર નિર્દોષ ત્રિકાલદર્શી ઋષિમુનિઓને શયતાન કહી તેમજ હિંદુઓના પવિત્ર મંદિરોમાં અંત્યજને ધુસાડવા અને હિંદુઓના પવિત્ર જલાશયોને અંત્યજસ્પર્શથી અપવિત્ર બનાવવા ઇત્યાદિ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ ધોર અનાચારોને સંપૂર્ણ ઉત્તેજન આપી, ગાંધીજી પોતે કાયિક, વાચિક તથા માનસિક હિંસાદ્વારા લાખો તથા કરોડો ધર્માભિમાની હિંદુઓની પવિત્ર લાગણીને પારાવાર રીતે અસહ્ય દુઃખ આપી રહેલ છે, જેનો સાક્ષી કેવલ અંતર્યામી જગદીશ્વર પોતેજ છે. તેથી ભારતવર્ષની સમસ્ત પ્રજાની જાહેર જાણ માટે અત્ર સ્થલે સ્પષ્ટ

જામવાની જરૂર પડે છે કે ગાંધીજી પોતેજ અહિંસાત્મક વ્રતનું સેવન કરી રહ્યા છે, તે નિર્વિવાદ રીતે સર્વાંશમાં મિથ્યાજ છે.

વળી સર્વ મનુષ્યોએ આવી અધર્મની પ્રવૃત્તિ જ્યાં થતી હોય ત્યાં તેનો નિરોધ કરવાનો યથાશક્તિ તેમજ યથાસાધ્ય પ્રયાસ કરવોજ જોઈએ, નહિં તો તેઓ પાપભાગી બને છે એવી અમારા ઋષિમુનિઓની અમને સ્પષ્ટ આજ્ઞા છે; શ્રીમદ્ વેદવ્યાસજી લખે છે કે:—

યત્ર ધર્મો હ્યધર્મેણ સત્યં યત્રાનૃતેન ચ ।

હન્યતે પ્રેક્ષમાણાનાં હતાસ્તે હ્યેવ પૂરુષાઃ ॥

જે પુરુષોની સમક્ષ જ્યાં અધર્મથી ધર્મનો નાશ થાય છે અને અસત્યથી સત્યનો નાશ થાય છે, તે પ્રેક્ષક પુરુષો પાપના ભાગીદાર થાય છે, તો આ પાપપ્રસક્તિમાંથી મુક્ત થવા માટે તેમજ વ્યાસ ભગવાન લખે છે કે:—

ધર્મે વિનશ્યમાનં હિ યો ન રક્ષેત્સ ધર્મહા ॥

[વિનાશ પામતા જતા ધર્મની રક્ષા કરવા જે પુરુષ પ્રયત્ન કરતો નથી, તે પુરુષ “ધર્મઘાતક” કહેવાય છે; તો આ “ધર્મવિઘાતક”ના મહાન દોષમાંથી મુક્ત થવા માટે ઈપરની પ્રવૃત્તિ મેં આરંભી છે, નહિં કે કોઈપણ પ્રકારનો દ્રેષ, ઇર્ષ્યા કે વિરોધપૂર્વક આ મારી પ્રવૃત્તિ છે. એ વિષય તમે તેમજ જે પુરુષો સુદ્ધ હશે તે તો સહજ સમજી શકશે. કારણ કે—**હિતં મનોહારિ ચ દુર્લભં વચઃ ॥** હિતકારી તેમજ મનોહર એવું વચન દુર્લભજ હોય છે, અર્થાત્ કે જે વચન હિતકારી હોય છે તે મનોહર હોવું નથી અને જે વચન મનોહર હોય છે તે હિતકારી હોવું નથી, આ એક સમર્થ કવિ ભારવીના સદ્વચનપર સર્વ

સુત સજ્જનો સંપૂર્ણ લક્ષ આપશે, એવી આશા છે. હાલમાં આ ધાર્મિકનગરમાં તા. ૮ તથા ૯-૧-૨૫ દિનેએ રામવાડી આદિ સ્થલોએ અમારી સનાતનધર્મસભાઓમાં “ અસ્પૃશ્યતા સિદ્ધિ ” એ વિષયપર સ્થાનિક તેમજ બહારના વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો ચાલુ રહેશે, એ વિષય તમેને સુવિદિત કરી હું મારી લેખિનીને વિરામ આપું છું.

લી૦

ચુનીલાલ છોટમલાલ બોહરા

મંત્રી, સનાતનધર્મપ્રવર્તક મંડળ,

ભાવનગર.

ઉપર લખેલા ચતુર્થ આજ્ઞાનનો પ્રત્યુત્તર મને ગાંધીજી તરફથી નહિ મળતાં “ગાંધીજીને પવિત્ર સંદેશ” એ નિમ્નલિખિત શીર્ષકવાળા લેખની ત્રણ નકલો મેં સુપ્રસિદ્ધ “ ગુજરાતી ” પત્રમાં, “ સનાતન-ધર્મ દેસરીમાં ” તથા “સ્વધર્મ સ્વરાજ્યમાં” પ્રસિદ્ધ થવા મોકલી હતી:-

ગાંધીજીને પવિત્ર સંદેશ.

અસ્પૃશ્યતાસિદ્ધિ માટે ગાંધીજી પ્રતિ ચતુર્થ આજ્ઞાન છપાવી. કાઠીઆવાડ રાજકીય પરિષદના સંમેલનપ્રસંગે ભાવનગર મુકામે તખ્તે-સ્વર પ્લોટ ઉપર ગાંધીજીના નિવાસ સ્થાને તે આજ્ઞાનની પચીસ પ્રતો તા. ૮-૧-૨૫ દિને સવારે સનાતનધર્મપ્રવર્તકમંડળના નોકર દ્વારા ગાંધીજીને મોકલવામાં આવી હતી, કિંતુ બંગલાના કોઇ પણ પુરૂષે મંડળના નોકરને ગાંધીજીને રૂબરૂ થવા દેવાનો અવકાશ પણ આપ્યો ન હતો, તેમજ બંગલામાં કોઇપણ મનુષ્યે ગાંધીજીને તે

આજ્ઞાનની પ્રતો પહોંચતી પણ કરી ન હતી. તેજ દિને બપોરે પરિ-
 પૂર્ણના મંડપ બહાર પણ જ્યારે આ આજ્ઞાનની જાપેલ પત્રિકાઓ
 છુટથી જોંચવામાં આવતી હતી, ત્યારે પણ પરિપૂર્ણના મંડપમાં આ
 પત્રિકાઓ ગાંધીજીને કોઈએ પહોંચતી કરી ન હતી. જેથી તા. ૮-૧-૨૫
 દિને આજ્ઞાનની પચીસ પ્રતો રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટ દ્વારા ગાંધીજીને
 મોકલી દેવામાં આવી, જેની પહોંચ અમૃતલાલ દલપતરામ શેઠની સહી
 વાળી તા. ૧૦-૧-૨૫ દિને મને મળી હતી. તા. ૧૧-૧-૨૫ દિને
 બપોર સુધીમાં પણ મને ગાંધીજી તરફથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો ન હતો,
 તેથી તેજ દિને સાંજે દીવાનપરામાં એક નાગર ગૃહસ્થને ત્યાં જ્યારે
 ગાંધીજી આવ્યા હતા, ત્યારે પણ મંડળના નોકરે આજ્ઞાનની પત્રિકાઓ
 ગાંધીજીને પહોંચાડવાની બહુ બહુ પ્રવૃત્તિઓ કરી હતી, પરંતુ ત્યાં પણ
 તે પ્રવૃત્તિઓ નિષ્ફળ ગઈ હતી. આ રીતે આ આજ્ઞાનનો કાંઈ
 પ્રત્યુત્તર અદ્યાપિ પર્યંત મને મળેલજ નથી. અત્ર સ્થલના સનાતનધર્મ
 પ્રવતંકમંડળ તરફથી અસ્પૃશ્યતાનિવારણ સામે પ્રચંડ તેમજ ઘેર વિરોધ
 દર્શાવવા તા. ૬, ૭, ૮ તથા ૯-૧-૨૫ દિનોએ રામવાડીમાં એકત્રિત
 થયેલી ચુસ્ત સનાતનીઓની જાહેર ગંજવર સભાઓમાં મુંબઈની
 વિદ્યુતપરિપૂર્ણ અગ્રગણ્ય નેતા પંડિત શ્રીરમાપતિ મિશ્રજી, અમદાવાદની
 સનાતનધર્મસભાના મંત્રી શ્રીયુત નગીનદાસ પુરૂષોત્તમદાસ સંઘવી
 તેમજ અપ્રતિહત ઉત્સાહ અને અસામાન્ય પારશ્રમવડે સમસ્તભારત-
 વર્ષમાં સ્થળે સ્થળે સનાતનધર્મની અલૌકિક તથા અપૂર્વ જાગૃતિ કરી
 મુકનાર મુંબઈની સનાતનધર્મહિંદુસભાના મંત્રી શ્રીયુત નારણજી
 પુરૂષોત્તમ સાંગાણી આદિ સુપ્રસિદ્ધ વક્તાઓ ખાસકરીને પંધાર્યા હતા.
 અસ્પૃશ્યતા સંબંધે ગાંધીજીના મનનો સંદેહ પૂર્ણાંશે દૂર થવાને આ

એક અમૂલ્ય પ્રસંગ હતો; પરંતુ અત્યંત ખેદપૂર્વક મારે લખી દર્શાવવું પડે છે કે તા. ૧૩-૧-૨૫ દિન તેઓ અહિંથી સાયંકાલે મીકરડ ટ્રેનમાં બેસી કોઇ પણ પ્રકારનો પ્રત્યુત્તર મને આપ્યા વિના બોરસદ તરફ પ્રયાણ કરી ગયા હતા. આ ઉપરથી બે અનુમાન કરવાનાં સમ્ભવ કારણો મને જણાઇ આવે છે તે એ કે અમૃતલાલ દલપતરામ શેઠે આજ્ઞાનની પ્રતો ગાંધીજીને પહોંચતી કરી નહિ હોય અથવા તો ગાંધીજીને પોતાના મનમાં પૂર્ણ રીતે ખાત્રી થઇ ગયેલી હોવી જોઇએ કે આ રીતે મારો પોતાનો પરિપૂર્ણરિતે પરાજય થશે. હિંદુ મુસલમાનનું ઐક્ય લેશ માત્ર નહિં સધાતાં ગાંધીજીની અંત્યજન્મસ્પર્શની કેવલ ધર્મવિરોધી પ્રવૃત્તિપડે ખુદ હિંદુઓમાં એકતા થવાને બદલે સર્વ જ્ઞાતિઓમાં, સર્વ કુટુંબોમાં, સર્વ સંસ્થાઓમાં, ઘરઘરમાં તેમજ વ્યક્તિવ્યક્તિમાં પરસ્પર કુસુપ, કલેશ, કલહ તથા શત્રુતા વધતાં જાય છે, એ વાતનો ભાવનગર આદિ અનેક સ્થળોએ ગાંધીજીએ પોતે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કર્યો છે, જેથી હું ઇચ્છું છું કે ગાંધીજીએ હવે અંત્યજન્મસ્પર્શની દુષ્ટ અને અધમ હિંદુઓને વિના કારણે ઉત્તેજન આપતાં અટકી જવું જોઇએ, તેમજ જ્યારે પંડિત માલવીયાજીએ પણ હમણાં હમણાંમાં છેવટે તા. ૧૧-૧-૨૫ ના “ ગુજરાતી ” ના અંકમાં સનાતની પંડિતો સાથેના સંવાદમાં હિંદુ ધર્મમાં અસ્પૃશ્યતા છે, એમ સાફ સાફ સ્વીકારી લીધું છે, તો પછી ગાંધીજીના શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ અસ્પૃશ્યતાનિવારણરૂપી કેવલ પોતાના કલ્પિત અને કોઇપણ પાયા વિનાના મંતવ્ય પછવાડે ગતાનુગતિકન્યાયથી વિના વિચારે ધસતા પોતાના અનુયાયીઓને ગાંધીજીએ સત્વર અટકાવી દેવા જોઇએ. કારણ કે અસ્પૃશ્યતાનિવારણથી મહાન ધર્મહાનિ થતાં

ભારતવાસી પ્રજાને સ્વરાજ્ય આદિ કોઈપણ પ્રકારના શ્રેયની આશા રાખવી, એ વંધ્યાપુત્રસમાન, આકાશકુસુમસમાન, મૃગતૃષ્ણિકાસમાન, શશશૃંગસમાન, ગગનગંધર્વનગરસમાન તેમજ સિકતાતૈલસમાન છે— અર્થાત્ કે સર્વાશમાં મિથ્યા છે અને પૂર્ણાંશે નિરર્થક છે, એટલું જ નહિં કિંતુ પરિણામે પ્રજાનો એકદમ અધઃપાત અને દારણ દુર્દશા થશે. આ મારા શુદ્ધ હૃદયનો પવિત્ર સંદેશ કોઈપણ સર્જનવીર ગાંધીજીના કાનોકાન લઈ જવા જરૂર પરિશ્રમ લેશે, એમ હું આશા રાખું છું તથા તેમના તરફથી મળતા પ્રત્યુત્તરની પણ હું સાથેસાથજ આશા રાખું છું.

વિ. સં. ૧૯૮૧ માઘ શુક્લ ૭

દશમી. તા. ૩-૨-૨૫

ભૌમવાર. ભાવનગર.

યુનીલાલ છોટમલાલ

બોહરા.

આ “પવિત્ર સંદેશ”નો પણ અઘાપિપર્યંત મને ગાંધીજી તરફથી પ્રત્યુત્તર નહિં મળતાં અત્ર સ્થલે પુનઃ લખી દર્શાવવાની આવશ્યકતા મને પ્રતીત થાય છે કે મધ્યાનહના માર્તંડના પ્રકાશ જેવી સ્પષ્ટ આ લેખ માંહેની અંત્યજસ્પર્શનો નિષેધ કરનારી સર્વ હકીકત નિષ્પક્ષ-પાતપણે એકાગ્રચિત્તથી જાણી લીધા પછી પણ અંત્યજસ્પર્શના હિમા-યતીઓ જે અંત્યજસ્પર્શ કરવા કરાવવાના અસદાગ્રહ-દુરાગ્રહનો પરિણામ કરશે નહિં તો આ રીતે અનેક શાસ્ત્રનિષિદ્ધ આચરણ દ્વારા ક્રમશઃ ઉત્તરોત્તર સર્વ ધર્મ મર્યાદાઓનો લોપ થતાં થતાં મહાત્મા શ્રીભર્તૃહરિ લખે છે તેમ:-

શિરઃ શાર્વ સ્વર્ગાત્પતતિ શિરસ્સસ્તર્ક્ષાતધરમ્
મહીઘ્રાદુત્તુંગાદવનિમવનેશ્ચાપિ જલધિમ્ ।
અથો ગંગા સેયં પદમુપગતા સ્તોકમથવા
વિવેકઞ્ચણનાં ભવતિ વિનિપાતઃ શતમુખઃ ॥

અર્થ:-ઉત્તમ વિષ્ણુપદ્મથી નીકળેલી ગંગા સ્વર્ગથી પ્રથમ મહા-
દેવજીના મસ્તક ઉપર પડે છે, તે મસ્તકપરથી હિમાલય પર્વતપર
પડે છે, તે હિમાલયપર્વતપરથી પૃથ્વીપર પડે છે અને પૃથ્વીપરથી હળરો મુખે
સમુદ્રમાં પડે છે; આ પ્રકારે અધમોદ્ધારિણી નેમજ પતિતપાવની સાક્ષાત
ભગવતી લાગીરથી પણ માત્ર એકજ પગથીયું ચુકતાં ઉત્તરોત્તર નીચા નીચા
પદને પ્રાપ્ત થયાં છે, તે પછી થોડાપણુ વિવેકથી ભ્રષ્ટ થયેલા પુરુષોની
પણુ હળરો પ્રકારે ક્રમે ક્રમે કરીને અધોગતિ-અવનતિજ થાય છે.
અત્રસ્થલે વાયકત્ત્વંદસમક્ષ નિવેદન કરવાની પૂર્ણ આવશ્યકતા મને
જણાય છે કે દેશનેતાઓ આદિનો ગુરૂપરંપરાન્યાયે આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં
લેશમાત્ર પ્રવેશ નહિ હોવાથીજ સાસ્ત્રવિરુદ્ધ કુત્સિત અને અધમ વિચારો
જનસમાજમાં સર્વત્ર પ્રસરાવી અધર્મનેજ ઉત્તેજન આપી વર્તમાન
પ્રબળનનું ધોર અનિષ્ટ તેઓ કરી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિ કિંતુ
ભારતવર્ષની નિર્દોષ ભાવીપ્રજાને માટે પણ મહાન અનર્થ અને દારૂ
આપદરૂપી સઘઃપ્રાણુઘાતક હાલાહલ વિષવૃક્ષોનાં ખીજોતું આરોપણુ તેઓ
કરી રહ્યા છે, એ વાત નિઃસંશય છે.

યદ્યપિ આથી તે તે દેશનેતાઓ આદિ લેશમાત્ર અટકે તેમ નથી
તથાપિ એક વધુ પ્રયાસે તેમને ધર્મ વિરોધીપ્રવૃત્તિઓ કરતા કરાવતા
અટકાવવા કેવલ શુભ હેતુથી વ્યથિત અને વિદીર્ણ હૃદયે હું નીડરપણે

હૃદયના શુદ્ધઆશયપૂર્વક લખી દર્શાવવાની પૂર્ણ હિંમત ધરું છું કે તે તે દેશનેતાઓના વચનાનુસાર ગતાનુગાતકન્યાયે જે જે અધર્માચરણ ભોળીભલી હિંદુમુગ્ધ કરી રહીછે, તે તે અધર્માચરણનુ અણ પ્રત્યવાયના સંપૂર્ણ ભોક્તા શાસ્ત્રસિદ્ધાંત અનુસાર તે દેશનેતાઓજ હોવાથી આ અનિર્વચનીય અને અસાધારણ પાપફલ ભોગવવા તેઓને ચતુર્દશ બ્રહ્માંડમાં સ્થાન નહિં મળતાં વિશ્વકર્માને તેમને માટે એક તદ્દન નોખુંજ સ્થાન નિર્માણ કરવું પડશે, એ હૃદયવિદારક બાબત ઉપર હું સર્વ દેશનેતાઓ આદિનું ખાસ ધ્યાન ખેંચું છું.

આ સમગ્ર લેખપરથી કોઇપણ વાચકમહાનુભાવે એમ માની લેવાનું નથી કે લેખકે આ સર્વ પોતાની વિદ્વત્તા દર્શાવવા લખ્યું છે; પરંતુ આથી માત્ર એટલું તો જરૂર દર્શાવવા ધાર્યું છે કે સર્વ કોઇ “તરવારની ધાર”થી તો પોતાનું ઇચ્છિતકાર્ય સિદ્ધ કરે તેમાં કાંઇ નવાઇ નજ હોય, કિંતુ આપણા દેશનેતાઓ આદિ તો માત્ર “સાંખ્યેશ્વાની ધાર”થીજ પોતાનું ઇચ્છિત કાર્ય કર્યે જાયછે અર્થાત્ કે હાલમાં માત્ર અંત્યજ-સ્પર્શથી નહિં અટકતાં—“વિધવાવિવાહપ્રતિપાદન, વર્ણાંતરલગ્ન, જાત્યંતરખાનપાનવ્યવહાર છત્યાદિ અનેક શાસ્ત્રાનિષિદ્ધ આચરણોમાં પ્રવૃત્તિ કરવા કરાવવા લાગી ગયાછે અને આ સર્વ, આપણીજ મૂર્ખતા, મૂઢતા, ભીરૂતા, દીનતા, મૂકતા-અસ્થાને ધીરતા, શાંતતા, સહિષ્ણુતા, ક્ષાંતઅત્યા, દયાલુતા તેમજ સન્નજનતા,—પ્રમાદ, ઉપેક્ષા, આલસ્ય અને કુંભકર્ણની ગાદ નિદ્રા તથા પરસ્પર વૈમનસ્ય, વિદ્રેષ તેમજ વિરોધ આદિ અસંખ્ય મહાન દોષોનુંજ પરિણામ છે, એમ કોઈપણ પ્રકારના સંકોચવિના હું અત્ર સ્થલે સર્વની અનેકાનેકવાર ક્ષમા માગી લઈ સુરુપ્પ રીતે લખી દર્શાવું છું અને હજીપણ ઉપરના સર્વ દોષોનો ત્યાગ નહિં

કરતાં દિનપ્રતિદિન ધર્મનું હનન થવા દેવામાં ઇશ્વરને ત્યાં પૂર્ણ પ્રત્યવાયના લાગી બની આપણે મૌન અવલંબન કરી બેસી રહેશું તો આપણે માટે આ કરતાં પણ કેવું અને કેટલું વિષમ પરિણામ આવશે, તે તો માત્ર શ્રીવિશ્વંભરજ બાણી શકે; માટે ધર્મનું અભિમાન રાખનારા—“સર્વધર્માચાર્યો, ગુરુપદ ધારણ કરી બેઠેલા મહાત્માઓ, સંપ્રદાય તથા પંથપ્રવર્તકો પવિત્રસ્થાનોએ તથા મંદિરોમાં વ્યાસપીઠપર આરૂઢથઈ મનોરંજક શાસ્ત્રીય, પ્રવચનો કરનારા શાસ્ત્રીઆવાઓ, વાઘ્યંત્ર તેમજ મધુર સંગીતસમેત ભિન્નભિન્ન પ્રકારના હાવભાવો કરી રોચક અને મનોહર કથાઓદ્વારા હરિકીર્તન કરનારા બુવાઓ, મંત્રતંત્રપ્રભાવશાલીપુરૂષો, ઇષ્ટદેવના ઉપાસકો, યોગીઓ, સાધુ સંન્યાસીઓ, બ્રહ્મચારીઓ, ક્ષત્રિય રાજા મહારાજાઓ, પંડિતો, વિદ્વાન વ્યાખ્યાતાઓ, મહાધીશ મહંતો, ધનસંપન્ન વૈષ્ણવો તેમજ સ્માર્તો અને અન્ય સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ, સનાતનધર્મ સલાના નેતાઓ તેમજ સમસ્ત ભારતવાસી હિંદુઓ” !!! જાગો ! ઉઠો ! અને સંપૂર્ણ સાવધાન થઈ નિર્ભયપણે ધર્મત્રાતા—શ્રીજગદીશ્વરનું અનન્ય-શરણુ લઈ ધર્મદ્રોહી તથા ધર્મવિરોધીઓ સામે રણસંગ્રામમાં—પરસ્પર મતભેદને કેવલ ભૂલી જઈ સમૂહાત્મક એકતાના પૂર્ણ અને પ્રબલ વેગથી યા હોમ કરી સત્વર અંપલાવો અને મારા પરમપ્રિય ધર્મબંધુઓ ! પર્યાવસાને ધર્મપક્ષનું સમર્થન કરનાર—દૈવીસંપત્તિસમન્વિત પુરૂષોનોજ સર્વાંશમાં વિજય છે, એમ નિશ્ચયપણે માની લેજો

કલયુગમાં થનાર ઘોર અનાચારોની આગાહી સંબંધે આપણા ત્રિકાલજ્ઞ ઋષિમુનિઓ જે લખી ગયા છે, તે આપણને નોટીસ અર્થાત સૂચના તરીકે, તે તે અનાચારોનો ફક્તદેશ બાણી લઈ, તેમાં નહિ પ્રવૃત્તિ કરવા તથા અન્યને પણ તે પ્રવૃત્તિ નહિ કરવા દેવામાટેજ લખી

ગયા છે, નહિ કે તેમાં કાર્યિક, વાચિક તથા માનસિક ઉત્તેજન દ્વારા પોતે પ્રવૃત્ત થઈ અને અન્યને પ્રવૃત્ત કરાવી પાપ ભાગી બનવા બનાવવા દષ્ટાંત તરીકે—“વિવાહ સંસ્કારાનંતર પતિપત્નીના મહાન્ સમારંભપૂર્વક જન્તા સમારોહને જોઈને, યમી તેણીના ભાઈ યમને પુછે છે કે હે ભાઈ ! આ સભારંભ શાનો છે ? ત્યારે યમ યમીને ઉત્તર આપે છે કે પશુવૃત્તિરૂપે ઇતિસ્તતઃ પરિભ્રમણુ કરતી કામવાસનાને એકજ વિવાહિત સ્ત્રીમાં સંનિર્દ્વ કરી, તે સ્ત્રીમાંજ તે કામવાસનાની તૃપ્તિ કરવા માટે, આ પુરૂષ વૈદિકવિધિથી આ સ્ત્રીનું પાણિગ્રહણ કરી ગૃહસ્થાશ્રમી થયેલ છે. કાર્મવૃષયની આવા પ્રકારની વાત શ્રવણગોચર થતાંજ યમીમાં કામવાસના તત્કાલ જગરક થઈ અને યમને કહ્યું કે—આપણે બંને કામવાસનાની તૃપ્તિમાટે સંગમ કરીએ, ત્યારે ધર્મરાજ યમે એ સંગમને ધોર કુત્સિત કર્મ જાણી પોતાની બેન યમીને કહ્યું કે—

**આ ઘા તા ગચ્છાન્ ઉત્તરા યુગાનિ યત્ર જામયઃ કૃષ્ણન્ અજામિ ।
ઉપર્બૃહિ વૃષભાય બાહુમન્યમિચ્છસ્વ સુભગે પતિં મત્ ॥ ઋગ્વેદસંહિતા**

અર્થ:—હે ભાગિનિ ! જે યુગમાં ભગિનિઓ પણ અયોગ્ય બાત-સંગમ કરશે, તે યુગ આગળ આવશે, અર્થાત્ કે કલિયુગમાં આ ધોર અનાચારનો પ્રચાર થશે, હાલમાં એ યુગ નથી; તેથી હું કહું છું કે—અન્ય કુલોત્પન્ન યોગ્ય વીર્યસેયન સમર્થ પુરૂષ માટે તું બાહુનું ઉપધાન કર અને હે બેન ! મારાથી ભિન્ન કોઈપણ યોગ્ય પતિનું તું અન્વેષણ કર.” કલિયુગમાં બેન ભાઈ સાથે અયોગ્ય સંગમ કરશે, એમ આ મંત્રમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે, તેથી તે પ્રમાણે હાલમાં બેને ભાઈ સાથે તેવું દુષ્ટ વર્તન કરવું, એવો આ મંત્રનો ભાવ નથી, પરંતુ કામવાસના એક એવી દુષ્ટ અને પ્રબળ વસ્તુ છે કે બેનને ભાઈ સાથે પરસ્પર અયોગ્ય

સંગમમાં પ્રવૃત્તિ કરાવી દે, તેથી તેઓને પણ પરસ્પર સંપૂર્ણ સાવધાનીથી ચેતીને ચલાવવામાંજ આ મંત્રનું તાત્પર્ય છે, નહિ કે તે ધોર કુકર્મને ઉરોજન આપવામાં. એટલા માટેજ શ્રી મનુમહારાજે પણ લખ્યું છે :-

**માત્રા સ્વસ્ત્રા દુહિત્રા વા ન વિવિક્તાસનો ભવેત્ ।
બલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ ॥**

અર્થ:— પુરૂષે, માતા, બેન અથવા દીકરી સાથે એકાંતમાં બેસવું નહિ; કારણકે ઇન્દ્રિયોનો બળવાન સમૂહ વિદ્વાનને પણ મોહિત કરી દે છે.

વિશેષમાં વળી એક અત્યંત મહત્વની બાબત આ પુસ્તકના સુરવાચકશ્લોક સમક્ષ દર્શાવાની હું અનુરા લઉં છું કે — “ જે પ્રકારે શિષ્ટ, વિચારશીલ, ધર્માનુષ્ઠાનયુક્ત તેમજ રાગદ્વેષ અને નિષિદ્ધાચારથી રહિત તથા સત્યહિતમિતભાષણુશીલ ધર્મકામવાળા મહર્ષિમનુમહારાજ, યોગીચારવસ્કય પ્રભૃતિ ત્રિકાલજ્ઞ ઋષિમુનિઓએ શાસ્ત્રગ્રંથોમાં જે જે સદાચારોનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે તે આચારોનુંજ મનુષ્યે સેવન કરવું. પોતાની ક્ષુદ્ર અને તુચ્છ શ્રુદ્ધિના પ્રભાવથી—

**સૂક્ષ્માત્સૂક્ષ્મતરો ધર્મસ્તસ્માત્સૂક્ષ્મં ન કિંચન ।
દુર્વિભાવ્યસ્તતો ધર્મઃ કવિભિઃ સૂક્ષ્મદર્શિભિઃ ॥**

અર્થ:—ધર્મ સૂક્ષ્મવસ્તુથી પણ અતિસૂક્ષ્મ છે અને તેનાથી અન્ય કોઈપણ વસ્તુ સૂક્ષ્મ નથી; આથી ધર્મ સૂક્ષ્મદર્શી ઋષિમુનિઓથી પણ મહામુશ્કેલીથી બાળી શકાય તેવો છે.

न कल्माषो न कपिलो न कृष्णो न च लोहितः ।
अणीयान्श्रुरधारायाः के धर्मं वक्तुमर्हति ॥

અર્થ:-ધર્મ કાપરચિત્રો નથી, માંજરવર્ણો નથી, કાળો નથી, તેમજ લાલ નથી; ધર્મ સખ્યાની ધાર કરતાં પણ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, માટે ધર્મનું વિવેચન કરવાને કોણુ યોગ્ય છે ?

ધર્મ જેવા સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ ગહન વિષયપર કેવલ યુક્તિપ્રયુક્તિઓથી કદાપિ કાલે મનુષ્યે હસ્તપ્રક્ષેપ કરવો નહિં તેમજ શાસ્ત્ર પ્રમાણોના અર્થોના અનર્થો કરવા નહિં. માટે આ કરવા યોગ્ય છે કે આ કરવા યોગ્ય નથી, એવા પ્રકારના સંશય દોલામાં જ્યારે મનુષ્યનું મન દોલાયમાન થતું જેવામાં આવે, ત્યારે તે મનુષ્યે પોતાની બુદ્ધિએ કરેલ નિર્ણયપર લેશમાત્ર વિશ્વાસ નહિં રાખતાં, શ્રીકૃષ્ણભગવાને અભ્યુત્થાનને કહેલા શ્લોકનું સંપૂર્ણ અનુશરણ લેવું:-

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

અર્થ:-આ કરવા યોગ્ય છે કે આ કરવા યોગ્ય નથી-અર્થાત્ કે આ સ્પર્શ કરવા યોગ્ય છે કે આ સ્પર્શ કરવા યોગ્ય નથી, આ ભક્ષણ કરવા યોગ્ય છે કે આ ભક્ષણ કરવા યોગ્ય નથી, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના ધાર્મિક વિષયોનો નિર્ણય કરવામાં મનુષ્યે બુદ્ધિબલ, યુક્તિ તથા અન્યપ્રમાણોનો આશ્રય નહિં લેતાં કેવળ શાસ્ત્રનેજ મુખ્ય પ્રમાણભૂત માનવું અને આવા વિષયોમાં ધર્મશાસ્ત્રો શું આજ્ઞા આપેછે, તે બરાબર જાણી લેઈ, તે આજ્ઞાનુસારજ મનુષ્યે સર્વદા વર્તવું. ધર્મશાસ્ત્રનું

લેશમાત્ર જ્ઞાન નહિ ધરાવનાર તેમજ દેશકાલાનુસાર શાસ્ત્રવચનોના અર્થનો અનર્થ કરી નાખનાર કોષપણ અનધિકારી વ્યક્તિએ ધાર્મિક વિષયમાં આપેલ કપોલકલ્પિત નિર્ણયને ગતાનુગતિક તેમજ

શ્રુતિસ્મૃતી હુમે નેચે દ્વિજાતીનાં પ્રકીર્તિતે ।

एकेन विकलः काणो द्वाभ्यामंधः स उच्यते ॥ वृद्धगौतमः

અર્થ:-“શ્રુતિ અને સ્મૃતિ-એ દ્વિજનેનાં એ નેત્રો છે. શ્રુતિ તથા સ્મૃતિ-એ એમાંથી જે દ્વિજનો માત્ર એકમાંજ પ્રવેશ હોય, તો તેને એકજ નેત્ર હોવાથી તે કાણો કહેવાય છે અને જે બંનેમાં પ્રવેશ ન હોયતો બંને નેત્રો નહિ હોવાથી તે અંધ કહેવાય છે;” આ બંને દિવ્ય નેત્રો હાલમાં આપણને ગુરૂપરંપરાપ્રાપ્ત નહિ હોવાથી અંધપરંપરા ન્યાયે કોષપણ ધર્માભિમાની પુરૂષે કાયિક, વાચિક તથા માનસિક કોષપણ પ્રકારનું અનુમોદન તથા ઉત્તેજન આપવું નહિ તેમજ ધર્મનું અભિમાન ધરાવનાર ભારતવર્ષની સમસ્ત સનાતની પ્રજાએ, દેશનેતાઓ તથા સુધારકવૃત્તિના કહેવાતા આચાર્યો કે જે ધાર્મિક વિષયોમાં હસ્ત-પ્રક્ષેપ કરવા લાગી ગયાછે, તેઓની સામે ઉગ્ર તેમજ ઉત્કટ વિરોધ ઉપરિચિત કરી દેવા સત્વર બદ્ધપરિકર થઈ જવું, એજ નમ્ર વિજ્ઞપ્તિ.

ઉપસંહાર.

આપણા પરમપવિત્ર ઋષિમુનિઓ જેઓ નિર્જન અરણ્યમાં કંદ, મૂલ, ફલ, પુલ આદિ કેવલ સાત્ત્વિક પદાર્થોનો આહાર કરીને પોતાનું નિર્દોષ, નિર્ભય અને નિર્મલ જીવન વ્યતીત કરતા હતા, જેઓ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન-કાલગ્રાયનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવતા હતા તેમજ

યોગવિદ્યાના પ્રભાવથી અનેકવિધ અદ્ભુત શક્તિઓ ધરાવતા હતા, જેઓની અહિંસાવ્રતની પ્રતિષ્ઠાને લીધે નૈસર્ગિક રીતે પરસ્પર વૈરભાવ ધારણ કરનારાં પ્રાણીઓ પણ જેઓની સાન્નિધ્યમાં પોતાના વૈરભાવનો પરિત્યાગ કરી પરસ્પર મિત્રતાથી વર્તી સ્વચ્છંદે આનંદથી વિચરતાં હતાં, જેઓના સત્યવ્રતની પ્રતિષ્ઠાને લીધે જે જે વચન તેઓ બોલતા, તે તે વચન પ્રમાણે જ થતું હતું, જેઓએ અસામાન્ય પરિશ્રમ આદિ ઉઠાવી કેવલ પારમાર્થિકવૃત્તિથી જ ઋતંભરાપ્રજ્ઞા સમાધિદ્વારા પરમાત્માની સાક્ષાત્ આજ્ઞા-કાયદાકાનુનરૂપ શ્રુતિઓ તથા સ્મૃતિઓનો, સમગ્ર ચાતુર્વર્ણ્યપ્રજ્ઞના ઐહિક તથા પારલૌકિક શ્રેયને માટે, સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો, જેઓનાં પ્રાતઃસ્મરણીય નામોનું સંકીર્તન કરી અઘાપિ પણ સમસ્ત ચાતુર્વર્ણ્ય પ્રજ્ઞ પોતાની વાણીને પવિત્ર કરેછે, જેઓએ આપણા ઉપર કરેલી આનર્વચનીય ઉપકારપરંપરાંથી મહાન્ ઋણુમાંથી આપણે ગણકાલમાં કોટિ ઉપાયે પણ મુક્ત થઈ શકીએ તેમ નથી, જેઓએ કરેલા અનંત ઉપકારોના પ્રત્યુપકારનિમિત્તે ચાતુર્વર્ણ્યપ્રજ્ઞ તર્પણ આદિ નિત્યકર્મોદ્વારા તેઓના ઋણુમાંથી માત્ર ચત્કિચ્છિદંશે મુક્ત થવા પ્રબલ પ્રયાસ કરેછે, જેઓનાં ચરણકમલનાં રજકણોથી પવિત્ર થયેલી આ ભારતભૂમિમાં જન્મ લેવાને સ્વર્ગીયસુખના પણ પરિત્યાગપૂર્વક અક્ષરધામની પ્રાપ્તિ માટે સ્વર્ગના દેવતાઓ પણ અહનિંશ જપ જપી રહ્યા છે, જેઓના અકાટ્ય, અચલ અને અખંડનીય સિદ્ધાંતો અનુસાર વર્તન કરી અસંખ્ય મહાપુરુષો આ અપાર તથા અગાધ સંસારસાગર ઉત્તીર્ણ કરી ગયાછે, જેઓએ રચેલાં શાસ્ત્રોનાં વિધિનિષેધવચનો પ્રમાણે નહિં વર્તવાથી સમસ્ત હિંદુ પ્રજા આજ અનેક પ્રકારની દારણ દૈવી આપત્તિઓ ભોગવી રહીછે, એટલુંજ નહિં કિંતુ દિનપ્રતિદિન ધોર

અવનતિ તરફ પ્રયાણ કરતી જાય છે, જેઓની અપૂર્વ અને અલૌકિક અનેકાનેક કૃતિઓમાટે પાશ્ચાત્યપંડિતો તેમજ મહાન તત્ત્વવેત્તાઓ પોતાના પુસ્તકોમાં મુક્તકંઠે સ્તુતિ કરી ગયા છે, જેઓની અદ્ભુત દૈવીશક્તિઓ માટે વિદેશી વિદ્વાનો પોતાના ગ્રંથોમાં જેઓના ગુણાનુવાદોનું યશોગાન કરી ગયા છે, જેઓના આદર્શભૂત રાગદ્વેષ રહિત શુદ્ધ ચારિત્ર્યોને લીધેજ એક સમય પ્રાચીન કાલમાં ભારતવર્ષ ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખરપર પહોંચી સમગ્ર ભૂમંડલમાં વિશ્વવિખ્યાતિને પામ્યો હતો, જેઓના અવર્ણનીય ઉપકારોના પ્રત્યુપકારમાં ગાંધીજી હિંદુ-જાતમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં જેઓને વિના વિચારે શયતાન, પાપમંડી તથા રાક્ષસ કહી નાંખી ભારતવર્ષની અસંખ્ય સનાતનધર્માભિમાની પ્રજાની માનસિક વૃત્તિઓપર કઠોર કુકારના પ્રહારો કરી એક હિંસાનું અસાધારણ મહાન કાર્ય કરી રહ્યા છે, તે આપણા પરમ કાર્ણિક ઋષિમુનિઓએ ધર્મશાસ્ત્રોમાં દર્શાવેલ હિતકારક માર્ગોનુંજ આપણે અનુશરણ લેવું યોગ્ય છે; મનુમહારાજ આ વિષયના સમર્થનમાં લખે છે કે:-

येनास्य पितरो याता येन याताः पितामहाः ।

तेन यायात्सतां मार्गं तेन गच्छन्न रिष्यते ॥

અર્થ:-જે વેદોક્ત માર્ગનું આપણા પૂર્વજ વ્યાસાદિ મહાન ઋષિઓએ સ્થાપન કર્યું છે અને જે સન્માર્ગનું પિતા અને પિતામહ પાલન કરતા હોય, એજ શુભ માર્ગે સર્વ મનુષ્યોએ હમણાં પણ ચાલવું ઉચિત છે; પિતા, પિતામહ આદિથી સેવિત શુભ માર્ગનું જે સેવન કરે છે, તેની કદાપિ કાલે અધોગતિ થતીજ નથી.

આ પ્રમાણે ઉપર દર્શાવેલ મહાત્મા મનુ ભગવાનનો અમૃતસમાન ઉપદેશ ગ્રહણ કરી સનાતનધર્મના અદ્વિતીય છત્ર નીચે નિયુક્ત શ્વેલ સમસ્ત આતુર્વણ્ય પ્રજા પોતપોતાના વર્ણાશ્રમધર્મપર આરૂઢ થઈ શાસ્ત્રવિહિત કર્મોનું સમ્યક્ આચરણ તથા શાસ્ત્રનિષિદ્ધ કર્મોનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવાનો સત્વર આરંભ કરી દે, તો પ્રાચીન ઋષિમુનિઓના વૈદિક સમયમાં એક વખત પરમાત્માના પરિપૂર્ણ અનુગ્રહથી વિવિધ વૈભવભોગસંપન્ન આપણો આ ભારતવર્ષ તત્ત્વજ્ઞાન, યોગસામર્થ્ય, તપોબલ્લ, ભક્તિ વૈરાગ્યાદિ માહાત્મ્ય, અદ્વૈતકક દિવ્ય પ્રભાવ, અગાધશુદ્ધિઆતુર્વ તેમજ વિવિધ કલાકૌશલ્યઆદિથી વિશ્વાવિખ્યાતિને પામી ઉન્નતિના ઉચ્ચ શિખરપર પહોંચ્યો હતો, તેજ પ્રમાણે આજ પણ આપણી આ પરમ-પાવત્ર ભારતભૂમિ અનેક પ્રકારની ચાલી રહેલી દૈવી આપત્તિઓથી તથા દુર્દશાથી દૂર થઈ, ધર્મશાસ્ત્રની દાષ્ટ્યે વિવિધ પ્રકારની ઉન્નતિ, સંપૂર્ણ શાંતિ, અનિવંચનીય સુખ તથા સંપત્તિનો સંપૂર્ણ ઉપભોગ કરવા પરમ ભાગ્યશાલી બની શકે તેમ છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ કાષ્ઠિ-પણ પ્રકારના આયાસવિના પરમકૃપાળુ પરમાત્માની સંપૂર્ણ કૃપાથી સ્વરાખ્ય પણ કરામલકવત જ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે, એ અત્યંત મહત્વનો વિષય આ લેખના સુગવાચકવૃંદસમક્ષ નિસંકોચપણે અત્યંત હર્ષપૂર્વક નિવેદન કરું તો તે કાષ્ઠિપણ રીતે અસ્થાને ગણાશે નહિ.

अपृष्ठोऽपि हितं ब्रूयाद्यस्य नेहेत्पराभवम् ।

एष एव सतां धर्मो विपरीतमतोऽन्यथा ॥

शुभं वा यदि वा द्वेष्यं प्रियं वा यदि वाप्रियम् ।

अपृष्ठोऽपि हितं वक्ष्येद्यस्य नेहेत्पराभवम् ॥

અર્થ:—જો પુરૂષનો પરાભવ થતો જોવાની ઈચ્છા ન હોય, તેને પુછ્યાવિના પણ હિતકારક આપત કહી દેવી; આ સત્પુરૂષોનો

ધર્મ છે અને હિતકારક આપત ન કહેતી, એ અસત્પુરુષોનો ધર્મ છે. શુભ હોય અથવા અશુભ હોય તેમજ પ્રિય હોય અથવા અપ્રિય હોય, તોપણ જે પુરુષોનો પરાભવ થતો જોવાની ઇચ્છા ન હોય, તેને પુછ્યા વિના પણ હિતકારક આપત કહી દેવી.”

ઉપરનાં ઐશ્વર્યક નીતિશાસ્ત્રોનાં વચનોનું સંપૂર્ણ મનન કરી, સમગ્ર ચાતુર્યપ્રજ્ઞનું પરમહિત શેમાં રહેલું છે ? એ સમ્યક્પ્રકારે દર્શાવી દેવા આ લેખ કાંઈપણ પ્રકારના અસદાશયથી રહિત કેવલ શુદ્ધ બુદ્ધિથી મેં લખ્યો છે, એ યથાર્થ અને સ્પષ્ટ હકીકત આ ગ્રંથના સુસ્ત વાચકવર્ગસમક્ષ નિવેદન કરવાની હું અનુગ્રા લઉં છું. છતાં પણ આ ધર્માવષયક લેખો સંબંધે નિંદા કરવામાં કેટલાએક સુધારક નારિતકો જરૂર તત્પર થશે, તો તેના પરિહાર નિમિત્તે લખવાનું કે:—

નાસ્તિકાઃ પ્રાક્તનં ધર્મં નિંદંતુ કિંમુ તાવતા ।

ન હિ ધૂલિચયઃ ક્વાપિ માસ્કરોઽમાસ્કરો ભવેત્ ॥

અર્થ:—“નાસ્તિકો સનાતનધર્મની ભલે નિંદા કરે; તેટલાથી શું ? ધૂળના ઢગલાથી અર્થાત્ સૂર્યની આડે વંટોળીયો આવવાથી સૂર્ય ક્યાંઈ પ્રકાશ નહિં આપનારો થતો નથી; અર્થાત્ કે વંટોળીયો પાછો છિન્ન-ભિન્ન દશાને પ્રાપ્ત થતાં સૂર્ય જોવાને તેવોજ પ્રકાશે છે.” આ રીતે આપણા સનાતનધર્મપર અનેક પ્રકારનાં આક્રમણો થઈ ગયાં, છતાં પણ આજ સનાતનધર્મ અખિલ વિશ્વમાં પોતાનું અવિચલ સાર્વભૌમપદ ભોગવી રહ્યો છે, એ અતિ મહત્વના વિષયને પ્રજ્ઞાનસમક્ષ નિવેદન કરી હું આ લેખ સમાપ્ત કરું છું. **इति शिवम्.**

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

પુનર્લગ્નનિષેધનું પરિશિષ્ટ.

કન્યાનો વિવાહ એકજ વખત થાય છે બીજી વખત થઈ શકતો નથી તેનું મુખ્ય કારણ કન્યાના દાનનો વિધિ છે જેને માટે મનુ-ભગવાન અધ્યાય ૫ ના શ્લોક ૧૫૧માં કહે છે કે

यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां भ्राता चानुमते पितुः ॥

તં શુશ્રૂષેત જીવન્તં સંસ્થિતં ન ચ લંઘયેત્ ॥ ૧૫૧ ॥

પિતા કન્યાને જેની સાથે પરણાવે અથવા તો પિતાની અનુ-મતિથી ભાઈ કન્યાને જેની સાથે પરણાવે તે પતિ જીવતો હોય ત્યાં સુધી સ્ત્રીએ તેની સેવા કરવી અને તેના મરી ગયા પછી બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને તેની શ્રાદ્ધાદિક ક્રિયા કરવી.

मंगलार्थं स्वस्त्ययनं यज्ञश्चासां प्रजापतेः ॥

प्रयुज्यते विवाहेषु प्रदानं स्वाम्यकारणम् ॥ ૧૫૨ ॥

વિવાહોમાં ઐભ્યપતિને ઉદ્દેશીને જે યજ્ઞ કરવામાં આવે છે તે સ્ત્રીઓના મંબળને માટે અને કલ્યાણને માટે છે. પરંતુ સ્વામિપણામાં તો વાગ્દાનજ કારણ છે.

કારણ કે વાગ્દાનથી અમુક પુરૂષનું અમુક કન્યાપર સ્વામીપણું સિદ્ધ થાય છે, અને તે વાત ધ્યાનમાં રાખીને મનુભગવાને વાગ્દતા કન્યાનું મરણ થાય તો તેના પતિના સંપિડોને ત્રણ રાત્રિનું આશૌન્ય કહ્યું છે. પરંતુ વિવાહ વિધિ થયા વિના તે કન્યાનું ભાર્યા પહોં સિદ્ધ થતું નથી. તેમજ પરાશર સ્મૃતિમાં પણ

નષ્ટે મૃતે પ્રવ્રજિતે ક્લિબે ચ પતિતે પતૌ ।

પંચસ્વાપત્તુ નારીણાં પતિરન્યો વિધીયતે ॥

વાગ્દત્તા કન્યાનો પતિ ખોવાઈ ગયો હોય, મરી જાય, ત્યાગી થઈ જાય, નપુંસક નિવડે અથવા તો પતિત એટલે વટલાઈ જાય, તો તે કન્યાનું ખીજે ઠેકાણું વાગ્દાન થઈ શકે છે. એમ કહેવા છે પરંતુ કેટલાએક અસાધુ પુરુષો તે વચન વિવાહિતા કન્યા પરત્વ માને છે. તે તેમની કેવળ અસતતાજ છે. કેમ જે આ વચનને વિવાહિતા કન્યાપર માનશું તો જે સ્ત્રીનો પતિ ત્યાગી થઈ ગયો હોય અથવા જેનો પતિ યુરોપ અમેરિકા જઈ વટલી ગયો હોય તેવી વિવાહિત સ્ત્રીઓને પણ પુનર્વ્રત્ન કરાવવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. પરંતુ પુનર્વ્રત્નના હિમાયતીઓ તેમ કરવા ઇચ્છતા હોય એમ જણાતું નથી અને ધર્મશાસ્ત્રકારોત્તો સ્ત્રીઓને કાંઈપણ સ્થિતિમાં પુનર્વ્રત્ન કરવાનો નિષેધજ કરે છે અને એવાજ હેતુથી ભગવાન મનુ અધ્યાય ૫ ના શ્લોક ૧૫૬ માં કહે છે કે

પાણિગ્રાહસ્ય સાધ્વી સ્ત્રી જીવતો વા મૃતસ્ય વા ।

પતિલોકમભીષ્સન્તી નાચરેત્કિંચિદપ્રિયમ્ ॥

પતિની સાથે ધર્માચરણ કરીને મેળવેલા સ્વર્ગલોકમાં જવાની ઇચ્છા હોયતો પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાનો પાણિગ્રહણ કરનારો પતિ જીવતો હોયકે મરી ગયો હોય તોપણ તેને અણુગમતું કાંઈપણ કાર્ય કરવું નહીં.

કામં તુ ક્ષપયેદ્દેહં પુષ્પમૂલફલૈઃ શુભૈઃ ।

ન તુ નામાપિ ગૃહ્ણીયાત્ પત્યૌ પ્રેતે પરસ્ય તુ ॥

સારીરીતે ખાવા પિવાનું હોય તોપણ વિધવા સ્ત્રીએ સત્વગુણી પુષ્પ, ફળ અને મૂળ વડે અદ્ય આહાર કરીને શરીરને ક્ષીણ કરવું તથા પતિના મરી જવા પછી વ્યભિચાર બુદ્ધિથી પર પુરુષનું નામ સુક્ષ્મ લેવું નહીં.

આસીતામરણાત્ક્ષાન્તા નિયતા વ્રહ્મચારિણી ।

યો ધર્મ એકપત્નીનાં કાંક્ષન્તી તમનુત્તમમ્ ॥ મનુ. અં. ૫. ૧૫૮
એક પતિની સેવા કરનારી તથા વરદાન, શાપદાન વગેરે શક્તિ મેળવવાની ઇચ્છાવાળી પતિવ્રતા સ્ત્રીએ વિધવા થયા પછી મનની કામનાને શાંત પાડી દેવી, નિયમો પાળવા અને મરણ પર્યંત અહ્યચર્ય-વ્રત પાળવું.

વિધવા સ્ત્રીને જીવંત પર્યંત અહ્યચર્ય પાળીને રહેવાથી કેવું ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેના સંબંધમાં લગવાન મનુ. અ. ૫. શ્લો. ૧૫૯ માં કહે છે

અનેકાનિ સહસ્રાણિ કુમારવ્રહ્મચારિણામ્ ।

દિવં ગતાનિ વિપ્રાણામકૃત્વા કુલસંતતિમ્ ॥

હજારો અને લાખો આહ્મણો કુળની વૃદ્ધ માટે સંતતિ ઉત્પન્ન કર્યા વિના આત્મ વયથીજ અહ્યચર્ય વ્રત પાળીને સ્વર્ગમાં ગયા છે. અર્થાત્ પુત્રવિના અહ્યચર્યથી પણ સ્વર્ગ મળે છે. તે પ્રમાણે

મૃતે મર્તરિ સ્વાધ્વી સ્ત્રી વ્રહ્મચર્યે વ્યવસ્થિતા ।

સ્વર્ગં ગચ્છત્યપુત્રાપિ યથા તે વ્રહ્મચારિણ ॥ મનુ. અ. ૫. ૧૬૦ ॥

પતિ મરી ગયા પછી જે પતિવ્રતા સ્ત્રી અહ્યચર્ય પાળીને રહે છે તે પુત્ર વિનાની હોય છે તોપણ અહ્યચારીઓની જેમ સ્વર્ગમાં જાય છે.

પતિં યા નાર્મિચરતિ મનોવાગ્દેહસંયતા । સા ભર્તૃ કમાપ્નોતિ
સન્નિઃ સાધ્વીતિ ચોચ્યતે ॥ મ. અ. ૫. શ્લો ૧૬૫

પરપુરુષનું સ્મરણ ન કરવું એનું નામ મનઃસંયમ, પોતાના પતિના ગુણો કરતાં પરના ગુણોનાં વખાણ ન કરવાં તેનું નામ વાક-સંયમ અને પર પુરુષનો સ્પર્શ ન કરવો તેનું નામ શરીરસંયમ. આ ત્રણ પ્રકારના સંયમ પાળી જે સ્ત્રી મન, વાણી અને કાયાથી પતિનીજ સેવા કર્યા કરે છે તે સ્ત્રી પતિના લોકમાં જાય છે અને સત્પુરુષોમાં તેને સાધ્વી એટલે પતિવ્રતા સ્ત્રી કહે છે.

અનેન નારી વૃત્તેન મનોવાગ્દેહસંયતા ।
ઈહાઘ્યાં કીર્તિમાપ્નોતિ પતિલોકં પરત્ર ચ ॥ મ. અ. ૫. શ્લો ૧૬૬

ઉપર પ્રમાણે મન, વાણી અને કાયાથી નિયમમાં રહેનારી જે સ્ત્રી સદાચાર પ્રમાણે વર્તે છે તે સ્ત્રી આ લોકમાં ઉત્તમ કીર્તિ મેળવે છે અને મરણ પછી પતિના લોકમાં જાય છે.

પાણિગ્રહણિકા મંત્રાઃ કન્યાસ્વેવ પ્રતિષ્ઠિતાઃ ।
નાકન્યાસુ ક્વચિન્નૃણાં લુપ્તધર્મક્રિયા હિ તાઃ ॥ મનુ. અ. ૮. શ્લો ૨૨૬

પાણી ગ્રહણ સંબંધી વૈદિક મંત્રો કન્યાઓને વિષેજ લાગુ પડે છે. પરંતુ અકન્યાને (પરણેલી) માટે લાગુ પડતા નથી, કારણકે તેના કન્યાપણાના ધર્મનો લોપ થયો છે.

પાણિગ્રહણિકા મંત્રા નિયતં દારલક્ષણમ્ ।
તેષાં નિષ્ઠા તુ વિજ્ઞેયા વિદ્વન્નિઃ શક્તમે પદે ॥

પાણી ગ્રહણના મંત્રો કન્યામાં ભાર્યાપણું લાવવા માટે નિયમ કરનારા છે, તે મંત્રોની પરિપૂર્ણતા તો સંપ્તપદી થયા પછી થાય છે.

એમ વિદ્વાનોએ જાણવું અને તે ઉપરથી એ પણ નિશ્ચય થાય છે કે વિવાહના મંત્રોવડે વિધિથી પરણેલી સ્ત્રીજ ભાર્યા મનાય છે. પણ વિધિ વિના માત્ર અનાયોની પેઠે પરણેલી સ્ત્રી ધર્મપત્ની નથી, અને તેનાં સંતાન પણ ધર્મ્ય પ્રજા રૂપ નથી, તેમજ આ વચનથી એપણુ સિદ્ધ થાય છે જે ન્યાં સુધી સુપ્તપદી થઈ નથી, ત્યાંસુધી તે સ્ત્રીમાં ભાર્યાપણું થતું નથી તેથી તે પહેલાં જે સ્ત્રી વિધવા થાય તેનું ફરીથી લગ્ન થઈ શકે છે પરંતુ સુપ્તપદી થઈ રહ્યા પછી તેનું ભાર્યાપણું સિદ્ધ થએલું હોવાથી તેનું ફરી લગ્ન થઈ શકતું નથી તોપણ જે સ્ત્રી યાવતજીવ બ્રહ્મચર્ય પાળીને રહે છે તેને ઉત્તમ લોકની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ કોઈપણ અગ્નિહોત્રાદિક ગૃહસ્થ ધર્મ નહીં આચરીને કેવળ વિષયસુખ માટેજ લગ્ન કરે છે તેઓને ઉત્તમ લોકની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

વિષયવાસના તો પ્રાણીમાત્રને સ્વાભાવિક પ્રાપ્તજ છે તેનું જીંદગી સુધી સેવન કરવું તે તો પશુઓની સમાન હોવાથી પશુધર્મ રૂપ છે માટે નિંદ્ય છે તે માટે તે વિષયવાસનાને ધીમે ધીમે અટકાવવા માટે એ છ શુઓને વશ કરવા ઇચ્છતો હોય તેણે પ્રથમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરીને સ્ત્રી પરણી તેને વશ કરવાનો યત્ન કરવો. જેમકે કિલ્લાનો આશ્રય કરીને યુદ્ધ કરનાર રાજા પોતાના પ્રબળ શુઓને પણ જીતી શકે છે. પણ શત્રુઓ નબળા પડે ત્યારે કિલ્લાનો ત્યાગ કરી ડાહ્યા પુરૂષે વિચરવું. કહેવાની મતલબ એ છે કે કામવાસના સ્વાભાવિક હોવાથી તેનો એકદમ ત્યાગ કરવો સર્વ મનુષ્યોને અશક્ય છે એમ ધારી શાસ્ત્રકારોએ એક સ્ત્રી પરણી તેમાં યુક્તિથી કામવાસનાને ધીમે ધીમે ઓછી કરતાં જવી અને છેવટ તેનો સમૂળગો ત્યાગ

કરી વાનવસ્થ અથવા સંન્યાસ ગ્રહણ કરવો. કારણ કે કામવાસનાનો ત્યાગ કર્યા શિવાય કલ્યાણ થઈ શકતું નથી એવા હેતુથીજ ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે કામ, ક્રોધ અને લોભ એ ત્રણ નરકનાં દ્વાર છે અને આત્માનો નાશ કરનારાં છે માટે એ ત્રણનો ત્યાગ કરવો. એવા ગંભીર ગૂઢ હેતુને નહીં સમજનારાઓ લગ્ન કરવાનો હેતુ વિષયભોગ છે એમ સમજીને કામી સ્વતાં પશ્યતિ એ ન્યાય પ્રમાણે બધાં મનુષ્યોને વિષયવાસના વધારવાનો પ્રયત્ન કરી પશુધર્મ ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે એ ઘણું શોચનીય છે.

જે ભારતવર્ષની પ્રજા હજારો વર્ષથી પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના ઉપદેશ પ્રમાણે વિષયવાસનાનો અને આસુર સંપત્તિનો ત્યાગ કરવા યત્ન કરી રહીએ તેને તેમાં ખોટા દોષો ખતાવી પશ્ચિમની પ્રજાની પેઠે વિષયાસક્ત બનાવવા પ્રયત્ન કરી રહેલ છે અને સત્સંગનો, શાસ્ત્રના પંડિતોનો અને શાસ્ત્રીયશ્રવણનો વ્યાસંગ છુટી જવાથી અનભિસ પ્રજા તે કામવાસનાના ઉપદેશને આદરથી શ્રવણ કરી રહી છે અને તે પશુધર્મનું આચરણ કરવા કરાવવા પ્રતિદિન પ્રયત્ન કરી રહેલ છે તે માત્ર કલિકાલનોજ મહિમા છે અને તે પ્રજાનું ભાવી અનિષ્ટનુંજ મુચન કરે છે જે માટે વિદુર કહે છે કે

यस्मै देवाः प्रयच्छन्ति पुरुषाय परामवं ।

बुद्धिं तस्यापकर्षति सोऽवा चीनानि पश्यति ॥

જે પુરુષનો દેવો પરાભવ કરવા ઇચ્છે છે તેની બુદ્ધિ ખેંચી લેશે અને તે પુરુષ અવળા માર્ગનેજ જીવે છે, જેથી તેનો વિનાશ થાય છે.

પુરુષે એક સ્ત્રી પરણવી અને સ્ત્રીએ એક પુરુષ સાથે લગ્ન કરવું, એ પ્રમાણે લગ્નથી જોડાએલાં સ્ત્રી પુરુષે ધીમે ધીમે કામવાસનાને

શાંત કરવી અને તે માટે નિયમો પાળવા જેને માટે મનુ ભગવાન
અ, ૩ શ્લો ૪૫, ૪૬, ૪૭, માં કહે છે કે:—

ઋતુકાલાભિગામી સ્યાત્સ્વદારનિરતઃ સદા ।

પર્વવર્જ વ્રજેશ્વનાં તદ્વ્રતો રતિકામ્યયા ॥

ઋતુસ્વાભાવિકઃ સ્ત્રીणां રાત્રયઃ षોडश रमृताः ।

તાસામાદ્યાશ્રતસ્રસ્તુ નિર્દિતૈકાદશી ચ યા ।

ત્રયોદશી ચ શેષાસ્તુ પ્રશસ્તા દશરાત્રયઃ ॥ ૪૭ ॥

ઋતુકાળ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પોતાની સ્ત્રી પાસે જવુંજ, સદાય
પોતાની સ્ત્રીને વિષેજ પરાયણ રહેવું તથા સ્ત્રી રતીની કામનાથી
પાર્થના કરે તો પુરૂષે પર્વોને છોડીને સ્ત્રી પાસે જવું, સ્ત્રીઓનો
ઋતુકાળ સેવન દીવસ ગણાય છે, તેમાં પ્રથમની ચાર રાત્રિઓ એટલે
રજોદર્શનના ચાર દિવસ, અગ્યારમી રાત્રી અને તેરમી રાત્રી એ રાત્રીઓ
નિંદ્રા છે. તેમાં સ્ત્રી પાસે જવું નહિ. રાત્રીઓ કરીએ માટે દિવસે જવું નહિ.
બાકીની દશ રાત્રીઓ પ્રશસ્ત ગણાય છે. તેમાંપણ પૂર્ણિમા અમાવાસ્યા
પર્વનો ત્યાગ કરવો. એ પ્રમાણે વિષયવાસનાને અટકાવવા માટે
નિયમ કરેલ છે. એજ પ્રમાણે પોતાના કુલ ગોત્રની કન્યાને પરણવી
નહીં એમ કહેવામાં પણ વિષયવાસનાને અટકાવવાનોજ હેતુ સમા-
એલો છે માટે શ્રીમદ્ભાગવતમાં પ્રિયવ્રત રાજાને ઉપદેશ આપતાં
ભગવાન બ્રહ્મા કહે છે કે:—

યઃ ષડ્ સપતાન્વિજગીષમાણઃ ગૃહેષુ નિર્વિશ્ય યતેત પુર્વમ્ ।

અત્યેતિ દુર્ગાશ્રિત ઝર્જિતારીન્ ક્ષીણેષુ કામં દિવરોદ્ધેપશ્ચિત્ ॥

જે પુરૂષ પાંચ ઇન્દ્રિયો અને જીવન મન એ સર્વને જીતવા ઇચ્છતો
હોય તેણે પ્રથમ ગૃહાધ્યાશ્રમમાં પ્રવેશ કરીને તેને વશ કરવા યત્ન

કરવો. જેમ રાજા કિલ્લાનો આશ્રય કરીને બળવાન શત્રુઓને પણ જીતે છે, તેમ પછી શત્રુઓ નબળા પડે ત્યારે વિદ્વાન પુરૂષ ગૃહ-સ્થાત્રમ છોડીને ત્યાગી થઈને યથેચ્છ વિચરે. પરમાત્મા પાસે અંતઃકરણ પૂર્વક માગીએ છીએ કે ભારતવાસી પ્રજાને પ્રભુ સદ્-બુદ્ધિ આપે અને વિષયવાસના વધારનારી અધાર્મિક અસત પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે સ્ત્રીઓનાં મુનર્લગ્ન, વર્ણાંતરલગ્ન, અસ્પૃશ્યધર્મનો ત્યાગ, ભક્ષ્યાભક્ષ્યધર્મનો ત્યાગ, અને વર્ણવ્યવસ્થાનો વિનાશ વિગેરે સના-તન વૈદિક ધર્મને નાશ કરનારી પ્રવૃત્તિઓ તેમનાં ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થવા પામે નહીં. છેવટમાં એટલું સ્મરણ આપવાની રજા લઉં છું કે પ્રત્યેક વ્યક્તિનું કે સમગ્રદેશનું રક્ષણ પોતપોતાનો ધર્મજ કરે છે કોઈ મનુષ્ય કરી શકતો નથી. માટે ધર્મનુંજ રક્ષણ કરો અને ધર્મ તે છે કે જે પ્રાચીન મહર્ષિઓએ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ રૂપે ઉપદેશ કર્યો છે અને જે ઘણા કાળથી ભારત વર્ષની પ્રજા પોતે પરંપરાથી પાળતી આવી છે પરંતુ હાલના અર્થકામાસક્ત અને અલ્પજ્ઞ મનુષ્યો પોતાની કલ્પનાવડે માનેલો તે ધર્મનથી અને તેથી પ્રજાહિતપણ થનાર નથી. પણ જેઓએ તપ અને જ્ઞાનના બળવડે નિઃસ્વાર્થપણે માત્ર પ્રજાના હિત માટેજ કહેલ છે તેજ ધર્મ રૂપ છે અને તેજ પ્રજાનું હિત કરનાર થશે.

सर्वेऽपि सुखिनः संतु सर्वे संतु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद्दुःखमाप्नुयात् ॥

સર્વે મનુષ્યો સુખી થાઓ, સર્વે જનો આરોગ્ય ભોગવો, સર્વનું કલ્યાણ થાઓ અને કોઈ પણ મનુષ્ય દુઃખ ન પામે. इति शिवम्.

શુદ્ધિપત્ર

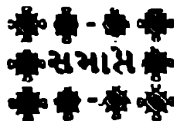
ભૂમિકા

પૃષ્ઠ	પંકિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૧૭	પત્રન	પત્રના
૮	૮	ક્વચિત્	ક્વચિત્
૧૦	૯	પુનર્લગ્ત	પુનર્લગ્ન
૧૬	૧૮	અસત્	અસત્
૧૮	૫	અવૃત્તિકાર્ષિતા	અવૃત્તિકાર્ષિતા
૨૦	૬	દેવેભ્યઃ	દેવેભ્યઃ
૨૨	૧૬	અન્ય	અન્ય
૨૯	૩	વૃષભ	વૃષભ
૩૨	૧	વિહિત	વિહિતં
૪૦	૧૧	એણ	એમ
૪૦	૧૩	ત્રિકાલદર્શી	ત્રિકાલદર્શી
૪૦	૧૪	દર્શવ્યુછે	દર્શવ્યુછે
૪૨	૪	યદ્વ	યદ્દેવે
૫૯	૮	મમલેદી	મમલેદી
૬૦	૧૩	નિરોધું	નિરોધું
૬૧	૧૩	વ્યથત	વ્યથિત
૬૩	૧૦	સમપણ	સમર્પણ

પૃષ્ઠ	પાંક્ત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬૯	૭	આદિને	આદિને
૭૧	૧	સંકોચે	સંકોચે
૭૨	૧૦	પૂર્ણાંશે	પૂર્ણાંશે
૭૬	૧૯	પ્રકારની	પ્રકારની
૮૫	૧૩	કિંતુ	કિંતુ
૯૧	૧	અનેકવિધ	અનેકવિધ
૯૪	૧૨	કિંમુ	કિંમુ

પુનર્લગ્નનિષેધનું પરિશિષ્ટ

૧	૧૮	આશૌન્ય	આશૌન્ય
૩	૨૦	બ્રહ્મચારિણ	બ્રહ્મચારિણ:
૪	૧	ભર્તૃ કમા	ભર્તૃલોકમા
૪	૨૦	શતપદે	શતપદે
૫	૫	સુતપદી	સુતપદી
૫	૧૬	શ, ઓને	શત્રુઓને

વિજ્ઞાપન.

શ્રીભાવનગરસનાતનધર્મપ્રવર્તકમંડળ તરફથી
પ્રસિદ્ધ થયેલ અપૂર્વ ગ્રંથોની નામાવલી,

રૂ. આ. પા.

૧. જન્મથી જાતિનિર્ણય	....	....	૦—૨—૦
૨. સદ્ગુણ સુધા	....	....	૦—૮—૦
૩. સ્વધર્મસર્વસ્વ	....	....	૨—૮—૦
૪. આત્મનિરૂપણ	....	....	૦—૮—૦
૫. પુનર્જન્નનિષેધ અને સ્પૃશ્યાસ્પૃશ્યવિવેક	....	....	૦—૩—૦

ઉપરનાં પુસ્તકો મળવાનું સ્થાન.

શ્રીયુત યુનીલાલ ઓટમલાલ બોહરા.

મંત્રી, શ્રીસનાતનધર્મપ્રવર્તકમંડળ, ભાવનગર.

૪૦ શ્રીનીલકંઠમહાદેવની શેરી.

ધનાનિ ભૂમૌ પશવશ્ચ ગોષ્ઠે માર્યા ગૃહદ્વારિ જનઃ શ્મશાને ।
દેહશ્ચિતાયાં પરલોકમાર્ગે ધર્માનુગો ગચ્છતિ જીવ એકઃ ॥

ભાવનગર:—ધી ઇન્ડિયન પ્રીન્ટીંગ વર્કસમાં યુનીલાલ જાદવરાએ છાપ્યું.

